Taksa plaćena u gotovom

Broj 20 Din

Hrvatska Prosvjeta

GOD XXIV

9-10

1937

P. N. SURADNICIMA, PRETPLATNICIMA I ČITAOCIMA »HRVATSKE PROSVJETE«

Čitaoci »Hrvatske Prosvjete« bez sumnje su i sami opazili da su oba moja druga, gg. Petar Grgec i Mato Ujević, tokom vremena, zaokupljeni drugim brigama i poslovima, izostali svojom suradnjom u uređivanju lista, dok nisu konačno i formalno položili ostavku na tom radu, oko kojega su nastojali s mnogo ljubavi i razumijevanja. Pred dvadesetičetiri godine, zajedno s g. Ferdom Rožićem, kada je dotadanja »Prosvjeta« bila otkupljena te započela nov život kao »Hrvatska Prosvjeta«, g. P. Grgec je bio njezin požrtvovni i zaslužni prvi urednik. Stoga je to više šteta što nije i sada mogao pokloniti svoje sile listu kojemu je nekada dao toliko svoga rada i duha, i u kojemu je i sada surađivao na način koji se ne može nadoknaditi. Možda će mu ipak, prije ili kasnije, prilike dopustiti da se vrati na polje rada na kojemu je oduvijek krčio putove i osvjetljivao nove vidike. A što se tiče g. M. Ujevića, on je i nadalje obrekao svoju suradnju, iako se predvidno ne bi mogao vezati o sustavni i stalni rad urednika. Kako sam, dakle, u tom radu ostao sam, neka mi bude dopušteno da ovdje progovorim lično u svoje ime, iako to nije inače na ovom mjestu običaj. Svijestan sam potpuno i dalje da govorim samo po mandatu koji mi je povjerilo »Kolo Hrvatskih književnika« kao izdavaču i uredniku lista, ali je ipak potrebno da u svoje ime, kao jedini odgovorni mandatar, kažem nekoliko riječi poštovanim čitaocima, pretplatnicima i prijateljima lista.

Kada se, odlukom »Kola H. K.«, ustrojio urednički odbor, odlučeno je da se i opseg lista poveća na tri arka po broju, odnosno da se u svakom slučaju i kod dvobrojeva održi točno razmjeran broj araka. Kako je širina sloga i sav tehnički raspoređaj lista udešen tako da se prostor iskoristi do krajnje mjere, značilo je to znatno povećanje sadržajnog opsega, pa prema tome i uredničkog posla i svih radova koji su s tim u vezi. Mnoštvo materijala koji je u tom slučaju potreban da se ispuni na pr. dvobroj od šest araka, odgovara opsegu koje krupne i vrlo obuhvatne knjige, kako se može svatko osvjedočiti brojenjem redaka i slova. Može se dakle zamisliti koliko je naporan posao, ako se hoće da takav broj bude primjereno uređen, i da iziđe točno na vrijeme, opremljen u svemu kako treba. Stoga, ako je u posljednje vrijeme nastao zastoj u izlaženju lista, molim da se uvaži činjenica, da ti zahtjevi nadilaze sile jednoga čovjeka koji taj posao može obavljati samo pored svojih zvaničnih dužnosti i pored nebrojenih drugih poslova koji su vezani o javni rad na kulturnom, a naročito na književnom polju. Bilo je, dakle, potrebno da se ovaj broj izda u nešto smanjenom opsegu, samo da se što prije dovrši godište koje je kalendarski već izminulo, a da se taj zaostanak ne osjeti i u narednom godištu, potrebno je da list u buduće izlazi zasada u dvobrojevima, dok ne stigne svoj redovni ritam izlaženja. Štaviše, većina čitalaca, pretplatnika a i suradnika s kojima smo imali dosad prilike izmijeniti o tom misli, izjavili su da su dvobrojevi mnogo izdašniji, raznolikiji i značenjem bogatiji, tako da ćemo, ispitavši temeljito situaciju, konačno odlučiti u svoje vrijeme, dali ne će uopće ovo godište ostati u dvobrojevima. Treba pomisliti da se na taj način uštedi na omotu, poštarini i ekspeditu, a to je nemala stvar s obzirom na to da broj pretplatnika još uvijek nije toliki da bi listu dopuštao slobodan razmah.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XXIV. ZAGREB, PROSINAC 1937. BROJ 9–10

ZLATKO DUJMOVIĆ:

BORG

Primitivna pripovijest o siromašnom čovjeku i njegovoj velikoj ljubavi

Nešto što vrijedi potpuno se cijeni tek onda kad se izgubi.

Posvećeno L. B.

I.

Kad je Borg, čovjek plave kose i plavih očiju, sa ulice, posute jesenskom kišom, ušao u svoju vlažnu sobicu, osjetio je tešku osamu i glad. Dok je bio na ulici, šareno blještavilo umjetnog svijetla opsjenilo ga je i on je zaboravljao na svu svoju nevolju. Ali ova mrka sobica vraćala je u nj svijest i zbilju . . .

Iz dna trulog ormara izvadio je krišku kruha. Bio taj kruh crn ili bijel, star ili svjež, svejedno. Kruh je opet samo kruh. On je vjerno i ovajput utažio Borgovu glad.

Volio je Borg ljude. Volio je sav svijet. Volio je rad. To je volio, jer ništa drugo nije imao da voli. On siromašak, čovjek osamljen, vjeran svojoj nadi i zato bez očaja, živio je, jer nitko nije posegao za njegovim životom. Lutao je svijetom. Trpio je. I tražio je radost.

Jednog dana, punog jesenske magle i sipke kišice, Borg je pošao za gomilom hodočasnika. Capkao je svojim šupljim cipelama ne obazirući se. Što se više približavao mjestu, nepoznatom, kuda ga je tjerala bujica ljudi među koje je zapao, to je jasnije počeo osjećati, da ga i ovaj put vodi k tuzi.

Pred običnim zidom i pred običnim raskriljenim vratima zastao je. Ugledao je duge stolove pune svijeća. Bijele, duge i debele, kratke i tanke, i žućkaste. U Borgovim grudima zaigralo je srce. Ono srce, koje je u njemu uvijek bilo budno. Sjetio se, da je i on imao oca i majku. Nije znao kako su izgledali. Nije znao ni gdje su pokopani. Nije on tome kriv i zato svejedno. Ali uzbuđeno je osjetio, da on svoje roditelje, pa iako ovako neznane i izgubljene, voli i neizmjerno poštuje. Pomakao je instinktivno ruku. Iz plitkog džepa izvadivši bakren novčić spustio ga je na stol i uze dvije skoro najmanje i najtanje svjećice. Pažljivo ih je promotrio; one su njegov današnji kruh. Nasmiješio se: zbog uspomene na oca i majku on će danas gladovati, rado gladovati.

I zapalio je Borg svjećice. Bilo je predvečerje. Golemi prostor groblja bio je rasvijetljen tisućama vatrica. A u sredini toga sastajališta mrtvih, ispod hrastova križa na humku poviše iskupljene gomile nijemih ljudi, gorio je oganj: svjećica do svjećice. Za nepoznate i od sviju za spas sviju.

Tu, u jednom kuteljku, Borg je buljio i u svoje dvije svjećice. Gledao je u njih tupo, ali smireno... Hladna kišica nakvasila je tu njegovu svilenu razbarušenu kosu. A rijetke i prigušene suze nakvasile su njegovo blijedo otmjeno lice. Prsti su gužvali prljavi šeširić. Vjetar je tresao zakrpane nogavice.

Dvije Borgove svjećice izgorjele su i iščezle. Kao što sve na svijetu izgara i iščezava. Natukao je šešir na tjeme pa skupljen i pognut krenuo pješčanom stazom dalje naprijed. Gledao je grobove, gledao je vrijeme i cvijeće, promatrao je ljude i srkao je hladni zrak sa bljutavom kišicom.

Pred jednim jelovim križem, uz koji je plamsala isto tako sitna svjećica kao što bijahu one Borgove, šćućurio se krhki dječaćić. Prislonio je koljena na blatan, neokićen humak pa je tako pognut šutio. Borg je stao uza nj. Primakao se još bliže. Pustio je dječaka da šapuće. Tako je stajao dok se nije posvema smračilo. A onda je prihvatio nepoznato dijete i saznavši s desetak jednostavnih riječi od njega, da je sam, napušten i zaboravljen, poveo ga je sobom. Strpao ga je pažljivo u svoj krevet, pokrio ga je pomno, zaklonio je prozor, da svijetlo ulične svjetiljke ne omete san gostu, i tako zadovoljan zgurio se u izlizan raskliman naslonjač. Da probdije noć.

Dva živa bića, nepredstavljena jedno drugome i tuđa, sporazumjela su se u ljubavi koja još jedina živi u srcima malih ljudi. Borg je zavolio nepoznatog dječaka. A dječačić je zavolio opet nađen topao krevet. Zavolili su se spontano, jer bijahu jednako siromašni...

Taj dječak, sitni i crni, unio je svojim živim kretnjama i živahnim očima u Borgov život dosta radosti. Sve je na tom dečkiću bilo tako iskreno. Zato i Borg nije mogao biti drukčiji nego samo iskren. I prema svome dječarcu — to ponajprije —, a zatim i prema svima ostalim.

Borgov dječačić bio je veseo i bistar. Pitao je bistro za sve. Pun radoznalosti htio je sve saznati.

Već dugo nije se Borg nečemu tako iskreno radovao kao radosti svoga dječačića kada mu je s dna nekakve škrinje iz novinskog papira izvadio nešto tople odjeće. Ta odjeća nije bila nova. Na novu nije ni mislio, jer nije imao novaca da kupi novu. Ali bila je Borgova. Nosio ju je negda, davno, pred dosta godina, kada je bio isto tako sitni petogodišnji dečkić kao sada ovaj njegov. Borg je bio razigran videći maloga obučena u ovu sačuvanu pristalu odjeću.

Išao je Borg ulicom. Uz njega je skakutao njegov dječačić. Kao vrapčić cvrkutao je usred one vreve. S mnogo radoznalosti gledao je raznobojna svijetla ulica i pitao o njima. Gledao je velike crne i male svijetle automobile. Njegove su oči tada titrale od uzbuđenja.

Borg je rano jutrom išao na posao. Uvijek kada se vraćao, dječak ga je bučno, uz pjesmu i viku, dočekivao; da pokaže svoju radost. Tada su

obojica, nakon jela, razgovarali ili šetali. A često i oboje zajedno. Borg je pripovijedao pripovijesti, koje su maloga potpuno zaokupile. Uvijek je zahtijevao još.

Jednog dana donio je Borg dječačiću čvrste zimske cipele. Radosti nije bilo kraja. Toga predvečerja nisu išli na šetnju. Jer mali je sjeo na pod, navukao najprije nove vunene čarapice, pažljivo ih je nategao na nogu, a zatim je dohvatio nove cipelice, prevrnuo ih i ogledao, premetnuo iz ruke u ruku, vagnuo i još jednoć omotrio, pa ih je zatim šutke i pažljivo počeo oblačiti. Obukao ih je, zakopčao, ustao i stao pa prošetao nekoliko koračaja. Zatim je opet sjeo na pod, izuo cipelice, popravio čarapice, ponovno pregledao i razgledao cipelice i opet ih počeo navlačiti na nogu i obuvati. I tako je to — i ne primijetivši s koliko ga nijeme radosti Borg promatra — radio sve dok se nije čvrsto zamračilo.

Borg je radio, a dječačić ga je kod kuće čekao. Preko cijelog dana nisu se vidjeli. A kada je naveče dječačić ugledao pred kućom, iza prozora vireći, svoga hranitelja, skoknuo je i požurio mu u naručaj. Tada je nastupilo nekoliko sati njihove intimne radosti: pospremali su ono malo stvari, pripremili su nešto za večeru, očistili sto, porazgovorili se i zapjevali uz posao. Sve do u noć.

I san ih je smirio...

Dani su odmicali. Svitalo je proljeće. Puno svježine, natopljeno suncem i vedrinom. Rasprostirao se bujni miris raspjevane prirode. Borg je veselije jutrom polazio na posao, veselije se vraćao u predvečerje kući, i veselije ga je tada dočekivao njegov dječačić. Bog im je s prirodom donio više vedrine, nenaknadive radosti. I njihova ljudska ljubav bila je beskrajna.

One subote Borg se življim koracima vraćao kući. Već je bio na domaku svojoj sobici i svome dječačiću u njoj. Ali ovajput mališan ga je očekivao pred kućom, na suncu, pred gomilom prolaznika pohlepno gledajući vitke linije dugih tramvaja i dostojanstvenih automobila. Sav zanesen šarolikom i bučnom slikom on je prijeko, na drugoj strani ceste, ugledao Borga. Domahnuli su jedan drugome. Pun privrženosti mališan se pomaknuo, pokrenuo i potrčao prema svome Borgu. Zario se svojom živahnom glavicom među prolaznike, probio je njihove redove, zagrabio je nožicama asfalt ceste, dotaknuo tramvajsku prugu, zapeo o nju i na dohvat ispruženih Borgovih ruku, stegnutih u grč, srušio se... — uz mukli zov svoga dobročinitelja — ... pod škripu gvozdenih točkova. Prosula se krv. Tijelo jednoga čovjeka, siromašnoga i zdvojnoga radnika, savilo se i bezglasno sorilo na tjelešce dječakovo. Suze čovjeka pomiješale su se s krvlju djeteta, s prašinom, s asfaltom i s uljem tramvajskih osovina...

U sredini tamne sobice, nasred crninom presvučenog stola, među svežnjima skromnih tratinčica i jorgovana, a uz četiri žute svijeće, ležao je Borgov dječačić. Blijed, ukočen, hladan, jednostavan i priprost. U smireno mrtvo lice gledao je radnik, nijemi i pogruženi Borg...

... Ispaćen radom, satrven životom, on je uvijek, mjesecima i godinama, koračao na brežuljak da okiti i pogleda humak, da poravna jelov križ maloga nepoznatoga dječaka koga je mnogo, mnogo volio...

Borg je ostao sam, potpuno sam...

II.

1.

Po cijeloj ulici blagdansko raspoloženje. Ljudi se ne žure nego laganim hodom uživaju u proljetnom sjaju. Boja dana tako je azurno vedra i bujna, a rascvjetana svježina toliko opojna, da su lica sviju bila neusiljeno vedra, upravo razigrana.

Borg, u svom ponajboljem, ali skromnom odijelu, bezbrižno je lutao ulicom. Postajkivao je svagdje gdje bi našao bilo šta zanimljivo i odmarao se. Okićeni izlozi, šarenilom i kubizmom aranžirani, puni prvog cvijeća, namreškanih papira, svakovrsne odjeće, hrane i staklenih predmeta, pa gomile igračaka, vrpca, razglednica, šešira i cipela. Svi su ovi izlozi bili ipak mrtvi. Nešto bezglasnog života bilo je pogdjegdje, gdje se između zrcalâ okretala kakva ukusno odjevena lutka. No kakav je život zaigrao u Borgovim prsima kad je naišao do izloga, ne nijemog kao što bijahu svi ovi dosada, nego do izloga, iz kojeg je — kroz otvorčiće u velikom brušenom staklu — izvirao zvuk: pjesma i svirka. Radio!... Ovi mehanizmi, za koje je Borg znao i koji su ga uvijek radovali, ovaj put — u atmosferi časovite bezbrige i proljeća — zanijeli su ga. On je zaželio ne samo da ih može ovako usput i samo kojiput prislušati, nego je čeznutljivo po prvi put zaželio da radio, da upravo onaj život, muziku, koju on donosi, ima uza se; uvijek kada bi zaželio. Borg je jasno, premda prvi put u svome životu, zaželio da ga nešto uzvišeno u njegovu teškom životu krijepi i hrabri...

Jedna lijepa, vrlo, vrlo lijepa mlada dama prošla je tik do njega. Njen pogled je strugnuo njegovim licem. I ona je stala podalje okrenuvši mu leđa. Slušala je. A zatim je iščeznula.

Borg je na sve počeo zaboravljati. Slušao je muziku. Pohlepno. Ništa nije drugo znao nego samo to, da se ovo što sluša sada zove muzika.

Zazvonilo je podne. Zvuci su umuknuli. A Borg kao da je izgubio neizmjerno blaženstvo, ožalošćen krenuo je naprijed. Sve mu se činilo pustim, bez života i hladnim. Spazio je prosjaka; dohvatio je dva mršava, posljednja novčića i dao ih beznogom starcu. Pa je pošao dalje. Ali... instinktivno je osjetio, da ga prati jedan pogled. Naglo se okrenuo. Ništa. Ali osjećaj taj nije se u njemu gasio. Iznenada je pogledao na drugu stranu ulice... — tamo je vidio onu lijepu, vrlo lijepu ženu. Postidio se; — tä on siromašni i najskromniji radnik, a ono tamo zaista prava otmjena dama. To ga je utuklo i on na to više nije mislio.

Ali nju, nepoznatu ženu, privlačilo je Borgovo kulturno lice i njegova pohlepa za muzikom. Ona ga je gledala od početka kako je ušao u prostranu bučnu ulicu. Zašto?! Gledala ga je iskreno premda je vidjela, da je on zaista »samo« najobičniji radnik. Ali zato — mislila je — mora da je pošten. To je s njega pročitala... Vrijeme joj je odobrilo...

Žena, obložena svilom i parfemom, približila se, gonjena mutnim instinktom, čovjeku u plavom nezgrapnom, ali čistom i cijelom flanelastom odijelu. Dvije spoljašnosti besumnje disharmonične.

Ali su te duše zato bile srodne konstrukcije.

2.

Korakom prirodne gracioznosti išla je neznanka uz još uvijek nešto zaplašenog Borga. No svaki korak kao da ih je više i više približavao. Njene fine i uglađene kretnje bile su nadasve simpatična kontrasta uz tvrde i uglate pokrete Borgove. Taj kontrast — to su oni tako logično osjetili — postojao je samo u spoljašnjosti.

Bez ikakvih formalnosti upoznavanja, bez ijedne suvišne riječi njih je vukla želja za mirom, za svježinom — koja je tako bliza mladosti. Pa da izvan ove šarene vreve, daleko od tempa koji proždire sadašnjost, zaustave vrijeme i da stvore sadašnjost. Duševnost ekstatičnog zanosa, prožetog samo najčišćim mislima, približavala ih je tolikom spontanosti, da je svaki posvema slučajni — pri hodu — doticaj njihovih prstiju i ruku uvlačio u cijelo tijelo bujni srh omamljenosti.

Ovaj proljetni dan zabljesnuo je veličanstvenim sjajem. Ova priroda raspjevala se razigrano, da dozove u svijest mladim ljudima, koji su i svoja tijela i svoje misli zarili u titanski sklad Božje prirode, da ih je pjesma približila.

Stotine sitnih i za svakog drugog neznatnih doživljaja okružilo je neznanku i Borga onog sunčanog dopodneva. Svaka riječ, svaki pogled, svaki najneviniji doticaj bili su za njih neizmjerna sreća. Travke i grančice savijale su se pod njihovim lakim hodom. Svaki cvijetak rado se žrtvovao tankim bijelim prstima djevojke, jer ona je posizala za cvijećem, da njime okiti čovjeka, u kome je tako iznenada, bez računa i baš zato sretno, našla tako mnogo; nježnu, nepokvareno skladnu dušu.

A Borg!? On nije vjerovao, da je sve to zbilja. Spremnije je mislio, da je to samo san. Njemu su dosada uistinu samo snovi bili potpuna radost, puni bajki i iluzija, — jer tako je sa snovima sviju ljudi, koji prelijepi san smatraju za sebe nedokučivim. A sada evo njegova je skromnost bila nagrađena. Tako neočekivano, da je on dvostruko i neizmjerno bio sretan. Svaki cvijetak, kojim ga je neznanka okitila, za nj bijaše kao najčišći poljubac.

»Plavi su najljepši.«

»Da, imate pravo. Plava boja jest boja vjernosti.«

Sunce se uspinjalo. Bljesak njihovih duša bio je sve intenzivniji. Dan bijaše u zenitu. I oni su se približavali zenitu svoje sreće... Intimnost duša dostigla je stepen što ga normalni ljubavnici dostižu nakon što se znadu dva i tri mjeseca. Ali čistoća njihova približavanja bila je iskrena poput najduševnije svete ljubavi majke prema čedu svome.

S nekog tornja zazvonilo je podne. Oboje su stali... šutke zaokružili pogledom. Zelena dolina lelijala se u bljesku sunca, a vrhovi bregova caklili su se obrubljeni snijegom i suncem. Sočna njena usta šaputala su molitvu. Borg je zahvalno u sebi mislio na Boga. I bregovi su upili pjesmu zvona. I vjetar je zaigrao svilenom kosom djevojke. I Borg je čeznutljivo pružio svoje lice vrelim sunčevim zrakama.

Okrijepljeni pjesmom zvona i dahom prirode, okićeni jorgovanom, a zaneseni svojom neopisivom srećom, punom radosti, zakoraknuli su prema gostionici. Gazda bijele kućice, okružene rascjetanim jabukama i mirisom

pupoljaka, dočekao ih je ljubazno. Stolovi pod krošnjama bili su puni gostiju. Smijeh, žagor, sve razigrano, sve raspjevano.

»Ne vjerujem kako je moguće, da je vaše povjerenje prema meni tako brzo postalo toliko potpuno.«

»Vaše mirne plave oči otkrivaju sve ... A sad uživajte i ne istražujte, jer sreća je škrta!«

3.

Popodnevno je sunce treptalo kroz lišće i krošnje. Popodnevna aroma raspupane prirode još je više zanosila melankolijom zamiranja punog danjeg sjaja i blještavila. Cvat drveća i grmova, dopodne pun snježne bjeline, sada popodne kao da je poškropljen plavkastom sjenom.

Borg i djevojka, bliže jedno uz drugo, vraćali su se kao dobri znanci, oduševljeni svojim poznanstvom.

Borg i djevojka, bezimeni i bez ikakve želje da išta jedno o drugom saznadu; hipnotizirani svojom srećom, ispunjeni kompleksom ekstatičnog međusobnog poštovanja i ljubavi, bistrih a titravih pogleda grcali su eter, puštali su se zamahu hoda, čas žustro ritmičnog, a čas lelujavog.

Borg i djevojka, inkarnacije plemenite čežnje, bez riječi i bez štropota skakutali su sagom sočne trave, da svojim pohlepnim dahom, istisnutim iz vrućih prsiju, izljube zrak oko sebe i to da bude poljubac, međusobno darovan, bez materije i bez grešnosti, čist i najčišći.

Mirisni sumrak zelene prirode sve je to više tamnio, što su se oni dublje uvlačili među zidove velegrada. Tamo na mjestu zaglušne vreve rastali su se ...

... A brzo su se sastali, u skladnijoj vrevi dvorane. Ovamo je djevojka uvela svoga prijatelja, da mu pruži umjetnost, koju je Borg tražio po ulicama i čuo samo iz filigranskih mehanizama.

Borg nije znao što je to ... Misli i osjećaji su mu se uzburkali, jer on je slušao nešto, što baš ništa ne razumije, ali što bijaše i za njega titanski lijepo, neizmjerno lijepo. On, krupni i zreli čovjek, stisnuo se u stolac bojažljivo — isto onako kako se zaklupčio njegov dječačić (onda, još živ) kada mu je bilo hladno. Nije seobazirao na poglede djevojke, premda je njene radoznale i pitome poglede osjećao na sebi, jer nije znao, kakvim pogledom da odgovori ili kakvu riječ da šapne. On je napregnutih misli pohlepno slušao nešto što nije mogao dokučiti. Ali bilo je neizrecivo lijepo. Zvuci su ga omamljujući milovali. Nemirna toplina, napregnuti mir, prigušena pažnja, mlitavost motoričnih mišića, pa ipak bodrost senzibilnih živaca — to ga je posvema zaokupilo.

U pauzi Borg se nije ni trenuo. Djevojka, da ga ne uznemiri, tiho je sjedjela, također mirno. Njegovi prsti nesvijesno su potražili njen dlan. I sav zanos svoj pretočio je i podijelio s njom. Ostali su nepomični.

A kada je zamuknula posljednja oluja ustalasanih i raspjevanih zvukova, Borg je umorno ustao. Borg je umorno zakoraknuo, Borg je spontano, umorno i zanešenjački, na rastanku poljubio zaklopljene oči i pritvorena usta djevojke, nijeme i umorne od sreće.

Dan prezasićen najljepšim iznenađenjima utrnuo se. Doživljaj velike ljubavi i velikog prijateljstva bio je na vrhuncu. Jedina slast siromaška Borga bila je potpuna.

4.

Slijedeći dan: opet pun sunca i pun topline.

Rani jutarnji sastanak približio je novu nadu i vedrinu divne djevojke sa srećom zbunjenoga čovjeka.

Traci sagnutog sunca poigravali su po bisernastim kuglicama rose, koje su se prpošno poslagale po travkama i po cvijeću. Miris jutra bio je krepak i rezak. Kao uvijek u proljeću.

Njihova šetnja počela je tiho. Riječi bi remetile onaj veličanstveni sklad koji nastaje u potpunosti svojoj samo onda, ako je sazdan na osjećajima i duševnosti, koja svaku suvišnu riječ ne trpi.

»Ja sam sretna ...«

I koraci su dalje muklo cvilili pritišćući močvarnija mjesta nerazgažene staze.

»Do sada sam volio samo život. Od sada volim samo Boga i vas.«

Djevojka je zarila svoju ruku u njegovu. Smotala je svoje prste s njegovima. A on je uskladio svoj razvučeni korak s njenim sitnijim.

»Ne mogu naprijed — ne mogu natrag. Kada bi vrijeme htjelo da uspori svoj hod ...«

I koraci su im postali suzdržljiviji, laganiji.

»Kada bi vrijeme htjelo da stane ...«

Prsti su im se grčevito stegli. Stali su.

»Da se okameni. Da ga ljubav naša ispije.«

Sanjalački je spustila svoju glavu na njegovo rame. Čeznutljivo je pogled lutao rubovima strmih plavičastih bregova.

5.

Zbilo se to u sadašnjosti. Kada mnogi, upravo svi, puni osvjedočenja — jer žive i gledaju oko sebe — misle, da u svijetu ima još samo trgovine; svakakve, a to je i ljubavne. Duše, prognane iz ljudi, ohladnile su osjećaje. Božanska strast za vječnim i svagdašnjim užitkom čistoće ustupa sebe epizodama. A one, same, pa i lijepe, u cjelini su bez trajnih vrednota i bez dubljine doživljaja.

Doživljaj, doživljaj! koji će značiti život. I vječnost. Koji će biti mozaik života. Zbog kojeg ćemo biti pripravni i na patnje, bude li ih zapovjedio netko koji dušom zapovijeda.

Nije umjetnik onaj tko zna svirati pomalo na mnogo instrumenata, nego je onaj umjetnik, koji potpuno upravlja jednim instrumentom. Između prvoga, najviše virtuoza, tehničara dakle i žonglera, i umjetnika, koji ekstatično zanesen svoju umjetnost njeguje, razlika je neusporediva ... Promjenljivost i dostojanstvo, lakoumna površnost i plemenito proživljavanje, egoizam i moć istinskog razumijevanja, epizodičnost i vječnost.

Zato što se to zbilo u posrnuloj sadašnjosti, istinska misao ovoga događaja dobiva neprolaznu vrijednost iskonske čovječnosti, koja ovako osla-

bljena uzburkava i posrnule i uspavane, ali još ne izgubljene duše muškaraca i žena.

6.

Sva je priroda treptala veseljem. Kojekakvi kukci i lastavice skakutavo i piskavo micali su se i oblijetali po zemlji i po zraku. Smireno poluspuštene vjeđe onih sretnih očiju, blagi rubovi onih mirnih ustiju i nenavorana ploha zdravih obraza pokazivali su smirenje. Kliktaj života, i optimizam mladosti, i proždrljivost prema novoj nađenoj sreći koja odmah može iščeznuti, i neusiljeno gibanje, i bezglasni govor žarom očiju, i prpošnost raspupanih tjelesa ukorijenili su se u ona dva dostojanstvena bića, koja se pitomo micahu šibljem obraslom obalom prema ženi koja je sjedjela na klupi, u dnu obimne sjene.

Prostraniji i zračniji prostori proširili su se nad zrcalom jezera. Raznobojne stabljičice travki i cvjetova, čim bi ih jedva osjetan lahor uzdrmao, zamutile bi na trenutak oko sebe kristalnu vodu. Raskidala se slika njena dna, posutog okamenjenim grančicama i drvljem njenog dna, posutog okamenjenim grančicama i drvljem sablasno ukočenih oblika; zamutilo bi se pa opet razbistrilo.

Dok su neznanka i Borg koracali lako, upravo skakutavo naginjući se ponekad nad vodu da zavire pod nju i u tajne njene nesravnjive zelenkastoplave ljepote, suputnica njihova nije mogla uživati u čarobnoj igri jezerskih pličina. Naginjanje bilo joj je naporno. Odraz sunčevih zraka, koje su klizile azurnom površinom vode, privukao je svu pažnju nje treće, jer ju je igra sunca i jezera sjećala na igru djeteta, koje je nosila u sebi i koje se doskora postati živo, — kao što je živa pred njom slika sestrine sreće.

Vidjevši da suputnica ne može kao i oni okretno s njima skakutati, ostatak puta do čamca išli su svi troje lagano, jedno uz drugo, podržavajući se i bezbrižno govoreći.

Produhovljena i već čvrsto usječena ljubav izdubla je u srcima uspomenu i sjećanje zauvijek... S tima mislima zastali su djevojka i Borg pred čamcem. Sve troje ušli su u nj i sjeli na njegove daske.

Borg je snažno zaveslao. Čamac se otrgnuo od obale. Zasjekao je svojim bijelim labudovim kljunom ravno prema sredini.

Daleka ravnica svijetle boje — kao nebo na domaku horizontu. Vjetrić je prpošnije zaigrao djevočinom kosom. Po koji snijležni naduveni oblačak oko vrhunaca tamno modrih i brazdama sjene isprešaranih bregova.

Udahnuli su punim prsima sočni zrak. Čamac se pitomo zibao usred jezera.

Uz uho Borgovo prislonila je neznanka svoje usne. Kroz smirene trzaje šaputala mu je o ljepoti dana, o osvitu njihove sreće, o veličanstvenoj prirodi, o čistoj ljubavi i o zumbulu.

»Do sada sam volila samo život. Od sada volim samo Boga i vas.«

U tome raspoloženju prolazili su sati. Bezbrižno uživajući iznenadio ih je brzi, a osobito oštri fijuk vjetra. Čamac je poskočio i tek što se smirio, novi zamah vjetra i novi veći talas vode zabacio ga je u stranu. Naginjao se već, jer se mirni vjetar počeo naglo i neočekivano pretvarati u buru, pa u oluju.

Borgovi mišići naglo su se napeli. Vesla su se u snažnim rukama ukočila, a čamac je pokušavao krenuti pravcem k obali. I kretao se. Polako, ali ipak — pomicao se.

Lica se uozbiljiše. Žene se stisnuše jedna uz drugu. Svakako, Borgovo lice nije bilo nimalo očajno. On to nije ni bio. A da je i bio, ne bi se smio pokazati takvim.

Vesla su sjekla zrak i vodu, — brzo i sve brže.

Priroda se nakostrušila. Smračilo se nebo. Zavili se bregovi u oblake i sitnu prašinu. Zapjenila se površina jezera. Bijesno su zašumile krošnje. Zapljuskivali su valovi vjetra i vode. Kapi kiše, krupne i rijetke, pa krupne i česte sasule se na jezero i izbole ga milijunima udaraca. Sijevnule su munje, zaječali su gromovi.

Donedavna vedro, modro nebo potamnilo je posvema.

Borg je snažno zaveslao, upeo i povukao, — prsla je daska, veslo je puklo... Zateturao je; s naporom suzdržao se od pada. Zdvojno se lecnuo.

Trgnuvši prokislim tijelom pograbio je ono jedno veslo i skočio na krmu. Uza sav napor slabašna bijaše njegova snaga naprama bijesu prirode...

Čamac je vrludao i poigravao. Bez pravca, sav prepušten igri sile. Tri živa stvora, blijeda, i uzbuđena mnogo, nijema od straha, stisnula su se uz dno i jedno uz drugo, Borg je obuhvatio sestre. Čekali su napetih mišića. Nekoliko minuta oduljilo se do zdvojnosti.

Malo su tako čekali. Vjetar se još žešće razmahao i bijesno zapjenio površinu jezera. Čamac je počeo pijano poskakivati i propinjati se grabeći vodu i srljajući u propast. Kao najspretniji žongler prevrnuo se zarivši svoj bok u pjenušavu mutnu vodu.

Da je tko mogao toga trenutka pogledom prodrijeti u Borgovu dušu, vidio bi tamo kratku neodlučnost: kojoj od sestara da pritekne u pomoć?

Obje su se grčevito uhvatile o klisku i zelenom kratkom travom obraslu površinu prevrnutog čamca. Borg je dohvatio svoju neznanku. Snažno ju je zgrabio i pun odvažnosti zaplivao je prema obali. Osjetio je, da je ona, zajedno snjim, ovoga trenutka požudno čeznula za životom.

Već je odmakao od čamca nekoliko metara...

»Sestro!« — prodro je kroz fijuk uzbuđeni glas.

»Dijete, moje dijete!!«

Borg je u podsvijesti počeo osjećati možda samo trenutnu smalaksalost.

U tome neznatnome hipu promijenio je odluku.

Zagrabio je rukama natrag i domakavši do čamca, njegova neznanka, savladana požrtvovanjem i ljubavlju, prihvatila je čamac.

Borg je osjetio osamljenost.

Dohvatio je brzo sestru; ludom žurbom zaplivao je kraju. Zadihan, upravo oznojen ostavio ju je na obali — i a da nije pogledao bilo kuda oko sebe, ne izmjerivši svoju snagu, bacio se hladnokrvno u valove, zagrabivši

dlanovima prema čamcu, koji je — činilo mu se — udaran vjetrom bio primaknut bliže k njemu. A to mu je sugeriralo novu srčanost.

Kroz maglicu vodene prašine vidio je uz čamac glavu. Ljepota, u onoj borbi kratkih trenutaka, ove raskuštrane glave, bila je zanosna.

Mutna voda spirala je s Borgovih očiju bistre suze. Neznanka je ruku privila uz sklizavu i zelenkastu površinu čamčeva dna. Ali snage je nestajalo. Ruka je klizila. Borg je to vidio. Napeo je svu svoju snagu . . .

Očaj njegov bijaše beskrajan. Jer — počeo je malaksati. Još malo, malo — već je bio tu, još dva zamaha i dočepao se skakutavog čamca. Puznuo je, prihvaćaju se nekako, do ruke djevojčine. Ta ruka je jedina još virila iz vode . . . Grozna spoznaja. Samo nadčovječanska snaga mogla je spasiti ovu divnu djevojku. Ali već kada se od obale otisnuo, osjetio je on, da je najveći dio njegove, silnom ljubavlju stečene upravo nadčovječanske snage, nestajao.

Dohvatio je djevojčinu ruku. Stegao ju je. I ona ga je stegla, — povlačila ga je dolje, u razlomljene valove, u vodu, koja je mahnito zapljuskivala glavu, lice i od ubrzanog daha otvorena Bogova usta. Pun opojne čežnje on je, sav iscrpen, pošao za njom — u dubljinu . . . Samo je ustima nešto šaputao. A voda je ulazila, ulazila i punila usta, dušnik, sve, odnoseći svijest, odnoseći dan . . . Golem mrak zastro je njegov vidik.

Stegle su ga čvrste šake. Još je samo pod sobom osjetio tvrde vlažne daske, a onda se konačno ispružio i mlitavo onesvijestio.

7.

Zraka sunca, koja je uporno zapljuskivala Borgovo ravno čelo, probudila ga je. Ležao je u ribarskoj kućici, na čistom krevetu. A gledala ga je žena — . . . sestra njena . . .

»Gdje je ona? . . .«

»Ne uzbuđujte se! Saberite se! Ja i moje djetešce zahvaljujemo vam neizmjerno. A ona? Da li je potrebno reći, da je mnogo sretnija od vas i da s ljubavi misli, mnogo misli na vas . . .«

I s najvećim samoprijegorom zatrpala je u sebi suze i jecaj.

III.

Utučen od plača, a osamljen do zdvojnosti nestrpljivo je čekao minutu, kada će se ovi teški gvozdeni kotači zakotrljati čeličnom cestom. I odmicali su sati. A žustri ritam, po kojem su masivni kotači preskakivali zglavke čeličke ceste, nije bio u skladu s melankoličnim ritmom Bogovih misli.

I odmicali su sati . . .

Borg se zario u vrevu drugog velegrada, još većeg i bučnijeg od onoga prvog koji je ostavio. Pa premda mu je dan prolazio u intenzivnom poslu, večerî se bojao, jer mrak i misli zaokupljahu ga tužno.

Pokušavao je zatomiti bol. Pokušavao je zaboraviti. Pokušavao je . . .

Lice sitna njegova dječačića i slika nezaboravne njegove djevojčice pratili su ga postojano kao siluete milosrđa i ljubavi.

Borg ih je beskrajno volio, ali je htio ipak da nađe malo mira. Bolna neostvariva čežnja za ljubavi odnijela je od njega svu radost.

Bila je godišnjica događaja na jezeru. Toga dana dobio je omašan paket. Unutra velik radioaparat i pisamce.

» . . . Kazivala mi je sestra, da volite muziku. Štedila sam, da vam pokušam darovati ljepote i radosti . . .«

Borg se sjetio svega: one ulice, one muzike i onog pogleda onda. Muzika ih je upoznala. Da, — i radost je u njemu zaigrala — muzika će ga sjećati na nju.

Novi vidici i novi svijet otvarali su se pomalo pred njim slijedećih mjeseci. Iz onoga mehanizma izvirao je bujni šareni život. Pohlepa za znanjem probudila se u Borgovu srcu.

Sve što je više i s više razumijevanja prianjao uz ovaj mehanizam, sve je više vladao svojima mislima i osjećajima. Sticao je vlast nad sobom. Odgajao se postojano videći u odgoju snagu, koja je mirila njega i umirivala bol donesenu nestajanjem fizičke snage u časovima, kada je, iscrpen naporima, trebao snage, da spasi onaj onako dragi život.

(Bol, prouzrokovana neuklonivim prirodnim faktom manjkave ljudske fizičke kondicije, bivala je liječena snagom duše.)

Borg se osjećao smirenijim.

Živio je sam, uvijek sam, da u sebi ne okrnji razočaranjem s nekim drugim one krasne osjećaje, koji postojahu u njemu prema dječačiću i djevojci.

Muziku je upijao požudno. Sav zanesen prisluškivao je slušajući bujice tonova, šapat najplemenitije duševnosti.

Borg je bio jedan od nerijetkih, koga je ljubav — prema nejakom siromašnom stvoru, kakav je bio uostalom i on, i prema valjanoj djevojci — dovela bliže k velikom svijetu.

Sirova i primitivna kultura njegova srca, toliko iskrena i požrtvovna, brušena sada najplemenitijom umjetnosti, uzdigla je njegovu ljubav prema Božjem svijetu i prijateljima, pokojnicima, do zanosa, koji je sam sebi dosta. Razmišljanje o svojim velikim doživljajima toliko ga je zadovoljavalo te nije imao smionosti, da neuspio pokušaj traženja novog kakvog doživljaja pomuti čistoću pijeteta prema dječačiću i djevojci. Osjetio je slast neprolaznih vrednota koje izvirahu iz zrele ljubavi i umjetnosti. To bijaše i sva slast toga ubogoga siromaha.

Danju, u predvečerjima i noću slušao je muziku, čitao je o njenim stvaraocima, a ekstatični pljesak iz golemih dvorana budio ga je iz polusna. Slast opojnosti takvih časova bila je neopisiva. Život Borgov utonuo je u potpunu ozbiljnost.

Bila je u njegovoj duši beskrajna, mirna ekstaza.

Izgaranje na putu iz bola k radosti. Zdvojna čežnja za savršenim idealom svoga srca.

Slika njena . . . kao vječna vizija utjelovljene harmonije ljepote, sređene ljubavi bez vulgarnih ekscesa i umne superiornosti, takva sjajna neugasiva vizija, uzvišeno zanosna vizija, titrala mu je pred očima, i on je zabačene glave ljubio zrak — zatvorenih očiju i budne svijesti.

U njenim rukama mirovao je mališan, sav hladan i nijem od bijede. A u njegovim šićušnim poluotvorenim ustašcima zamrla je riječ.

Leden pogled dječačića, ukočena figura djevojke i bolno zgrčen izraz Borgove fizionomije strasno su se slili u čovječanski potresnu statuu ljubavi.

Tri minijature iz zbilje života — i tri istinska fragmenta vizije čovjeka Borga.

Do umora zanesen Borg je živio, umorno i postojano. Uz svoju vječnu viziju, uz svoju vječnu muziku. Uz ljude i s Bogom.

Zbila se istina kakvih danas gotovo i nema.

TOMISLAV ANTUNOVIĆ:

U HLADNU JESENSKU VEČER OKO VATRE

S polja večer je sašla. Hladan vjetar huji.
Slaba nam se kuća trese.
Pri vatri brat i otac mi, od gnjile
za božićne jasle, pastire i janjce mijese.

Na vratima kao da neko kuca
sad snažno, jako, sad opet tiše.
Oko kuće, sve kao da neko obilazi
sad jedan, sad opet njih više.

Oh, kako hladan vjetar vije!
Za kućom šušti opalo lišće.
Mala seka od straha
uz majku se stišće.

A mali bratac
(tako je lijep. Ima dva oka velika, plava)
Glavu prislonio na majčine grudi,
pa kao anđelak spava.

Čujem, kako vjetar lomata granama stabla
na kojem je jutros od bola neka ptica kričala;
i ona lomljava pruća, kao da mi ponavlja
priče, što mi ih u djetinjstvu pokojna baka pričala.

Vjetar vije. Noć dolazi. Kao da su se zaledenile
zvijezde i visoke arije.
Svi skupljeni oko vatre koja na kaminu izgara,
prije spavanja molimo s djedom sveto Ružarije.

TOMISLAV ANTUNOVIĆ:

KAD SU TREŠNJE CVALE . . .

U našu kuću jednog jesenskog jutra doselio se novi stanar, u stan koji je nedavno bio ispražnjen od jednog novinara. Naš novi susjed bio je stariji gospodin. Doznavši poslije njegove godine, činio mi se tada mnogo stariji i ja mu nikako ne bih bio dao te godine. Čovjek srednjeg stasa i ugodne vanjštine s kovrčavom kosom koja je davno već počela sijedjeti i sa očima punim melankolije, bio je sâm i nije tražio društva. Štaviše, i ako bi upao nekako u društvo, nastojao je iskoristiti svaku priliku da ode. Po cjeli dan ostajao je u svojoj sobici, a da uopće ne iziđe van ni da udahne malo svježeg zraka. Sprijateljivši se s njim, nakon dugo vremena, kadgod bih ušao u njegovu sobu, bila je puna dima. Taj je čovjek pušio bezbroj cigareta. Pričao mi je čak, da i noću puši kad se prene, a to da se dešava jako često. S vremenom je Omi (tako je rekao da se zove) mene zavolio kao iskrena prijatelja. Veselio se kadgod bih zašao k njemu da zaigramo karata, koje bi mu uostalom poslije dvije-tri igre dosadile. Tada bih opazio, da sam mu već na dosadu i da bi bio sretniji kad bih otišao.

S početka mi je to malo bilo neugodno s njegove strane. Mislio sam: pa ja dolazim k njemu iz neke samilosti što je napušten i uvijek sâm, pa da mu skratim vrijeme. K tomu nije tražio društva. Malo je s kim razgovarao i uvijek je bio nekud zamišljen. Izuzevši reda radi, da jutrom pri susretu pozdravi stanare s kojima je pod istim krovom obitavao, s nikim nikad ni jedne riječi nije progovorio. Stanari su ga čudom gledali i bio je često predmet njihova govora.

Kad sam ja počeo k njemu zalaziti, s posmijehom su me svi pitali, kako da sa mnom i razgovara i tko je on. To su mi pitanje vrlo često postavljali, a ja im uprav na taj upit nijesam znao odgovoriti, jer mi Omi nije nikad ništa kazivao o sebi.

Dani su prolazili, a da nijesam ništa još doznao o tom pomalo čudnom čovjeku. Ja sam k njemu dnevno zalazio, razgovarao o koječemu s njim i pjevao mu uz gitaru. Moram naglasiti, otkad sam mu počeo pjevati uz gitaru, da mu je moj pohod bio ugodniji no prije. Bilo je čak dana, kad me nikako ne bi htio pustiti da odem. Nudio bi me cigarama i davao mi neko jako lijepo piće, za koje mi je kazao, da ga je naučila praviti neka gospođa koja se zvala Aklej. Nijesam znao, dali je to ime ili prezime te gospođe. No svejedno. Glavno, bilo je vrlo lijepo piće.

Volio je svaku pjesmu. Ali dvije htio je da mu uvijek pjevam. A bilo je kao po programu, da mu s njima počnem i završim svoj pohod.

Jednom me je upitao, da li znam pjesmu »Kad su trešnje cvale . . .« Budući da ja za tu pjesmu nijesam nikada ni čuo, on mi je dao tekst s notama i pjevao mi ju je. Te sam večeri uvidio, da Omi jako lijepo pjeva. I ja sam naučio pjesmu koju sam mu morao nakon toga uvijek pjevati.

Ta se pjesma i meni svidjela, moram priznati, a govorila je o nekoj nesuđenoj ljubavi u doba kad su trešnje cvale.

Jedne hladne siječanjske večeri bio sam kod Omija i pjevao tu njegovu omiljelu pjesmu.

Vatra je pucketala u peći i mala sobica, s prozorom na zapad, bila je ugodno topla. Dok sam svirao, Omi se nekud zamislio, zureći u kut sobice, koji je bio zasjenjen ormarom. On je u stvari uvijek tako radio, kad god bih ja pjevao. Tu večer sam obletio pogledom cijelu sobu, taj topli kutak, taj raj mog prijatelja. Osim stola, koji je bio na sred sobe, otomana sa sjeverne i ormara s južne strane, bilo je tu mnogo lijepih slika uokolo obješenih, a slikanih nekom finom rukom. Jedna, koja je bila najveća i koja je bila postavljena na vidno mjesto, prikazivala je djevojku s plavom kosom u narodnoj nošnji s gitarom, za tihe mjesečne noći, u vrtu. Ta mi se slika neobično svidjela. Na dnu slike bilo je postavljeno umjetno trešnjevo cvijeće. Druga je prikazivala neko mjesto na moru. Poslije sam doznao, da je to Omijevo rodno mjesto, koje je on sâm naslikao, kao i onu prvu sliku. Bilo je tu još uokolo slika od kojih mi se najviše svidjela »Zima«. Ovu posljednju nije naslikao Omi, ali mi nije htio kazati njena autora.

U jednom kutu bio je stalak sa bezbroj knjiga i časopisa, a podno pun nekih kutija.

Oko sredine moga pjevanja Omi se trzne, pođe do stalka, uzme neku knjigu i zatim opet sjedne na isto mjesto. Preko oka sam mogao opaziti, da to nije nikakva knjiga već album slika. Ja sam bez prekida pjevao, dok je Omi otvorio prvi list i zagledao se u neku fotografiju. Klimao je nekud tužno i teško glavom, da je poslije toga prisloni o naslonjač. Kad sam završavao pjesmu riječima: »Ona više nije dolazila, ona je mrtva bila, a trešnje su, prve trešnje cvale«, Omi je zaklopio oči iz kojih su potekle krupne suze.

Tada sam zaključio, da taj čovjek mora jako da pati. I njegova šutnja i njegova zamišljenost samo je plod njegove patnje i boli. Nijesam ga tada htio buniti u njegovu sjećanju, već sam nastavio s pjevanjem.

Vidjevši te večeri njegovu bol, Omija sam neobično zavolio i uvijek sam bio kod njega.

Zima je prošla vrlo brzo. Proljetno je sunce sjalo novim, mladim životom. Oživjeli su potoci, zazelenjela polja i livade, propupalo i procvalo drveće, a Omijevu sobu resilo je trešnjevo cvijeće, koje me molio da mu donosim.

Jednog od ovih lijepih proljetnih dana zašao sam k njemu u vrijeme kad nijesam običavao. Htio sam ga svakako ponukati, da odemo skupa na šetnju kroz polja, jer je dan bio vrlo lijep i topal. Našao sam ga za stolom gdje drži isti onaj album i gleda onu istu fotografiju kao i onu večer kad je plakao dok sam ja pjevao. A pred njim je ležao na stolu velik rukovet trešnjeva cvijeća.

Sada se u meni porodila silna želja, da vidim tu fotografiju i da već jednom doznam nešto pobliže o momu prijatelju. I ako je dan, kako rekoh, bio lijep i topal, ipak sam odustao od namjeravane šetnje poljem i sjeo do Omija koji me ponudi cigarom. To je u stvari uvijek činio, kad god bih došao k njemu, a da još nijesam ni sjeo. Zatim zatvori album, pa me stade pitati koješta bez reda i veze, očito zbunjen, našavši se kao u nekoj neprilici. Ali ja nijesam nikako htio da propustim tu tako zrelu priliku, da ipak

već jednom doznam ono za čim već tako dugo želim i nastojim, pa ću odjednom:

— Gospodine Omi! Ne biste li mi dopustili da pogledam taj album. Tu će biti zastalno fotografije iz vaših mlađih dana, kad ste morali biti vrlo sretni?

Omiju je očevidno bilo teško da mi uskrati pogledati snimke, ali u drugu ruku, vidio sam, to ga je moje pitanje iznenadilo i moja mu molba nije baš bila po volji. Nu ipak bio je džentlmen i pruži mi ga, nakon vrlo kratke borbe, sa smiješkom, kao da to čini puna srca, radujući se što mi može udovoljiti želji. Zatim pođe do stalka na kom su ležale knjige i poče koješta prevrtati, kao da nešto traži.

Otvorim album i zagledam fotografiju koju Omi vječno gleda i plače nad njom. Bila je to lijepa mlada dama. Pogled, smijeh i držanje bilo je kod nje ono, što izaziva svačiju radoznalost. Pod velikim ljetnim šeširom u šarenoj opravi, slika ju je prikazivala u Maksimiru na jednom mostu, o kojega se ogradu prislonila desnim laktom držeći u ruci torbicu, a lijevom obuhvativši gornju prečku ograde. Ispod slike bio je priljepljen trešnjev cvijet. Na drugoj fotografiji, koja je jedina bila uz ovu na prvoj strani, bio je snimljen tekst pjesme »Kad su trešnje cvale . . .« Dalje nijesam išao. Različne su mi se misli vrzle glavom. Na koncu sam stvorio zaključak o jednoj nesuđenoj Omijevoj ljubavi, radi koje on danas mnogo pati. Uto dođe Omi i opazi kako ja ne dižem nikako pogleda s ove fotografije, približi mi se i potiho reče:

— Dao sam vam, da pregledate snimke iz mojih mladih dana, ali ćete biti sada i vi džentlmen, da me ništa ne pitate.

— Ali jedno sam vas ipak odlučio pitati, odgovorim ja, ne davši se smesti.

— Zar ne biste mogli preći da to pitanje za sada izostane?

— Ali, gospodine Omi, samo ovo. Ko je ta dama?

Omi me pogleda zbunjeno, zatvori album i ne odgovori ništa. Šutjeli smo oboje pušeći cigaru, dok je Omi nekud zamišljeno gledao. Ja sam motrio borbu koja se vodila u njemu. Htio sam iskoristiti priliku, pa sam ga neprestano salijetao pitanjima. I on kao da se smekšao, pa će odjednom:

— To je gospođa, koja me naučila praviti ono piće za koje ste mi kazali da je vrlo lije . . .

— Gospođa Aklej, upadnem ja odjednom u njegov govor.

— Da! Imate pravo. Gospođa Aklej, odgovori on kao smiren.

— Ali vi ćete mi, gospodine Omi, ipak kazati nešto o toj ženi, čije su oči pune sugestije, a radi koje vi i danas bez sumnje patite.

Omi je šutio, dok sam ja nastavio:

— Možda vam se činim kao neki bizaran čovjek, sad odjednom. Ali ne! Ja vas razumijem, gospodine Omi! Ja vas potpuno razumijem.

Zatim pripušim cigaru koju mi ponudi, on otvori album i zagleda se u fotografiju gospođe Aklej. Klimao je glavom i ujedno puštao gusti dim cigare kroz nos. Šutnja je vladala u sobi.

— Diskrecija, moj prijatelju, diskrecija, odjednom će on. Ja sam danas-sutra i još se uvijek bojim ljudi i zato bježim od njih. Kad me poko-

paju, ostati ćete vi i onda možete pripovijedati pripovijest jedne velike ljubavi. Da na svijetu ima još ljubavi, koju mnogi ne razumiju i osuđuju.

Ja sam zaustavio dah ne maknuvši se s mjesta. Htio sam, da što prije počne sa svojom prioviješću, poslije ovog uvoda koji je polako izgovarao.

— To je bilo kad su trešnje cvale, poče Omi kratko i osječeno. Gospođa Aklej šetala je kroz dugu aleju rascvatanih trešanja vodeći jednom rukom sina, a drugom malu kćerkicu koja je sva sličila svojoj majci. I tada se u aleji našao on, koji je pomogao oko zavijanja rane kćerkici, koja je pala kad je potrčala za leptirom.

U toj aleji sretali su se svaki dan, dok s trešanja nije opao cvijet. I tada je ona otišla u grad, a on je ostao s velikom prazninom u duši i s velikom čežnjom u srcu.

Druge godine sreli su se opet kad su trešnje cvale. Sreli su se u istoj aleji. Gospođa Aklej došla je bez djece.

I priroda je tražila svoje.

Hodali su svugdje poljem sami. Bili su veseli i zadovoljni životom. Upravo kao djeca. Trčali su za leptirima, takmičili se koji će komu ljepšeg cvijeća nabrati, tko će kome veći list bršljana pokloniti, jer su bršljan držali za simbol vjernosti. On ju je prenosio preko potoka i nosio preko livada. Kao malu bebu, on ju je vodio za ruku i pjevao joj pjesme. A kad bi se umorili, sjeo bi on pod maslinu, a ona njemu u krilo. Prošao bi tada koji seljak poljem i goneći na magarcu kukuruzovinu pjevao, a oni bi se stisnuli bolje jedno uz drugo. Seljak, opazivši ih, čudio bi se, a on je je odgovarao: »Pripovijedajte, da još ima sretnih ljudi na svijetu. Ljudi koji se ljube.« Kad je opalo trešnjevo cvijeće, gospođa Aklej te godine nije odmah otišla. Zakasnila je tjedan dana.

Treću godinu, kad su trešnje cvale, on ju je čekao u istoj aleji, ali ona nije dolazila. Čekao ju je dane i noći, ali nje nije bilo, ona nije dolazila. Zašto, on tada nije znao. Njegova je bol bila velika. Srce je htjelo da pukne. Shrvala ga velika tuga. Bježao je od društva i tražio samoću. Nikakve glase nije primao ni otkuda. Tek mnogo kasnije doznao je da je mrtva. A od čega je umrla i kako, to nije doznao nikada. Grob njezin otada kitio je cvijećem i molio se na njemu.

I sada on živi sâm bez igdje ikoga. Na moru ima rodbinu, ali k njima ne će. S gorčinom ih se sjeća. Živi s uspomenama na one lijepe dane, kada su trešnje cvale. Bježi od svijeta jer zna, da mu je svijet razrušio život. Najmilija mu je samoća i tišina sobice gdje može tako mirno da razgovara u duhu s gospođom Aklej.

Taj on... Taj... on... on sam ja, jedva izgovori Omi, svršavajući tako bolnu pripovjest, o onom što je davno srušeno, davno pokopano.

Misleći o toj nesuđenoj ljubavi, činilo mi se kao da hodam poljem velikim, nepreglednim, i da vidim kako iz zemlje strše samo goli panjevi, gdje su prije tako lijepo cvale trešnje. Činilo mi se kao da se susretam s drvosječom, koji ruši i posljednju trešnju, jedan život.

Bacio sam pogled na fotografiju gospođe Aklej, na kojoj mi se učinilo, kao da se ganulo ono lijepo lice, kao da je nestalo onog dragog smiješka.

Jednog dana, malo zatim, Omi se pokupi i ode. Nikomu nije kazao zašto i kamo odlazi. Pa ni meni. Tek mi je za uspomenu ostavio fotografirani tekst pjesme, koju sam mu po želji još jednom na odlasku zapjevao: »Kad su trešnje cvale.«

LJUBO ZORDAN:

LITNO POSLIPODNE

U jazu čobani kuplju ovce bele,
da moru bolje travu zgorenu jisti.
Kućami je vruće, al ne moru s misti
i svin je krv udrila u glave vele.

Pod školjun čeko na vitar ćozoski brod
s idron žutin ka parcela zdrelog žita.
Stari ćozot galebima ribe hita,
ća ga pratu ka bele zvizde preko vod.

Po stinama lavandere robu peru,
crne od sunca ka i mlade murve lad.
Pred njimi se blišći lipi starinski grad,
za koga se krave muzu i smokve beru...

PRALJI

Mojoj majci posvećeno

Svako te jutro gledam kako se s rubljem spuštaš na žalo,
gdje klečeći pereš dok na dnu sivom ne smotriš zlatne zvijezde
i da mi nisi majka ja nikad možda doznao ne bih
kako ti roniš suze, dok galebovi bijeli oko tebe jezde.

Tvoje se nebo srozalo u crne dubljine morskih voda,
pa dok azurom tihim oblaci ko bijele vatre gore
ti moraš, bijedom pognuta, vječito zuriti u tamu
s očima što krvare ko mutne jesenje zore.

Ruke su ti drage u hladnoj bjelini rublja zakopane
kao dvije mrtve ptice u grudi planinskog snijega:
klonule su brižne ispod silnih voda kao zastavice bijele,
koje snađoše kiše navrh maslinova brijega.

Ipak ih nikako stiskala nisi, osim na kajanje
ili kada bi se u rano proljeće vraćala s prvim kadulje cvijetom,
jedina je tvoja želja, dok ih motriš tako umorne,
da ih netko, kad se smrznu, omota krunicom svetom.

STJEPAN OREŠKOVIĆ:

ZVEZDA

Dani se, al tam na nebesi
treperi još iskrica mala.

Tak milo blišči se i kresi,
kak bol da bi nečiju znala.

— Al je l, da ti tam na nebesi
niš ne znaš, ti zvezdica mala?

TICA V MRAKU

— — I tih je vre mrak, al jedna se
tica vjavla v lugu.

Tak tužno se vjavla. Znam, kaj je,
ja joj čutim tugu.

— O tica, tva mama mrtva je,
boga tica v lugu.

CVET

— — I stari hrast je zdret,
ves strgan na pol.
Al vesel cvete cvet
spod pajna ozdol.

— Ti srečni drobni cvet,
koj ne znaš za bol!

FRAN RUBINA:

OPROŠTAJ

Na cilju smo.
Ja ostajem.
Dalje putuj sam.

Suputniče,
oprosti što je bilo nelijepo
na putu.

Znance,
što ih sretneš
srdačno pozdravi.

Reci,
da me ne zaborave.
Ja ih čekam.

SMRT

S novogradnje
cigla je pala.

Jedno je srce
suzdržalo dah.

Na odru su upalili
svijeću.

NOĆ

Šutite!
Ide žena u crnini.

Nosi košaru
sna.

SUZA

Dijete je malo
biser prosipalo.

Pjesnik ga u ruku uze,
poljubi
i osjeti bol
djetinje suze.

MRAK

Noć bez mjeseca.

šiparice bez kavalira
Zvijezde su tužne

Netko u daljini svira
mandolinu.

Utrnite svijetla.
Smetaju.

VINCEK KOS:

NAŠ HOD

Mnogima je hod iz jutra u veče, iz proljeća u zimu
trudan i umoran kao kucanje nenavijenog sata,
a naš hod je vedar, sličan povratku
u dragu domovinu iz sibirskog ropstva;
naš hod je kao dolazak
u rodni dom na božićni predvečer.
Naše staze vode kroz vrata, što će zatvoriti
zauvijek za nama trud i napor,
i načiniti kraj svih naših putovanja.

NA TVOJEMU KRILU

Ivančica bela pod suzicom rose
na vetru se nočnom znihava,
na zemlju pospano se spustilo cvetje,
a tebi na krilo mi glava.

Iz neba škropiju nam zvezdice doli
tišinu i srečne minute,
vu visoki travi nam kmica je skrila
vse stezice naše i pute.

SPI HIŽICA V DOLU

Suncu je vgasnulo oko,
mrtvo za brege je palo,
v tihom doliču i logu
vsako je drevo zaspalo.

Senja na krilu tišine
v dolu mi hižica mala,
trudna od brige i muke
v slatkom je miru zaspala.

TOMISLAV ANTUNOVIĆ:

PRVO PISMO

Kada je to bilo, koga dana,
sada ne bih znao reći.
Dani su ostali za mnom daleko,
dani davni u sreći.

Znam, da sam joj pisao
i da je tada dan vruć bio,
da su zvonila zvona
i da sam potom pismo dugo u njedrima krio.

Dok je kos pjevao
u našem vrtu, ja sam pisao,
a kad mi je majka došla
izvadio sam papir na kom sam zadaću risao.

Kada je to bilo, koga dana
sada ne bih znao reći.
Dani su ostali za mnom daleko
dani davni u sreći.

MIRJAM RABADAN:

NOGE

Sunce je oblilo verandu,
I raskošno pliva
Po golim nogama bolesnica,
Nogama tankim, izmoždenim,
Nogama bez živčanog tkiva . . .

Umorne su se spružile,
Noga do noge . . .
Hoće da piju
Snagu sunčevih zraka;
Hoće u mrtve zglobove
Dah novog života da sliju . . .

O zašto ste tako klonule
Vi, drugarice moje!
Ta mirujete dugo već!
Ustante! Hajte! Trčite!
Čeka vas brijeg i polje . . .

— — — — — — — — —

Za oblak sunce zašlo je, i zadnji
Ugasnu svijetla trak . . .
U sobe škripeć kližu kolica . . . tapkaju štake . . .
Ja hodam. One se dive . . . »Schau!
Sie geht, sie kann . . . Gle, ona ide . . .«
. . . Mrak . . .

PRIČEST U KLINIČKOJ SOBI

Danas u buđenju dana,
Dok još se magla siva sivom sterala sobom,
Za kliničkim rešetkam hladnim
Jedna je duša bolna za svojim čeznula Bogom . . .

A On je došao skriven
Pod skromnim oblikom kruha, u ruci svećenika,
Pred Njim je kucalo zvonce . . . sestre su nosile svijeće . . .
Prateći Njega, Boga, do bijelog oltarnika . . .

Hostija sveta! Bog! Otajstvo velebno! Nebo!
Uz prizvuk kliničkog zvonca i molitvu poniznih duša
K nevoljnom snizi se stvoru . . . da ga do raja digne,
Ljubav božansku da kuša . . .

— — — — — — — — — —

Kako je divno danas! . . . Kroz rešetke zlati se sunce,
K nama je pružilo ruke, grli nas zrakama svijetlim . . .
Danas tako je divno . . . Soba nam miriše nebom . . .
Klinika lijepa je danas . . . i život bolesnih danas
U sjaju nebeskog sunca postaje toplim, lijepim . . .

KRVAVI SUTON . . .

Umire dan . . . A u sobi tamo
Umire neka
Žena.
Tko je i šta je? Otkud je? Nitko
Za dom joj ni rod
Ne zna . . .

Iz apoteke, s dimom cigara,
Prodire zvonki
Smijeh.
Doktor to, valjda, drugim doktorima
Priča svoj stari
Grijeh . . .

A sestra tužna, kao da u srcu
Vječitu nosi
Tugu,
»Koreju« sluša, gdje joj kleveta
Svoju kliničku
Drugu . . .

Djevojka pak, na djetetu bolnom
Svoj iskaljuje
Bijes.
Krvav je suton . . . Po blatu kola
Mrtvački voze
Lijes . . .

MIRKO CEROVAC:

UTJECAJ RIMSKE KNJIŽEVNOSTI NA EPIKU MARKA MARULIĆA

Hrvatska je književnost imala sreću, da je već na pragu svoje umjetničke poezije mogla zabilježiti veliko ime Marka Marulića, Splićanina. Kod Marulića, »oca hrvatskog umjetničkog pjesništva«, osobito se ističu dva snažna utjecaja: utjecaj katoličke religije s jedne i utjecaj klasične književnosti starih Rimljana i Grka s druge strane. Pod utjecajem religije Marulić je postao »doctor orthodoxae matris Ecclesiae« i jedan od najreligioznijih pjesnika svjetovnjaka, što ih je hrvatska književnost imala od svojih prvih početaka, pa sve do dana današnjega. U svim se Marulićevim djelima ističe duboka piščeva vjera i želja, da svojim strogo moralističkim poukama barem nešto pridonese podizanju vjersko-moralnog života svojih čitalaca. U tome, što je Marulić htio sasma moralistički, pa čak i asketski djelovati na svoje čitaoce, i jest glavna razlika između njega i najvećeg dijela humanista, koji su daleko više pazili na formu, negoli na sadržaj djela.

Marulić je u posvetama, odnosno predgovorima pojedinih djela obično sam motivirao svoje nastojanje, da bude sasma religiozan pjesnik, koji će upozoravati na pogreške ljudi, ali i na svetačke uzore, u koje bi se svi njegovi čitaoci morali ugledati. Klasične su na pr. u tom pogledu njegove riječi u spisu »De ultimo Christi iudicio«, gdje poput kakva svećenika — prof. Gazzino (Genova 1881.) i držao ga je svećenikom — veli, da je radi *spasenja* svojih čitalaca poduzeo ovaj teret, »ut de iudicio in fine futuro, Domino adiuvante, vobis disseram«.

Marulić je dakle, za razliku od ostalih humanista svojega doba, ostao dobar katolik i vjernik i uza sve to, što je dobro poznavao staru klasičnu književnost rimsku i grčku, koje su čak proizvele na nj i velik dojam, on nije podlegao njihovu utjecaju i u tome je njegovo značenje kao pjesnika-katolika.

U vrijeme, kad je Marulić ugledao svijetlo ovoga svijeta (g. 1450), Split, njegovo rodno mjesto, bijaše već ravno trideset godina pod vlašću Venecije, dakle pod političkim i kulturnim gospodstvom talijanskim. Talijanska pak književnost, koja se razvila iz stare latinske klasične književnosti, svojim je prodiranjem nosila i duh humanizma, dakle i klasicizma. To je bio indirektan put, a direktan put do te stare klasične književnosti imali su učeni ljudi onoga vremena preko štampanih djela starih rimskih i grčkih pisaca, koja su iz Venecije i drugih gradova bila dopremljena u Split, Dubrovnik i u druga dalmatinska mjesta. Utvrđeno je, da je u Dubrovniku i Splitu bilo privatnih i javnih biblioteka, u kojima se moglo naći i rukopisa i štampanih djela starih pisaca. Kasumović u svojoj raspravi o ujecaju latinskih i grčkih pisaca na dubrovačke književnike (Rad 199, 201, 203, 205) spominje i inventar knjiga, što ga je godine 1549. štampar Traiano Navo poslao u Dubrovnik knjižaru Antoniju de Odolis. U tom su inventaru od 700 knjiga njih dvije stotine od rimskih i grčkih autora. Vrlo je vjerojatno, pače i sigurno, da je i Split i prije toga vremena imao mogućnoti, da nabavi djela latinskih pisaca. O tom nas uvjerava i činjenica, da je već prije godine 1500. bilo u Splitu i po čitavoj Dalmaciji ljudi, koji su bili odgojeni u duhu latinskih klasika, te su perfektno govorili latinski, pa i grčki. Štaviše, oko Marulića se skupiše prijatelji Jeronim Papalić, Franjo Natalis, Jeronim i Franjo Martinčić, koji doduše ne stekoše slave poput Marulića, ali je ipak sigurno, da su pisali i pjevali latinske stihove. »Tko je pak pjevao jezikom rimskih pjesnika, taj je jamačno morao koješta od njih i uzimati, pa ako je pjevao i u materinjem jeziku, opet je po prirodnom zakonu morao, pa makar i nehotice, sačuvati trag pjesnika učitelja« (Kasumović). M. Šrepel čak veli, da se bez one latinske atmosfere ne može pravo razumjeti ni početak hrvatskog umjetničkog pjesništva. Kad pak uzmemo u obzir, da je humanizam kao pokret za kult rimske i grčke klasike u to vrijeme već bio na vrhuncu, tada nam postaje još jasnije, da su svi književnici onoga doba morali poznavati rimsku, a i grčku klasičnu književnost, jer *poeta* je bio i *vir doctus*.

Nisam ovdje nakanio uopće govoriti o Marulićevim latinskim, nego o hrvatskim djelima, poglavito o »Juditi« i »Suzani«, ali ću se ipak osvrnuti samo na njegovu najbolju pjesmu o sv. Jeronimu, iz koje se može na prvi pogled vidjeti ovisnost Marulićeva o latinskoj književnosti. On tu pjesmu započinje riječima:

»Dalmatiae laetis olim generatus in oris,
Hieronymus toto notus in urbe fuit«,

a završio je tu istu pjesmu riječima:

»Christus namque mori Solymnis elegit et idem
Ecclesiae Romam praestitit esse caput«.

U svojim djelima, a napose u Fastima, Publije Ovidije Nazon također naziva Rim »caput orbis«, pa se po tome može zaključiti, da je Marulić pišući ove životopise apostola i crkvenih otaca imao na umu djelo starog rimskog pjesnika. Prof. Šrepel je štaviše nekako uvjeren, da bi Marulić poput Ovidijevih Fasta spjevao također čitav kalendar, da to nije učinio već prije njega njegov učitelj Juraj Šišgorić.

Marulić, i ako pod utjecajem klasicizma, nije u svojim djelima upotrebljavao mnogo rimsko-grčku mitologiju. Veća je iznimka u tom pogledu pjesma »Hymnus ad Deum Marci Maruli feliciter incipit« u 115 heksametara. Tu se on prema ukusu suvremene renesanse poslužio mitološkim imenima, ali je inače u mislima sasma strogo kršćanskog shvaćanja.

»ISTORIJA SVETE UDOVICE JUDIT«

Osobit utjecaj stare latinske, a donekle i grčke poezije opaža se kod Marulića u »Juditi«, zapravo u »Istoriji svete udovice Judit, u versih hrvacki složenoj«. Od svih pak latinskih pjesnika najjači je dojam Publija

Vergilija Marona, čiju je »Eneidu« Marko Marulić sigurno veoma dobro poznavao. Uopće, kod Marulića nalazimo najviše sličnosti s Vergilijem, nešto s Ovidijem, a najmanje s Horacijem Flakom. S ovim potonjim nema Marulić gotovo nikakve sličnosti u mislima, jer Marulić kao dobar kršćanin i asket, koji se nakon obraćenja strogo držao načela koje je Ritter-Vitezović kasnije označio riječima: »Qui musas celebrant, puros decet esse poetas«, — nije mogao nasljedovati epikurejca Horacija, koji je pjevao vesele, anakreontske pjesme, te je na pr. preporučivao načelo »carpe diem«, t. j. uživaj gdje i kada možeš. Takve misli moralist, mistik i asket Marulić nije htio ni mogao prihvatiti. Od Horacija kao da je Marulić pozajmio samo neke forme i strofe, pa je primjerice pjevao satire i pjesme u Sapfinoj strofi prema uzoru Horacijevu. Daleko više mogao se Marulić ugledati u Vergilija, za koga je na primjer i biskup Štrosmajer 4. listopada 1879. prigodom blagoslova nove gimnazijske zgrade u iVnkovcima rekao: »... Još se više može reći o Vergiliju, koji je u načelima svojim i u životu svome tako čist i uzvišen, da se bez ikakve pogibli mladeži preporučiti može više nego li ikoji drugi stari pisac i zato je čitan kroz cijeli srednji vijek, a Dante ga sam svojim provodićem odabire, kada u svojoj »Divina commedia« tajne ovoga svijeta traži ...« Vergilija su pače neki zbog njegovih pjesama smatrali kršćaninom i kršćanskim prorokom (Fancev: Nekoliko pril. za st. hrv. knjiž.), no za kršćanstvo Vergilijevo osim nagađanja nemamo nikakovih drugih dokaza.

U tog se dakle Vergilija ugledao i Marulić, te je nastojao, da kvantitetom i kvalitetom djela bude svome uzoru ravan. Prof. Radetić (Izvj. kotor. gimn. 1875.-7.) doduše veli, da se čitava poezija dalmatinskih pjesnika ni formom ni sadržajem nije digla do pravih uzora, no već je u Marulićevo vrijeme izjavio splitski kancelar Prokulijan, da bi Marko Marulić postao kršćanski i splitski Vergilij, da mu za vrijeme kuge nijesu propala mnoga djela.

Svoju je Juditu Marko Marulić započeo otprilike na isti način, kao i Vergilije »Eneidu«, a taj se dakako, opet ugledao u samog Homera. Marulićev naime uvod (prooemium-introitus):

»Dike ter hvaljenja presvetoj Juditi
smina nje stvorenja, hoću govoriti;
zato ću moliti, Bože, tvoju svitlost,
ne htij mi kratiti u tom punu milost«,

odgovara Vergilijevim stihovima, kojima započinje »Eneidu«:

»Musa, mihi causas memora, quo numine laeso
Quidve dolens regina deum tot vovere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit. Tantaene animis caelestibus irae?«
(»Kazuj mi, muzo, koju božansku on prekrši volju,
Rad šta li srdita dade junaku duševnu, dičnu,
Kraljica bogova jada toliko i navali njega
U muke silne. Zar srca toliko nebeska se gnjeve?«
(Maretić, Prij. Eneide, I. 8—11)

a sve je to učinjeno po uzoru Homerovu, koji je svoju Ilijadu započeo riječima: »Srdžbu mi, boginjo, pjevaj ...« a Odiseju: »Kazuj mi, muzo, o onom prvovrstnome junaku ...«. Razlika je dakle u tome, što Homer i Vergilije zazivaju Muze, koje su prema mitologiji davale ljudima moć pjevanja, a Marulić, premda je znao za te Muze, kako svjedoče stihovi:

»Da, ti s nada sve svet, istini Bože moj,
ti daješ slatko pet, vernim si ti pokoj,
a ne skup tri krat troj divička okola,
pridavši još u broj s kitarom Apola«
(Judita, 13—16)

ipak kao kršćanin nije u tom htio da, povodeći se za poganskim pjesnicima, zaziva imaginarne poganske muze, već Boga dalje moli:

»ti poni sad mene tako jur napravi,
jazik da pomene, ča misal pripravi«.

Marulić je sam protumačio posebnom bilješkom, koga misli pod onim »tri krat troj«: »devet biše božic i meju njimi Apolo s kitarom, kih poeti prizivahu na pomoć gatanja al kantanja njih veras«.

Kad je Vergilije u svojoj Eneidi završio uvodni zaziv muza, prešao je *in medias res*, t. j. odmah se dao na opisivanje događaja, pa veli:

»Urbs antiqua fuit, Tyirii tenuere coloni,
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe
Ostia, dives opum, studiisque asperrima belli« (12—14)

odnosno u Maretićevu prijevodu:

»Star grad je stajo, Kartaga, u njemu življahu Tirci,
Prema italskoj zemlji i dalekom Tibera ušću.
Blaga svakoga pun i u poslima ratnima grozan«.

I tu nalazimo dakle priličnu sličnost između Vergilija i Marulića, jer i ovaj potonji, sigurno ne sasma slučajno, iza uvoda počinje pričanje same stvari otprilike na isti način:

»G r a d v e l i E g b a t a n sazida i sredi
kralj hvale pohvatan, Arfaksat od Medi,
pokol jur pogledi, da vlada narodom,
preza svoje zledi, kih podbi pod sobom.«

U prvom pjevanju Judite (93—96, 145—148), a i u drugim pjevanjima nailazimo na lijepe poredbe. I Vergilije je bio majstor poredaba, pa ako pročitamo njegovu Eneidu, naći ćemo masu poredaba, gdje on na pr. ljude u srdžbi uspoređuje sa životinjom, ili kojom prirodnom pojavom. Budući da su poredbe Marulićeve nekako istog stila, možemo mirno zaključiti da se i tu ugledao u svog pjesničkog druga Vergilija.

Prof. Šrepel, koji inače nije ispoređivao Marulića s Vergilijem, također zapaža, da stihovi Judite I. 213—216.:

»Suknje bihu svrgli, župe pripasali,
rukavce uzvrgli, bičve potpasali,
brže t' bi ticali skačući dubravom,
ner kad bi bigali jelini prid lavom,«

zapravo ova dva posljednja stiha nisu drugo nego reminiscencija iz Eneide, pj. X. 723. i d., gdje Vergilije (u Maretićevu prijevodu) veli:

»Ko lav gladni, što često obilazi visoke staje,
Jer glad ga nagoni ljudi, kad srnu opazi hitru,
il kad jelena opazi, što rogove diže bježeći,
razvali veseo žvalo, strahovito naježi grivu«.

Misao u III. pjevanju, stih 131—132.:

»od postilj istočnih dviže glavu Titan
osini tmin noćnih, da zarene hitan«,

sigurno je Marulić preuzeo također od Vergilija, koji u IV. pj. Eneide, stih 117. i d. kaže:

»venatum Aeneas unaque miserrima Dido
in nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
extulerit Titan, radiisque retexerit orbem«.
»Zajedno s nesretnicom Didonom sprema se poći
Sutra u lov Eneja, kad Titan se pomoli rani,
I kad rasvijetli okrug zemaljski zrakama svojim«
(Maretić)

Marulićevi stihovi u Juditi, IV. 165—169.:

»Jer sunčani plamen, vodeći s sobom dan,
od zvizd jasnih zlamen tamnjaše, grede van
bižeć na nižnji stan noć s crnimi koli,
nosaše donjimi san, ako su ki doli«,

podsjećaju nas živo na krasnu Ovidijevu priču o Faetontu, koji je htio i sam da vozi sunčeva kola, t. j. samo Sunce, jer ono se u mitologiji vozi na kolima, pa je pri tome stradao životom. Kod Marulića pak vidimo, da se analogno tome i noć vozi na kolima. Prema Kušarovu komentaru Juditi (u izdanju Matice Hrvatske 1901.) ono »ako su ki doli« znači drugim riječima »ako koga ima u podzemnom svijetu«. Za taj pak podzemni svijet nije Marulić sigurno doznao ni od koga drugoga već od klasičnih latinskih i grčkih pisaca, napose Vergilija, čije je šesto pjevanje Eneide glasovito baš radi opisa donjeg svijeta. Taj isti opis djelovao je u velike i na samog Dantea.

Još ima mnogo detalja, u kojima se vidi sličnost a prema tome i utjecaj Vergilijev na Marulića. Dovoljno je na primjer spomenuti, da je Marulić sjaj, jakost i veličinu vojske Olofernove opisao otprilike na isti način, kao što je i Vergilije u Eneidi opisao Turnovu vojsku, koja se borila protiv Trojanaca i njihova vođe Eneje, »Božjeg čovjeka«, baš kao što je Olofernu glavni protivnik Bogom poslana žena Judita. U drugom pjevanju Judite Alkior u dugačkom govoru (stihovi 235—308) dokazuje, kako je besmislen boj protiv onih, koji su se pouzdali u Boga i u njeg polažu sve svoje nade, a Turno u XI. pjevanju Eneide (305 i d.) također se toga boji kad veli:

»Mučan bijemo boj, o građani s narodom Božjim,
S ljudima nesvladanim, u boju koji ne znadu
Umora, niti će mača i svladani kada su pustit«
(Maretić)

Zajednička je dakle crta kod obiju vojski: jaka je i Olofernova i Turnova vojska, no još su jači Božji izabranici Eneja i Judita.

Usput valja konstatovati, da u Juditi zapažamo i dosta homerskih motiva. Na primjer u I. pjevanju Judite (225—232), opisujući Marulić srdžbu Olofernovu veli:

»To rekši, zapini usta, zube skrsti,
a njim ti namini zala svake vrsti,
splete prste s prsti, a glavom pokima,
i od toke grsti zavrati očima.
Svaki jih strah ima, gledat ga u lica,
Gdi mrmje meu njima, ter obrazom nica,
Stahu kako dica, kad skulan di »quito«,
ter pojamši biča, zakrikne srdito«.

Tu se je Marulić poput tolikih drugih bezuvjetno ugledao u Homera, čiji su glasoviti stihovi o srdžbi Zeusovoj u Ilijadi (I. 528—530):

»Reče i obrvama Kronion namagne mrkim,
a ambrozijska kosa koliko se Gospodu prospe,
s besmrtne glave, sav se potrese visoki Olimp«
(Maretić, prijevod Ilijade)

Sličan način pjevanja imamo još u Juditi III. 5—12., a i opis oluje u III. 219—235. odgovara opisima Homerovim i Vergilijevim.

U IV. pjevanju Judite, stih 149—152. veli Marulić za Juditu ovako:

»Ča veće dim tebi? Paris taku ženu
imil da bi sebi, pustil bi Helenu,
ku Grci odvedenu, jer opet nimiše
Troju podsedenu deset lit rvaše«.

O toj pak istoj ženi, zbog koje su se Grci zavadili i zaratili s Trojancima, veli Homer (Ilijada III. 156—158) na usta staraca:

»Zamjere nije Trojcem, ni nazuvčarom Ahajcem
Gdje zbog takove žene već odavna podnose jade!
Licem je vrlo ona na besmrtne boginje nalik!«
(Maretićev prijevod)

I tu dakle vidimo slične misli i sličan način izražavanja kada se prikazuje snaga ženske ljepote. A sami pak oni Marulićevi stihovi pokazuju, da je on sigurno dobro poznavao grčku staru povijest. A od kog bi sve te stvari ljepše i bolje naučio, nego li od samog Homera i njegova učenika Vergilija?

ISTORIJA OD SUZANE

Iza »Judite« najvažnija je epska pjesma Marulićeva »Istorija od Suzane«, čiji je sadržaj uzet iz knjige Danijela proroka, poglavlje XIII., gdje se pripovijeda babilonsko sužanjstvo. Budući da je ova pjesma mnogo kraća od Judite, a i karakterom je drukčija od ove, to u njoj ne nalazimo toliko očitih dokaza o utjecaju Vergilijevu ili kojeg drugog pjesnika, kao što je to bilo kod Judite. Ipak, iako u manjoj mjeri, nailazimo i ovdje na neke sličnosti između Marulića i Publija Vergilija Marona.

Ponajprije stihovi 1—10. sačinjaju prooemium u duhu klasičnih pjesnika, samo dakako opet s tom razlikom, da Marulić ni ovdje ne zaziva Muze, već moli Boga za milost, kao što mu je pomogao hvaliti »udovicu« (Juditu), da mu tako pomogne proslaviti i Helkiju, ženu Joakimovu, koju su neki stari popovi oklevetali, ali bude napokon ipak dokazana njena nevinost.

»Bile biše šije, a crnih očiju,
glavice milije, ner ti reć umiju.
Obrvi ter viju, nad kimi staše val,
Ako reći smiju, bog biše upisal,
Tko bi na daleč stal, rekal bi: rumen cvit,
Od ust je nje procval, ali ružice list.
Obraz od sniga slit, na ki je sasvim bil,
Da s kim bi smišan bit grimiza niki dil.
Suknja razlicih svil dar do tla nizoka,
Kip rasta gorskih vil, tanjahta visoka.« (31—40)

Kod Vergilija nema nikojeg takva opisa ženske ljepote, ali nalazimo u istom tonu opisanu ljepotu Enejinu:

»Restitit Aeneas claraque in luce refulsit
os umerosque deo similis: namque ipsa decoram
caesariem nato genetrix lumenque iuventae
purpureum et laetos oculis adflarat honores;
quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
argentum Pariusve lapis circumdata auro«
»Stane Eneja pred svima i sine u svjetlosti sjajnoj
Naličan bogu licem i plećima, mati jer sama
Dražesnu kosu mu da i rumenilo mladosti sjajno,
Oči zadahne njemu ljupkoćom veselom ona,
Kako vještačke ruke bjelokost kite il žutim
Kako se zlatom srebro il Parijski optače kamen«)
(Maretić, prij. Eneide, I. 588—593)

Glavna je razlika dakle između Vergilijeva i Marulićeva opisa ljepote u tome, što su Vergiliju *epitheta ornantia* bjelokost, zlato, srebro i Parijski

kamen, a Maruliću cvijet, list, snijeg, val itd. Marulićevim pak stihovima 187—192:

»Stahu kakono lav, košutu kad preži
kako li nju ustav pritisnut kad leži,
ali ki ne reži, ner čeka ujist, pas
ter o tom jur teži, da poteče taj čas,
stiska se, hlepi vas, gori glavu dvigne,
ča želi jat, taj čas da skočiv dostigne«,

odgovaraju jačinom živih opisa životinjskog bijesa, trzaja i nastojanja Vergilijevi stihovi u Eneidi (II. 205—211), gdje opisuje zmije, koje jure da ubiju svećenika Laokoona:

»incumbunt pelago pariterque ad litora tendunt
pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
sanguineae superant undas, pars cetera pontum
pone legit sinuatque immensa volumine terga.
fit sonitus spumante salo: iamque arva tenebant
ardentesque oculos suffecti sanguine et igni
sibila lambebant linguis vibrantibus ora«.
(»Morem se valjaju one i k obali zajedno jure,
Prsi se propinju njima med valima, krvave kreste
Iznad vode se dižu, a ostali dio im more
Ostavlja za sobom leđa u zavoje goleme vijuć.
Vali se pjene i huče, na domak već su i zemlji,
Podbule oči krvlju i ognjem im gore, — paluca
Jezikom jedna i druga i liže sićuću čeljust«.)
(Maretić)

Boli, u koje su starci-klevetnici bacili nesretnu Helkiju, opisuje Marulić (243—248) ovako:

»Staše ublidila Suzana u strahu
kako no prizrila jabuka u prahu.
Uda joj drhtahu kako no tršćice,
kimi tuj gibahu vitri kon vodice.
Plačuć pade nice, sama se bijaše
rukami uz lice, ter gorko uzdihaše.«

Na isti način otprilike opisuje Vergilije boli kraljice Didone, koje joj je zadao kralj Eneja:

»... sic fata gradus evaserat altos
semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
cum gemitu atque atros siccabat veste cruores.
illa graves oculos conata attolere rursus
deficit, infixum stridit sub pectore vulnus.
ter sese attollens cubitoque adnixa levavit,
ter revoluta toro est oculisque errantibus alto
quaesivit caelo lucem ingemuitque reperta«.

(»... rekavši to uz skaline se uspne
visoke, na pola mrtvu na njedarca pritisne sestru,
i stane uzdišuć krv odijelom crnu joj brisat.
Ona pokuša triput da oči podigne teške,
ali klone, rana pod grudma joj zadana bridi.
Triput se digne, pa se nasloniti na lakat kuša,
Tri put se svali na jastuk i očima lutajuć traži
zračak u nebeskom visu i uzdahne, kada ga nađe«
Maretić, prij. Eneide IV. 685—692)

Stihovi pak 689—690:

»Ni bila takova ni Penelope, ka
verno vrimenova, dokle muža šćeka.«

dokazuju doista, da je Marulić uz Vergilija i druge latinske pjesnike poznavao i Homerovu Ilijadu i Odiseju.

Konačno, iako je naprijed već naglašeno, da se Marulić nije u idejnom pogledu mogao ugledati u Horacija, koji je pjevao pjesme o vinu i ljubavi poput Anakreonta, ipak u Suzani nalazimo nekoliko misli, koje bi se mogle dovesti u vezu i s Horacijem, ali tek s onim Horacijem, koji se pod stare dane priklonio stoičkoj filozofiji, napustivši epikurejsku. Tako na pr. slične moralne pouke, kako ih čitamo u Suzani (663—668) nalazimo i u Horacijevoj Epistuli I. 2., gdje sasma protivno od svojih prijašnjih pjesama preporuča načelo: »*Sperne voluptates*«, t. j. prezri naslade i strasti. A duhu Horacijevih satira donekle odgovaraju i stihovi Suzane, gdje se Marulić ruga staračkoj ludosti:

»Jer ako vrućine od ženske liposti
starcem, kim krv stine, zahode u kosti,
kako će mladosti, kon ognja hteć sidit,
vruće same dosti, vrućinu ne imit?
kako će sigur bit, koga mladost vari
ako bludom gorit mogli su i stari?« (771—776)

Osim utjecaja dosada spomenutih rimskih pisaca, nalazi se mjesta, gdje se Marulić poveo i za drugih rimskim piscima. Već spomenuta pjesma »Hymnus ad Deum Marci Maruli feliciter incipit« u 115 heksametara, za koju smo naglasili, da je jedina pjesma, u kojoj se Marulić po ukusu suvremene renesanse poslužio mitologijskim imenima (Titan mj. sunce, Olimp mj. nebo, itd.) značajna je, jer u toj pjesmi ide Marulić redom rimskog pjesnika Lukrecija Kara, koji u V. knjizi svoga djela »De rerum natura« najprije govori o nebeskim tjelesima i zračnim pojavama, a onda tumači postanak životinja, biljaka i konačno ljudi.

KREŠIMIR MLAČ:

POVJESNI RAZVITAK PROBLEMA PREKONAMJERNOSTI U NAŠEM KRIVIČNOM PRAVU

Za čitavo pravo bitno je, da ono normira v a n j s k e odnošaje pojedinaca, članova društva. Baš taj glavni momenat, koji u pravu dominira, gotovo je najupadljiviji i najuočljiviji u kaznenom (krivičnom) pravu. Pravo je naime potreba ljudskog života, a svrha mu je, da normirajući vanjske odnošaje ljudi unapređuje i čuva zajednicu — društvo. No malo gdje pravo toliko ulazi i u unutrašnji (psihički) život čovjeka kao u kaznenom (krivičnom) pravu, pa nam baš tu — jer su kontrasti najzapažljiviji — jače iskače taj bitni vanjski momenat. Svrha kaznenom (krivičnom) pravu je očuvati zajednicu — društvo primjenjujući sankcije na protupravna djela, koja bi mogla škoditi ili škode interesima društva, koja su, dakle, za društvo opasna.[1]) Te pravom zaštićene interese zovemo pravnim dobrima. No kazneno (krivično) pravo primjenjujući sankcije ne gleda samo na ta vanjska djela ljudi, već i na uzrok tog djela — čovjeka, učinitelja. No kako je čovjekov rad sastavljen u neku ruku iz unutrašnjeg, psihičkog i vanjskog, fizičkog djelovanja, to kazneno (krivično) pravo mora često puta ući u tumačenju neke vanjske radnje i u psihu učinitelja, kako bi mu ta radnja postala jasnija, razumljivija, a prema tome i primjena sankcije ispravnija, pravednija. I pravo uopće, a s njim i dio njegov kazneno (krivično) pravo ima — kao i moral — za cilj oživotvorenje pravednosti.[2]) U tom se poklapa pravo sa moralom, od koga ga pak odvaja sam predmet. Pravo je potreba ljudi, a kako su potrebe ljudi različite, to je i karakter prava, koje normira te potrebe, različit. Što se više pravo udaljuje od onih svim ljudima zajedničkih potreba, to je ono više osebujnije i spram morala i spram drugih pozitivnih prava. Moral ima za predmet svog normiranja čitav život čovječji i unutrašnji i vanjski. »Čovjek je posvuda bitno isti, njegovu umnu i osjećajnu prirodu nalazimo pod svim podnebljima bitno jednaku«,[3]) pa je stoga moguće, da postoji jedan moral za sve ljude, ali naprotiv za pozitivno pravo to nije moguće. Tek ona grana prava, koja je prinuđena baviti se i tim unutrašnjim čovječjim životom — a to je upravo kazneno pravo — je bliža moralu, a ujedno je kod nje i moguća unifikacija.[4])

Glavno pitanje kaznenog (krivičnog) prava jest k a d a (kojim povodom) i k a k o (kojom mjerom) treba primijeniti sankcije na protupravno djelo. Da prvi dio pitanja možemo odgovoriti, da »krivično pravo nadovezuje sankciju samo na djela, koja povređuju ili ugrožavaju pravna dobra«.[5]) Rečeno je, da je pravno dobro pravom zaštićeni interes. No treba

[1]) Slično Živanović T. dr.: Osnovi krivičnog zakona I., sv. 1.—3., Beograd 1934., strana 10.

[2]) Usporedi Frank dr. S.: Kazneno pravo II. dio, svezak 1., Zagreb 1934., str. 37.

[3]) Maritain J.: Anđeoski naučitelj, Zagreb 1936., str. 96.

[4]) No i ta unifikacija ne može biti u cijelosti provedena osobito što se tiče mjera i vrsta sankcija.

[5]) Frank dr. S. Kaz. pr., II. 1., str. 3.

istaći, da pravo ne pruža svim interesima zaštitu, jer za život zajednice nisu s v i interesi jednako važni. Neke interese dovoljno je prepustiti pojedincu, da se on za njih brine, jer pravo ne može propisati norme za sav život. Zajednicu sačinjavaju pojedinci, a ti pojedinci mogu i moraju imati unutar zajednice neku autonomiju, koju već i sam život daje. Društvo, a prema tome ni pravo, ne može i ne smije ići predaleko, jer napokon pojedinci sačinjavaju društvo.

Odgovarajući na prvi dio pitanja (kada, kojim povodom treba primijeniti sankciju) treba, dakako, gledati i na počinitelja protupravnog djela. Svrha prava je — kako je gore rečeno — promicati ciljeve društva, zajednice. Međutim ni svi članovi društva, oni pojedinci, koji zajednicu sačinjavaju, nisu jednaki ni po radu, ni po duševnim sposobnostima, ni po dobi. Pravo pak ne može svojom normom obuhvatiti sve slučajeve, koje donosi život, u svim pojedinostima i osebujnostima. Ono uzima p r o s j e k:[6]) od niza slučajeva, koje raznoliki život donosi, uzima najtipičnije i najčešće i za njih propisuje prosječnu normu. Isto tako ne može pravo jednako postupati sa svim ljudima: i djecom, i odraslima; i zdravima, i bolesnima. Stoga kazneno (krivično) pravo i kod primjene sankcije na protupravno djelo uzimlje neku sredinu: traži od pojedinca, da odgovara pravnom pojmu prosječnog, normalnog čovjeka, koji može biti odgovoran za svoja djela. Tako pravo dolazi do pojma u r a č u n l j i v o s t i. Tko ne odgovara tom pojmu prosječnog, normalnog čovjeka ne može ni odgovarati posve za svoja djela.

I kod odgovora na drugi dio pitanja (kako, u kojoj mjeri treba primijeniti sankciju) treba se u prvom redu osvrnuti na djelo. Za ono protupravno djelo, koje povređuje za pravo vrijedniji interes (a vrijedniji interes je, bez sumnje, onaj, koji se više tiče zajednice — kolektivni interes) treba primijeniti veću mjeru sankcije. Naprotiv, za povredu manje vrijednog pravnog dobra trebat će primijeniti blažu sankciju. No i ovdje treba gledati i na učinitelja, jer čovjek ne radi sve ni na isti način, ni s istim duševnim preddispozicijama. Jednom se nešto hoće i prema tom htijenju radi, znajući šta radi. On postupa h o t i m i c e. Drugi put znajući šta radi proizvede posljedicu, koju nije htio ili, štaviše, nije ni pretpostavljao, da će nehtijena posljedica nastupiti. On postupa n e h o t i c e. I sad nam se postavlja pitanje: treba li učinitelja kazniti samo za protupravno djelo, ne gledajući pri tom, da li je postupao hotimice ili nehotice, da li je za protupravno djelo kriv ili ne, ne obazirući se na unutrašnju (psihičku) stranu njegove radnje? Odgovarajući na ovo pitanje već su Rimljani došli na to, da ima dvije glavne vrsti krivnje: *dolus,* kad učinitelj postupa namjerno (naš pozitivni zakonik upotrebljava — sa gledišta duha hrvatskog jezika nemoguću riječ —»umišljeno«) i *culpu,* kad učinitelj postupa nehotice (poz. zak. terminologija: »nehatno«). Prema tome, kod primjene visine sankcije kri-

[6]) Potanje vidi: Frank dr. S.: O normativnim obilježjima bića krivičnog djela, Beograd 1934., str. 52. i sl.

vično pravo, kako mu ime[7]) kaže, gleda na krivnju učinitelja, a ne samo na djelo, koje je proizvedeno.

Dakle, kod primjene mjere sankcije gleda se na veličinu povređenog ili ugrožnog pravnog dobra i na krivnju učinitelja. Kao krivnju mogli bi označiti skup krivično-pravno relevantnih odnošaja nutrine počinitelja prema socijalno škodljivoj posljedici njegove radnje.[8]) Za krivično pravo će biti to teže protupravno djelo, što je veće povređeno pravno dobro i što je učinitelj više kriv. Kod primjene mjere sankcije gleda se u prvom redu na protupravno djelo i opasnost, kojoj je njime povređeno pravno dobro izloženo, a zatim na stupanj krivnje. Zakonodavac određuje maksimum i minimum sankcija, a onda prema bilo pravnom (vođen idejom pravednosti) bilo političkom (vođen svrsishodnošću, oportunitetom) kriteriju određuje vrstu, odnosno mjeru sankcije, gledajući pri tom na vrijednost pravnog dobra i stupanj krivnje učinitelja. Često puta je kod toga zakonodavac vođen više prolaznom političkom svrhom ili nekim povremenim idejama te u prosuđivanju nekog pravnog dobra postupa i bez svakog sistema.[9]) Vrlo je teško odrediti ispravno vrijednost nekog pravnog dobra, jer je često puta pravo, komu je ideja pravednost, potisnuto u pozitivnim zakonima političkom svrhom, oportunitetom.[10]) No ipak je glavni putokaz kod prosuđivanja vrijednosti nekog pravnog dobra pojam opasnosti za društvo, koji ispravno shvaćen može uglavnom ukloniti sve poteškoće, koje se tu pojavljuju. No treba istaknuti, da i taj pojam često puta pod utjecajem različitih ideja može biti različito shvaćen.

Međutim lahko je kraj svih tih usput spomenutih teškoća izaći na kraj onda, kada se unutrašnja strana krivičnog djela — krivnja — poklapa sa vanjskom — posljedicom. Ali kako ćemo postupati onda, kada učinitelj hoće jedan protupravan uspjeh, a proizvede drugi? Kad na pr. htijući nekoga istući, toga i ubije, premda to nije htio? Subjektivna strana — krivnja, odnosno dolus (namjera) obuhvata samo ozljedu, a ne i smrt. Jedno je htijeno, a drugo učinjeno. U koliko u tom slučaju može odgovarati učinitelj? Da li ga treba kazniti za ono, što je prouzrokovao ili možda i tu treba gledati i na krivnju? Ako pak gledamo na krivnju, onda nam se jedinstvena protupravna posljedica razdvaja u dva dijela: prvi namjeravani (htijeni) i drugi nenamjeravani (nehtijeni). No onaj višak, koji je nastupio *praeter intentionem* može biti slučajna posljedica, koju nije skrivio učinitelj, a može biti i skrivljena. Ako je pak skrivljena prekonamjerna posljedica, mjera krivnje je manja od onog namjeravanog dijela posljedice, ona

[7]) Naziv »krivično pravo«, koje u novije vrijeme sve više dolazi u upotrebu, ipak u svemu ne odgovara pravnom pojmu, koji označuje. On tek upućuje na glavnu promjenu, koja je danas provedena i u teoriji i u praksi, da se naime odgovara na temelju k r i v n j e. No i to ime, kao i staro (»kazneno« pravo), ima također svojih nedostataka.

[8]) Tako krivnju definira Löffler: Die Schuldformen des Strafrechts, Bd. I. Abt. 1., Leipzig 1895., str. 5.

[9]) Sravni Frank dr. S.: Kazneno pravo, II., 1., str. 61. i sl.

[10]) Odnos pravo: politika vidi Frank dr. S.: O normativnim obilježjima bića kr. djela, str. 58. i sl.

može biti tek culpa (nehaj). Kako će se pak u tom slučaju postupati? Hoćemo li primijeniti onu sankciju, koja je predviđena za dolozno (namjeravano) ili kulpozno (nehajno) uzrokovanje posljedice (u gore spomenutom primjeru ubojstvo)? Taj problem odavna interesira teoriju krivičnog prava, a osvrt na povijesni razvitak tog problema u našem pozitivnom pravu, nazovimo ga prekonamjernošću (preterintencionalitetom), omogućit će bolje shvatanje samog problema, a prema tome lakše će se naći i pravi put do ispravnog rješenja.

Na razvitak shvatanja problema prekonamjernosti je od osobite važnosti t. zv. dolus indirectus hrvatskog (austrijskog) kaznenog zakonika, koji se razvio pod utjecajem kanonskog prava.[11]) Kanonsko pravo se zbog razloga isključenja od duhovnih služba t. zv. iregulariteta, bavilo i sa prekonamerno uzrokovanim ubojstvom. Kako je ubojstvo (homicidium) bilo jedan od najvažnijih uzroka iregulariteta, to je i za taj slučaj ubojstva, koje nije bilo namjeravano, a koje je uzrokovano zabranjenim djelovanjem, trebalo odrediti stajalište. Već B e r n a r d u s P a p i e n s i s u svom djelu Summa decretalium, koje je nastalo između godine 1191.—1198., spominje za onda uobičajeno pravilo, da se onome, koji učini kakovo zabranjeno djelo uračunava u grijeh sve, što iz tog djela proizađe, pa i ono, što on nije htio. Na početku pak XIII. stoljeća u kanonskom pravu vrijedi općenito pravilo: *Versanti in re illicita imputantur omnia quae sequuntur ex delicto.*[12]) No to pravilo vrijedilo je samo za slučaj ubojstva i samo kao uzrok iregulariteta.[13])

Taj propis kanonskog prava o versari in re illicita preuzelo je i svjetovno pravo po svoj prilici u drugoj polovici XIII. stoljeća, ali sa mnogo teškoća. Dok je u kanonskom pravu taj propis vrijedio tek kao uvjet nastupa iregulariteta, ne gledajući pri tome na daljne posljedice, svjetovno kajneno pravo preuzevši taj općeniti propis o imputiranju nije bilo na čistu, kakovu bi kaznu primijenilo na takovo djelo: da li onu, koja je bila predviđena za namjerno ubojstvo (poenam ordinariam) ili onu, koja je bila određena za kulpozno (nehajno) ubojstvo (poenam extraordinariam). Kod toga se nije gledalo na krivnju, nego se kažnjavalo svako, pa i neskrivljeno prekonamjerno ubojstvo. Jedni[14]) su zastupali mišljenje, da onaj, koji prekonamjerno liši koga života, radi dolozno, pa da prema tome treba primijeniti poenam ordinariam, a drugi su pak bili za poenam extraordinarium. S vremenom je prevladalo mišljenje, da onaj, koji prekonamjerno liši koga života, radi dolozno, pa da prema tome treba primijeniti redovnu kaznu za dolozno ubojstvo. Pobjedi tog mišljenja osobito mnogo je pridonio način dokazivanja u postupku prema počinitelju, koji se razvio iz rimskog i kanonskog postupka.[16]) Po tom postupku nije sudac bio slobodan, što se tiče procjene vjerodostojnosti nekog dokaza, već je strogo bio vezan na dokazna pravila. Glavno dokazno sredstvo, koje je bilo izvan svake sumnje istinito i vjerodostojno, bilo je priznanje (to je regina probationum) optuženika. Dva svjedoka, koji su bili posve vjerodostojni, sačinjavali su potpun dokaz, a isto tako su bili potpun dokaz sudački očevid i notornost. Sve ostalo je bilo tek »indicia ad torquendum«. Kako se tortura mogla poduzeti tek tri puta, a poslije torture mogao je optuženi i opozvati svoje priznanje, to su suci nastojali na svaki način doći do priznanja optuženikova. Kad je optuženik priznao jedan dio djela (na pr. da je htio samo raniti, a ne ubiti), onda se zaključivalo, da je on posredno (indirecte) htio ubiti. Iz početka je ta teorija bila neodređena i nestalna, dok nije Španjolac C o r a r r u v i a s (1512.—1577.) pokušao to rješenje i naučno obrazložiti na temelju nauke sv. Tome Akvinskog. Interesantna je stvar, da do Covarruviasa nijedan pravnik, koji se bavio problemom preterintencionaliteta, ne spominje ni ne pozivlje se u svojim djelima na sv. Tomu Akvinskog,premda je ovaj svoju *Sammu* PRESTAO PISATI 6. XII. 1273.[17]) No ako se uoči, da je poslije smrti sv. Tome sa strane nekih biskupa[18]) njegova nauka bila djelomično stavljena na indeks, to nas ne treba čuditi. Ipak nije puki slučaj, da se Covarruvias poziva na nauku sv. Tome, jer treba imati na umu, da je Covarruviasov suvremenik papa Pio V. proglasio sv. Tomu Naučiteljem Crkve, a godine 1570. Dominikanci izdaju djela sv. Tome (Opera omnia divi Thomae Aquinatis, Roma 1570.)[19]) Bez sumnje utjecaj sv. Tome u to doba je vrlo jak, pa i pravnici nastoje svoje izvode potkrijepiti citatima iz njegovih djela. Kako je na Covarruviasove izvode Carpzow[20]) (1595.—1666.) nadovezao svoja izlaganja i položio tako temelje t. zv. dolusu indirektnom, to treba najprije utvrditi, da li je nauka o dolusu indirektnom uistinu nastala po nauci sv. Tome Akvinskog, i da li je ta ideologija »zastarjela«.[21])

Sv. Toma u Summi 2.—II., qu. 68. art. VIII. pod naslovom »Utrum causaliter occidens hominem incurrat homicidii reatum« govori i o praeter intentionem uzrokovanom ubojstvu ovo: »Respondeo dicendum, ..., casus est causa agens praeter intentionem; et ideo ea, quae causalia sunt, simpliciter loquendo, non sunt intenta, neque voluntaria; et quia omne peccatum est voluntarium . . . consequens est, quod causalia inquantum huiusmodi non sunt peccata: contingit tamen, id quod non est actu et per se volitum, vel intentum esse per accidens volitum, vel intentum, secundum quod

---

11) Ovaj prikaz je, uglavnom, rađen prema citiranom djelu Löfflera (vidi 8. napomenu).

12) Löffler, l. c., str. 139.

13) Ibidem, str. 142.

14) Albertus Gandinus († 1300.), Jacobus de Bellovisu (1270—1335.), Claudius de Betandier (u »Causarum criminalium praxis«, reg. 113., num. 1.: »Dans operam rei illicitae de homicidio, vel fortuito et casuali, saltem culpa tenus obnoxuis creditur«) i drugi

15) Bartolus (1314—1357); Angelus de Ubaldis (1328.—1407., u »In codicem commentaria«: »Aut dabat operam rei illicitae, et tunc aut cogitatum tendit verisimiliter ad finem secutum et tunc punitur secundum finem«) Löffler str. 149.

16) Marković dr. B.: Krivični postupak, Beograd 1937., str. 14. i sl.

17) Maritain, l. c., str. 72.

18) Ibidem str. 71. i 72. To su pariški biskup Tempier, nadbiskupi canterburyski Roberto Kilwardby, te Ivan Peckham.

19) Ibidem str. 158., 22. i 23.

20) U poznatom djelu: »Practica nova rerum criminalium imperialis Saxonica.«

21) Dolenc dr. M.: Tumač kriv. zakonika, Zagreb 1931., str. 48.

causa per accidens dicitur removens prohibens: unde ille, qui non removet ea, ex quibus sequitur homicidium, si debeat removere, incurrit quodammodo homicidium voluntarium. Hoc autem contigit dupliciter: uno modo quando dans operam rebus illicitis, quas vitare debebat, homicidium incurrit: alio modo, quando non adhibet debitam solicitudinem; et ideo secundum iura, si aliquis det operam rei licitae, debitam diligentiam adhibens, et ex hoc homicidium sequatur, non incurrit homicidii reatum: si vero det operam rei illicitae, vel etiam det operam rei licitae non adhibens diligentiam debitam, non evadit homicidii reatum, si ex eius opere mors hominis consequatur . . . . Ad tertium dicendum, quod secundum Canones imponitur poena his qui causaliter occidunt, dantes operam rei illicitae, vel non adhibentes dilegentiam debitam.«

Kako se vidi iz gornjeg citata, sv. Toma paralelno spominje slučajeve, kada dozvoljeno ili nedozvoljeno djelovanje uzrokuje ubojstvo. Odgovara se za to ubojstvo samo onda, ako učinitelj nije imao kod djelovanja dužnu, dovoljnu pažnju. Da je tome tako, vidi se i iz ovih riječi sv. Tome: »Respondeo dicendum, quod omne peccatum est voluntarium, in tantum ignorantia potest diminuere peccatum in quantum diminuit voluntarium.«[22]) Dakle, odgovara se samo za sakrivljenu uzrokovanu težu posljedicu, a ne za svaku uzrokovanu. No kod toga treba imati na umu, da sv. Toma određujući pravilo za ubojstvo uzrokovano praeter intentionem ne govori o veličini krivnje ni o kazni, već se samo bavi pitanjem, da li se za prekonamjerno ubojstvo odgovara ili ne, i da li je to grijeh, i kod toga postavlja posve ispravno paralelno jedan i drugi slučaj nehotičnog ubojstva i onaj, koji je proizašao iz dozvoljenog, kao i onaj, koji je proizašao iz nedozvoljenog djelovanja.[23]) Kako isto stajalište zauzimlje i moderna krivičnopravna teorija, to nije sv. Toma Akvinski utemeljitelj nauke o t. zv. dolusu indirektnom.

Covarruvias je zadržao posve ispravno stajalište sv. Tome, da za odgovaranje za prekonamjernu posljedicu treba i krivnja.[24]) Međutim Carpzow razgrađujući Covarruviasov rad ne samo, da nije u svojim izlaganjima naveo Covarruviasovo ime, nego je štaviše i neka mjesta nedostatno i krivo citirao![25]) Carpzow je utemeljitelj nauke o dolusu indirektnom, te od njega potiče nauka da se za prekonamjerna djela odgovara kao za na-

[22]) Summa, 1. II. qu. 76. art. 4.

[23]) I biskup dr. Ernest Seydl u Thomas von Aquino über die Todesstrafe (»Schönere Zukunft«, Jahrg. XII., Nr. 51. i 52. na str. 1363.) ovako daje sadržaj qu. 68., art. VIII.: »... wen jemand unabsichtlich, rein zufällig einen andern tötet, ist er nicht als Mörder zu betrachten«.

[24]) To priznaje i indirektno i Löffler, str. 161. nota 43., a to se vidi i iz na istoj strani citiranog mjesta iz Covarruviasovog djela.

[25]) Löffler, str. 167.—8. Premda Löffler smatra nepravom izvode sv. Tome netočnim, ipak već to, da je (kako i Löffler priznaje) Covarruvias zadržao posve subjektivni kriterij po nauci sv. Tome i da ga baš radi toga Carpzow ne citira, dokazuje ispravno stanovište. Löfflerov stav opravdava njegovo determinističko shvatanje slobode volje.

mjeravana (dolozna) ne gledajući pri tom, da li je nenamjeravani višak sakrivljen. On kao prednost dolusa indirektnog navodi već spomenute teškoće prakse oko dokazivanja prekonamjernih kriv. djela, gdje dotada »... infinita homicidia remanerent impunita. Quidlibet enim homicida quo mortis poenam effugeret, hac exceptione sese tueri posset, dicens: se non habuisse animum occidendi, neque potasse mortem exinde eventuram. Quod est postea levisculis quibusdam praesumptionibus hinc inde congestis, ope et auxilio Advocatorum, quorum studium plerumque est litis ac inquisitiones protrahere, tractu temporis praesertim colorare, ac contra veritatem defendere ipsi haud difficile foret.«[26]) Zahvaljujući toj praktičnoj strani nauka Carpzowa razgrađena drugim pravnicima[27]) malo pomalo postala je vladajućom u krivičnom pravu sve do današnjeg vremena. Prema toj nauci svaki je onaj, koji je zabranjenom radnjom uzrokovao ubojstvo, bio odgovoran za nj bez obzira, da li je kriv ili ne, jer je imajući animus nocendi indirektno postupao dolozno. Kriterij takovog odgovaranja ipak je bio ograničen: odgovaralo se samo za ona djela, iz kojih je obično ili redovno moglo nastati ubojstvo, ne gledajući kod toga, da li je učinitelj postupao pažljivo ili nepažljivo. U početku je dolus indirektni vrijedio samo za ubojstvo praeter intentionem, no već Codex Criminalis Theresiana u općem dijelu art. 3. pod marginalnom rubrikom »Animus voluntas directa vel indirecta«[28]) u § 2. daje općenito pravilo, koje se ne odnosi samo na prekonamjerno uzrokovano ubojstvo. Taj propis prošavši kroz kazneni zakon Josipa II. od 13. I. 1787. i kazneni zakon za Istočnu Galiciju od 27. VI. 1796. zadobio je konačnu svoju stilizaciju u austrijskom kaznenom zakonu od 1803.,[29]) koji je za Bachova apsolutizma 27. V. 1852. uveden i u Hrvatsku, gdje je vrijedio sve do 1. I. 1930., kada je uveden novi krivični zakon od 29. X. 1929.

Dolus indirektni je glavno i najvažnije rješenje problema prekonamjernosti u kriv. pravu, koje je kroz vjekove suvereno vladalo i u teoriji i u praksi. Tek u najnovije vrijeme moderna teorija, a prema njoj i moderni zakoni, odbacili su to, bez sumnje, nepravedno rješenje, koje nije gledalo na krivnju učinitelja, već samo na posljedicu. Moderna teorija je pošla protivnim putem, te za svako prekonamjerno krivično djelo posve suglasno sa naukom sv. Tome Akvinskog, traži krivnju na strani učinitelja. Jedni kod toga ostaju pri staroj rimskoj podjeli na dva stupnja (dolus i kulpu) smatrajući, da se prekonamjerno krivično djelo sastoji iz dva dijela: 1) namjeravanog (doloznog) glavnog djela, za kojim je išao učinitelj i 2) nenamjeravani višak, koji, ako je sakrivljen, može biti samo kulpozan (jer bi inače imali obično dolozno krivično djelo). To je stanovište zauzeo i pozitivni kriv. zakon slijedeći i u tom svoj uzor njemački

[26]) Citirano prema Löffleru str. 169.

[27]) Vidi Löffler str. 170. i sl.

[28]) Ibidem str. 183. i 184.

[29]) U § 1., koji glasi: »Zločinstvu je potrebita zla nakana. A nakana je zla ne samo onda, kad se, budi prije, budi prigodom čina ili propusta, upravo promisli i odluči zlo skopčano sa zločinstvom; nego i onda, *kad se zarad ine koje zle svrhe učini ili propusti štogod iz česa obično izlazi ili lasno može izaći ono zlo, što tim nasta.*

kaz. zakon.[30]) Drugo stajalište, koje je na pr. zauzela osnova kaznenog zakonika za Čehoslovačku[31]) smatra prekonamjernost posebnom trećom vrsti krivnje, koja se nalazi između dolusa i culpae.[32]) Međutim shvatili prekonamjernost bilo kao posebni slučaj, u kome su podjednako zastupani i dolus i kulpa, bilo kao posebnu treću vrst krivnje, može se posve ispravno gledajući na krivnju ovako definirati prekonamjerno krivično djelo:

Prekonamjerno krivično djelo je skrivljena nehtijena protupravna posljedica, koja je nastala po protupravnom htijenom djelovanju ili poduzimanju, a koja je teža ili opasnija, nego što je to počinitelj htio.

No kod primjene tako utvrđenog ispravnog pojma prekonamjernog krivičnog djela, koji je za k r i v i č n o pravo jedino točan, postoje neke teškoće, jer odgovor na gore postavljeno pitanje (kada i kako primijeniti sankciju na protupravno djelo) nije tako lak. I ovdje doduše vrijedi sve ono, što je prije navedeno, samo što se tiče unutrašnje strane krivnje, postoji razlika. I ovdje treba najprije gledati na povređeno pravno dobro, a zatim na krivnju učinitelja. Međutim ovdje krivnja učinitelja, premda je slična nehaju (kulpi), ipak je više od toga. Naime učinitelj prekonamjernog krivičnog djela je protupravno dolozno djelovao, a iz toga njegovog djelovanja uslijed njegove nepažnje, nehaja, nastupio je teži uspjeh. Taj teži uspjeh obuhvaća u sebi i namjeravanu (doloznu) posljedicu, koju je htio učinitelj i nenamjeravanu nehajnu (kulpoznu) posljedicu, koja povređuje bilo u većoj mjeri neko i s t o pravno dobro (na pr. tat ukrade 10 litara vina, ali nepažnjom ostavi bure otvoreno pa isteče 100 litara), bilo d r u g o pravno dobro, koje u sebi sadrži ono, koje učinitelj hoće povrijediti (na pr. želi nekoga samo zatvoriti, a taj u zatvoru teško oboli, jer je zatvor bio nehigijenski). Prema tome postoji bitna razlika između nehajnog (kulpoznog) i prekonamjernog (preterintencionalnog) krivičnog djela. Kod nehajnog djela netko radeći ili postupajući u skladu sa pravom uslijed neopreznosti i nedostajanja dužne pažnje povrijedi neko pravno dobro (na pr. netko na svom zemljištu, preko koga vodi zajednički put, kojim mnogo idu ljudi, baca na hrpu kamenje i uslijed nemara, premda je mogao predvidjeti, da bi mogao koga i ubiti, usmrti prolaznika), dok kod prekonamjernog krivičnog djela, kako je spomenuto, nastupi iz zabranjenog djelovanja (na pr. netko baca kamenje za prolaznikom, koji mu se nešto zamjerio, htijući mu razbitiglavu, i — premda ga nije htio ubiti — uzrokuje njegovu smrt) teža protupravna posljedica. Bez sumnje kod prekonamjerno uzrokovane smrti postoji veća krivnja, nego kod nehajno uzrokovane. Ta je krivnja bliža dolusu, jer je za pravni poredak opasniji onaj, koji znajući da radi n e d o z v o l j e n o i p r o t u p r a v n o, postupa nepažljivo, nego li onaj, koji radi, premda nepažljivo, d o z v o l j e n o djelo. Onaj, koji postupa prekonamjerno može mnogo većom sigurnošću predvidjeti, da bi iz njegovog djelovanja mogla nastupiti i teža posljedica. Prekonamjernost je posve blizu dolusa, ali se od njega razlikuje u htijenju. Dok smo kod doloznog krivičnog djela htjeli čitavu uzrokovanu posljedicu, kod prekonamjernog htjeli smo samo lakši dio njen. Dakle u navedenom primjeru kazna za prekonamjerno ubojstvo bit će manja od one za namjerno (dolozno), a mnogo veća od one za nehajno (kulpozno) ubojstvo.

[30]) Sravni Šilović-Frank: Krivični zakonik, Zagreb 1929., strana 17. i 18.

[31]) Dolenc dr. M.: Tumač kriv. zakona, str. 43.

[32]) Slično stanovište zauzima talijanski kazneni zakon (art. 43.), a i Löffler u svom citiranom djelu također zastupa trojnu podjelu krivnje.

Odgovor pak na pitanje, kada treba primijeniti sankciju, ovisi o tome, kako shvaćamo prekonamjernost, da li kao posebnu vrst krivnje ili kao posebni slučaj dolusa i kulpe. Ako stanemo na stanovište, koje je prihvatio i pozitivni krivični zakon, da je prekonamjernost samo posebni slučaj dolusa i kulpe, a ne neka treća vrst krivnje, onda ćemo postupati dosljedno prema odavno uobičajenom principu, da se za nehajno (kulpozno) skrivljenu protupravnu posljedicu odgovara samo skroz iznimno u koliko to zakonodavac izričito spominje. Kako je spomenuto, krivični zakon, odnosno pravo gleda kod kažnjavanja na opasnost protupravnog djela za zajednicu. Kao jedan od kriterija opasnosti za zajednicu vrijedi i krivnja učinitelja, jer na pr. nije tat, a ni za društvo opasan onaj, koji zabunom uzme tuđi kaput mjesto svoga, i koji odmah, čim to opazi, kaput vrati vlasniku. Dakle, neka kriv. djela nehajno izvršena nisu opasna za pravni poredak, a pravo ih pušta posve po strani. Ako usvojimo gledište, da su prekonamjerna kriv. djela samo neki teži, opasniji oblik nehajnih kriv. djela, onda će, dakako ovisiti o posve političkom kriteriju, hoćemo li neko prekonamjerno kriv. djelo smatrati opasnim ili ne. Dakle kod toga će odlučivati posve lični stav zakonodavca, koji će kod toga izabiranja prekonamjernih kriv. djela jedna smatrati opasnima, a druga neopasnim i kod toga često puta i previdjeti mnoge i mnoge i te kako opasne, a u današnje vrijeme i vrlo česte slučajeve.[33])

Ako pak uzmemo, da je prekonamjernost posebna vrst krivnje, kod koje se osobito pokazuje opasnost učinitelja za zajednicu, jer ne postupa oprezno ni onda, kada posve sigurno zna, da radi zabranjeno djelo i da će za to odgovarati i kada je kod protupravnog ponašanja neoprezan, onda će bez sumnje biti potrebno, da primjenimo sankciju na sva prekonamjerna kriv. djela. U današnje doba ovo rješenje ne samo da je svrsishodnije, nego je i pravednije. Doduše takovim rješenjem, koje bi obuhvatilo vrlo velik krug slučajeva, moglo bi se eventualno u nekim slučajevima i predaleko poći, ali bi na drugoj strani koristi po društvo bile i te kako velike. Ne bi naime ostao bez kazne bezobzirni bankar, koji bi opasnim spekulacijama ugrozio i uništio ne samo ekonomsku egzistenciju, nego i živote i zdravlje stotine ulagača. One »rupe« u zakonu, kroz koje se provlače izmičući zasluženoj kazni toliki, većinom imućniji ljudi, bile bi tako zatrpane. No treba naglasiti, da se isto može postići i onda, ako shvatimo prekonamjernost kao posebni slučaj dolusa i kulpe, samo će u tom slučaju ovisiti uspjeh o tome, da li će se kod svakog kriv. djela staviti i poseban propis za preko-

[33]) Nepraktičnost toga rješenja i gore spomenute pogreške osobito su očite u pozitivnom krivičnom zakonu, koji je i u tome, kao i inače, vrlo nedostatan i nedosljedan.

namjerni slučaj. No i jedno i drugo rješenje, koje je — kako je dokazano — posve u skladu sa naukom sv. Tome Akvinskog, dokazuje svu genijalnost i vječitu aktualnost velebnog djela Akvinčeva i pokazuje, da i pravo, kao i ostale nauke, može najtočnija i najsigurnija rješenja svojih pitanja naći u kršćanstvu.

ĐUKA BALOKOVIĆ:

NOĆ

Ova topla, čudna mračna noć
posve je osvojila mene — — —
Ja sam njen rob — — Svom su mojom dušom
zavladale njene tamne sjene — —

Ah, ja sam razapet na krilima noći
i noć me nosi, nosi
u svoje mračne, mistične dubljine.
Otkriva mi svoje duboke tajne, —
u meni ršću njene sablasne tmine.
I duboko — duboko van granica moga htijenja
gmižu neznane nemani
i lijeću fantastična priviđenja — — —

Gospode, Gospode,
posljednjim ostatkom svijesti Te molim:
izbavi me od strašnog misterija noći
Gospode, Bože!
Budi mi u pomoći! — —
— — — — — — —

FRAN RUBINA:

ŠIPEK

Včera mi sneha neznana
črleni dala je šipek.
I nisem znal
al bi ga zel
il nazaj dal?

Tiho je spustila glavu
kak hladni na cintoru kipek.
Šipek sem zel,
pobožno ga del
na srca oltar.

I nisem štel,
al rad sem ju mel.

ANTUN DABINOVIĆ:

MLECI I RIM (1866—1870)

I.

Rat oko Mletačke objavljen je tri dana iza početka neprijateljstva u Njemačkoj: 19. lipnja 1866. La Marmora, koji je imao da preduzme zapovjedništvo vojske kao šef generalnog štaba kralja Viktora Emanuela II., predade sada predsjedništvo vlade Ricasoliju. Austrijskom vojskom, koja je brojila jedva sto hiljada boraca, zapovijedao je nadvojvoda Albrecht, ozbiljan i spreman čovjek, na dobru glasu u svim vojničkim krugovima zbog svoje znatne teoretske spreme. Kako nije mogao poduzeti ofenzivu, odlučio je nadvojvoda Albreht dočekati neprijatelja usred četverokuta Verone, Peschiere, Mantove i Legnaga. Kad je odmah s početka talijanska vojska krenula preko Mincija prema istoku, pođe joj nadvojvoda Albreht u susret, zaposjedne brzo Custozzu i naredi u zoru 24. lipnja oštru navalu na talijansko lijevo krilo. Bitka, koja je započela sasvim neočekivano za Talijane, potpuno je pomela ratnu osnovu pedantnog La Marmore. I tako se dogodi, da je borba, koja je trajala s velikom ogorčenošću sve do 6 sati u večer, s talijanske strane nosila odmah spočetka karakter potpune nesređenosti. Zapovijedi i protuzapovijedi slijedile su jedna za drugom, neki su zapovjednici potpuno zaboravljeni. Na svršetku su prvi i treći vojni zbor talijanske vojske, koji su imali da izdrže najveći pritisak brojno inače slabije (1 : 2) austrijske vojske, nakon malo vremena potpuno izgubili međusobnu vezu. Njihova zbrka ugrozila je doskora i ostalu vojsku poput zaraze, tako te vrhovno zapovjedništvo odluči, da se cijela vojska ima povući preko rijeke Mincija. Ova zapovijed, koja je jedina naišla na potpuno razumijevanje, dala je uzmaku malo pomalo karakter velike ubrzanosti, i samo je noć uz razumljivu umornost austrijske vojske zapriječila, da se bitka nije završila potpunom katastrofom.

Neuspjehu je pridonio, navodno bez svoje krivice, general Cialdini, koji, stojeći sa svojom vojskom s druge strane rijeke Pada (Po), nije htio izvršiti zapovijed, da brzo pređe rijeku te da se pridruži bitci, jer je po alarmantnim vijestima podzapovjednika s razlogom mislio, da bi u slučaju prelaza uzaludno izložio svoje vojnike napadajima sada premoćnog protivnika. Gialdini se stoga ograničio na to da pazi na prelaze preko rijeke Pada kod Ferrare i kod Borgoforta. Zabrinutost, koja bijaše zahvatila talijanski generalni štab, stišala se pred brzojavnom viješću, da je pruska vojska izvojštila odlučnu pobjedu kod Sadove (3. srpnja 1866).

Sutradan iza sadovske bitke ponovi Napoleon III. poziv Italiji da pristane na primirje i da smjesta zauzme Veneciju. Talijanska vlada ne htjede pristati. Nju je vezala dakako njezina saveznička dužnost prema Prusiji. Ali i talijanski generalni štab nije htio, da dobit Venecije bude kao neka vrst posljedice pruske pobjede, a ne vojničkog uspjeha talijanskog oružja. Za tim je uspjehom išlo sada talijansko častoljublje kroz cijeli mjesec srpanj 1866.

Tražiti pobjedu na poljima sjeverne Italije nije više bilo moguće, jer je skoro cijela austrijska vojska bila povučena prema sjeveru, da brani Beč od neprijatelja. Napredovanje Garibaldijevo prema Trentinu i Cialdinijevo u pravcu prema rijeci Piavi, nije moglo pridonijeti talijanskoj ratnoj slavi. Samo na jednom polju je ta mogućnost ostala netaknuta, na Jadranskom moru. Admiral Persano krene stoga sa svojim brodovljem, sastavljenim od piemontskih i napuljskih jedinica naprama obali Dalmacije. No, već 27. lipnja, kad se austrijsko brodovlje pokazalo pred Ankonom, nije talijanski admiral prihvatio zgodu, da zametne bitku, koja je navodno bila veoma povoljna po njega. Sada mu ministar pomorstva, advokat Depretis, dade formalnu zapovijed, da mora potražiti i uništiti austrijsku flotu. To je morala biti veoma laka stvar, ta admiral Persano je raspolagao s dvostrukim brojem brodova, nego li njegov protivnik, vješti i vatreni Tegethoff. No, kad je trebalo da Persano navali na Vis i da tu iskrca talijansku vojsku, koja je krenula da osvoji Dalmaciju, nađe mu se zbilja na biljegu austrijsko brodovlje. Bitka koja je započela kod Visa, 20. srpnja 1866., svršila je u večer toga dana moralno osjetljivim talijanskim porazom. Glavni brod »Re d'Italia« potopljen je odmah iz početka bitke, a kasnije brod »Palestro«. I druge jedinice talijnaske flote pretrpjele su osjetljive štete. Uzalud je bilo nastojanje talijanske vlade, da sakrije istinu, koja je objavljena cijelom svijetu ponosnim brzojavom Tegethoffa, u kojem je istaknut slavni udio naših mornara i naših kapetana u toj značajnoj pobjedi. Pruska nije ni htjela ni imala razloga da čeka na talijanske pobjede u vrijeme, kad se nije znalo, da li će Francuska ući u rat na strani Austrije i zaposjesti Porajnje. S toga je već sutradan poslije viške bitke s pruske strane ponuđen a s austrijske prihvaćen prijedlog da se obustave ratne operacije. Primirje je na to sklopljeno u Nikolsburgu 26. srpnja 1866., a mirovni ugovor u Pragu 20. kolovoza 1866.

Talijanska je vlada veoma neprijatno primila vijest, da je Pruska bez dogovora dovršila rat s Austrijom. Potučena, izigrana, nezadovoljna, morala je Italija da pristane na mir, to više što je Austrija prijetila, da će u protivnom slučaju cijelu svoju vojsku otpremiti na talijansko ratište, što je pokraj depresije, koja je vladala u talijanskoj vojsci, moglo da znači ponovnu katastrofu. Tako je Italija pristala na primirje sklopljeno u Korminu 11. kolovoza. Garibaldi, koji je već bio u blizini Trenta, morao je da obustavi svoje prodiranje. Na zapovijed talijanske vlade, odgovori on jednom riječju: »*Obbedisco*« (Pokoravam se). Tek nakon dugih i prilično mučnih pregovora s porugljivim austrijskim diplomatima, mogao je 3. listopada 1866. biti potpisan bečki mirovni ugovor. Austrija je dala Mletačku Francuskoj, a ova ju je imala predati Italiji uz isplatu 35 milijuna forinti, t. j. 87 milijuna zlatnih franaka, koliko je iznosio javni dug te provincije, što ga bijaše preduzela Austrija.

2.

Italija je doduše postigla na osnovu bečkog mirovnog ugovora ono za čim je težila: cijelu Mletačku, ali je tok rata osobito s osjetljivim porazima kod Custozze i kod Visa ostavio veoma mučan dojam na talijansko častoljublje. Vojnička inferiornost Italije postala je otada kroz dalja pokoljenja stalnim aksiomom, pod kojim je trpio ponos ovog osjetljivog naroda. U toj okolnosti valja tražiti jedan od uzroka unutrašnjoj nesređenosti, koja tako bolno odskakuje u javnom životu Italije sve do nedavnih vremena. Drugi je koeficijent unutrašnje slabosti Italije u već spomenutoj ekonomskoj krizi; koja je mletačkim ratom pretrpjela dalje pooštrenje. Prezaduženost državnih finansija odgovarala je s druge strane velikoj bijedi mase talijanskog pučanstva, gdje je znatan dio porodica morao da preživi godinu uz prihod od samo 250 lira. Gradnje željeznica, (5524 km od 1864—1868.), bušenje velikih prekoalpinskih tunela, ponovno uređenje pristaništa, znatan porast inozemne trgovine, sve je to doduše moralo pridonijeti poboljšanju prilika, ali su porezi teško teretili narod, gdje je čak u Lombardiji bilo smrtnih slučajeva radi nestašice hrane (1867.). Socijalna opreka između velikih bogataša iz sjevernih krajeva i latifundista južne Italije s jedne strane i siromašnog, dosta neprosvijetljenog puka s druge strane, vrši svoj dalji ubitačni učinak. Ako dodamo, da je u tim prilikama intelektualni život spanuo na neobično skromne razmjere, i ako uz to svratimo pozornost na podvojenost između umišljenih predstavnika garibaldinske tradicije i moralne depresije političara naviknutih na spletke i na različne političke kombinacije, onda dobivamo približnu sliku moralnog rasula pod kojim je onda stenjala Italija.

Tokom rata god. 1866. bio je državni dug narastao na četiri milijarde lira, što je značilo, da je samo za plaćanje kamata trebalo staviti svake godine na stranu upravo strahovitu svotu od 367 milijuna lira. Prema tim poteškoćama je pokušao Ricasoli na nađe izlaza prodajom zaplijenjenih crkvenih dobara. Kad je i to sredstvo pokazivalo malo upjeha, pristupilo se novom porezu na mlinove (macinato), koji je donio dosta jak priliv državnim blagajnama, ali je prouzročio velike nerede u siromašnijim krajevima. Duhanski monopol je opet sa svoje strane dosta povoljno utjecao na javne finansije, tako da je od god. 1869, kronični deficit stao postepeno opadati.

U takvim okolnostima je položaj ministarstva La Marmore, odmah iza bečkog mira, bio vanredno mučan. Stari je general imao da podnosi najteže prigovore, a ljudi bijahu potpuno zaboravili, da je, pored svoje nesreće na bojnom polju, imao i svojih zasluga u sklapanju ugovora o savezu s Pruskom i u ozbiljnom radu na unutrašnjem sređivanju. Nezadovoljstvo je izbilo iste godine u Palermu takvom žestinom, da su ljudi s početka mislili da će doći do uspostave Burbonaca. Tek nakon petodnevne borbe mogao je grad da bude svladan uz dosta osjetljive krvave žrtve. Sada su optužbe protiv La Marmore stale zauzimati još teži karakter. Ljudi su tražili uporno, da se on opravda pred ratnim sudom. Do parnice je došlo međutim u slučaju admirala Persana, koji je ne samo otpušten iz službe nego i degradovan. Parnica je trajala neobično dugo, uzvitlala je skoro nedoglednu polemiku, i nije dovela ni do kakva rezultata, jer je odrešna presuda izrečena na osnovu posve nepotpuna i manjkava postupka, tako da je s jedne strane bilo ljudi, koji su vikali, da je admiral oklevetan, dok su drugi uporno tvrdili, da je nezasluženo spasen od sigurne osude.

Do teških polemika je došlo i u rimskom pitanju. Francuska vlada je u tom pogledu ostajala nepomična pri svome stajalištu, a papa je opet sa svoje strane, ogorčen i razljućen žučljivim načinom, kojim se to pitanje raspravljalo u krugovima talijanske štampe, nije imao nimalo raspoloženja, da se prikloni argumentima, koji su bili iznošeni s tolikim pomanjkanjem obzirnosti. Na čelu talijanske vlade stajao je, odmah g. 1866., nakon La Marmorine ostavke Ricasoli. On je bio spreman, da riješi to pitanje ili time da talijanskom kleru pruži veoma široke pogodnosti, ili opet time, da zgodnom agitacijom probudi nacionalni duh rimskog stanovništva u nadi, da će ostali svijet primiti bez daljeg prigovora ono što bude iz svoje inicijative odlučio sam narod u Rimu. No, u tom se očekivanju ljuto prevario, jer su Rimljani bili veoma malo raspoloženi, da ponove eksperiment, koji bijaše tako slabo uspio god. 1849.

Garibaldijeva stranka, koja je nemilosrdno kritikovala vladinu politiku zato, što nije povlađivala njezinim prevratničkim težnjama, počela je sada opet da diže glavu. Nije politička nužda sprečavala brzo rješenje rimskog pitanja, nego samo nesposobnost i kukavičluk. Raditi je trebalo odlučno i odrešito, i samo na takav način moglo je biti izgleda u konačnu pobjedu. S tim je geslom počeo Garibaldi raspaljivati stanovništvo jedva oslobođene Venecije, dok je Mazzini već opet započeo svoju terorističnu propagandu, a Crispi je iz Firenze upravljao brojnim revolucionarnim odborima.

Ricasoli je odmah osjetio, da mu nema uspjeha u već započetom političkom pravcu, pa je zato već u travnju 1867. dao svoju ostavku. I, slučajno, evo ga opet zamijeni dosljetljivi, ali beznačelni Rattazzi. Opet je iza jednog u svojoj krutosti ozbiljnog režima došao na vladu način gipkog popuštanja i parlamentarnih spletaka. Nije trebalo velike pronicavosti, da se dođe do zaključka, da Rattazzi ne će god. 1867. postići više, nego što je postigao god. 1862. Aktivna stranka Garibaldijeva i Mazzinijeva crpla je nove snage u očitoj slabosti nove vlade. Francuzi su imali isprazniti Rim baš u rujnu, jer je tako glasio ugovor sklopljen između Minghettija i francuske vlade 15. rujna 1864. Nato Garibaldi stane na brzu ruku okupljati svoje ljude u Toskani i otvoreno pripravljati juriš na papinsku državu. Francuska vlada na to jednostavno otpremi veoma oštru predstavku, u kojoj je opomenula talijansku vladu, da se drži svojih obaveza. Naprama toj energičnoj predstavci nije Rattazziju ostalo drugo, no da popusti i dade zatvoriti Garibaldija (24. rujna 1867). U isto je vrijeme Rattazzi mislio, da može javiti francuskoj vladi, da on neće biti u stanju, da spriječi Rimljane, ako bi se oni htjeli otresti papine vlasti i zatražili priključak talijanskoj državi. Francuska je vlada odgovorila na to tako energično, da se Rattazzi prestraši i dade ostavku. (19. listopada 1867).

3.

Opet je, poslije dva političara, general imao da zauzme predsjedništvo vlade. Cialdini, koji je najprvi došao u kombinaciju, nije uspio. Zato je imao uspjeha drugi piemontski general, Menabrea, koji je došao na vladu 27. listopada 1867. No, baš između 19. i 27. listopada imalo je da dođe do

novih izgreda u pogledu rimskog pitanja. Garibaldi bijaše pobjegao iz Caprere na vijest o Rattazzijevoj ostavci i prispio u Livorno. Tu je pokupio nekoliko svojih najbližih, prešao s njima granicu pontifikalne države kod Scandriglia (24. listopada) i krenuo na Monterotondo. Međutim je imalo da dođe do ustanka u papinskoj državi. U Rimu je doduše došlo do neznatnog pokusa u Transtevere, ali to nije bilo dosta za malu Garibaldinsku četu pod vodstvom braće Enrika i Giovannija Cairolija, 70 ih na broju. Oni se htjedoše probližiti Rimu, ali su potpuno satrveni u sukobu kod Villa Glori (23. listopada).

U Francuskoj je vijest o tome što se spremalo protiv Rima izazvala, osobito u katoličkim krugovima, pravo neraspoloženje, te su ljudi stali zahtijevati, da vlada jednom iziđe iz svoje sukrivničke rezerve. Brzo je opremljena mala vojska da priskoči papi u pomoć. Međutim bijaše Garibaldi već stigao u Monterotondo na čelu vojske od 8000 dobrovoljaca 25. listopada 1867., kad ga stigne vijest o dolasku francuske vojske pod zapovjedništvom generala Faillya. Dobrovoljci se stadoše komešati, no, iza Garibaldija pojaviše se talijanske redovne čete, valjada u nadi da će se ponoviti zgoda iz godine 1860. No Failly nije bio napoletanski vojskovođa, nego udari prilično surovo kod Mentane. Svojoj je vladi otpremio izvještaj da su puške novog sistema Chassepot učinile čudesa. Svakako su Garibaldinci ostavili na bojištu 150 mrtvih i preko 200 ranjenih. Ostatak se razišao bez traga. Garibaldi s malom pratnjom povuče se prema Via Salaria, bude uapšen kod Figlina, odveden u Varignano i otpremljen u zatočenje u Capreru.

Mentana je značila neuspjeh ne samo za Garibaldija, nego i za samu vladu, koja je pokušala neslužbeno da se okoristi ilegalnom akcijom Garibaldinaca. Za to je izjava francuskog ministra vanjskih poslova Rouhera, da Francuska ne će »nikada« dopustiti, da se Rim pridruži Italiji, značila u suštini teški moralni udarac za Menabreinu vladu, koja je pred skupštinom, nakon trodnevne, dosadne i bijedne odbrane Rattazzijeve, doživjela neuspjeh ostavši sa 199 glasova protiv 201 u manjini. U Francuskoj naprotiv ne samo da je vladina politika naišla na odobrenje parlamenta (238 glasova protiv 17), nego se štaviše počelo raspravljati, da li bi zgodnije bilo povratiti sve negdašnje vladavine, koje su se, u očima konservativaca, činile mnogo ozbiljnije i mnogo ispravnije od dvolične i nepouzdane vlade Viktora Emanuela II. Po pariskim novinama već se govorilo o evropskom kongresu, koji bi imao da uredi talijansko pitanje, jer sami Talijani nijesu dorasli, da ga urede.

U siječnju 1868. iziđe Menabrea opet pred skupštinu, pošto je sastavio novu vladu, ali je unutrašnja kriza bila teža no ikad. Deficit bijaše porastao, a državne su obveznice već izgubile preko 50 posto svoje nominalne vrijednosti. Novi ministar finansija Cambray-Digny bijaše ozbiljan čovjek ali su uzaludne bile i najbolje namjere pored sve veće neumjerenosti samog parlamenta. Druga polovina godine 1868. ispunjena je nevjerojatnim skandalima, gdje se nije znalo, ne će li pojedini ministri doći na optuženičku klupu. S desna i s lijeva čule su se nejasne i neodređene optužbe o nepoštenim manipulacijama članova same vlade. Napetost je došla do vrhunca,

kad je major Cristiano Lobbia otvoreno optužio s korupcije nekoliko uglednih članova vladine većine i ponudio predsjedništvu skupštine odnosne dokaze u zapečaćenu spisu. No, malo dana kasnije dođe on opet da se prituži, da je bio napadnut u svom stanu i da su mu odneseni svi spisi. Sada je obadvjema protivničkim strankama bilo lako napadati jedna drugu, tvrdeći prvi da je Lobbia izmislio krađu, a drugi, da je zbilja okraden, a treći opet da je primio novaca da šuti. Veoma opsežna istraga, koja je naređena jednoglasno, svršila je upravo jadno. Ni sam anketni odbor nije se usudio da iznese na javu iznađene činjenice, nego se ograničio na općenite i neodređene izjave, da se o korupciji ili o kakvoj neispravnosti ne može govoriti, priznavajući ipak kasnije, pred pozitivnim tvrdnjama nekih članova opozicije, da su neke privatne isprave izazvale u samom odboru »veoma mučan dojam«. Taj slučaj bio je tek početak besprekidne i neprestane serije parlamentarnih anketa, koje su svaki čas zatražene, ali nijesu nikada donosile pozitivnog, nepobitnog resultata. Javni kredit Italije pretrpio je zbog tih slučajeva veoma osjetljive udarce, pa su se osobito u francuskim i austrijskim novinama ponavljale tvrdnje o političkoj nedoraslosti talijanskog naroda. Strah pred istinom ili bolje zaziranje od konačnog i potpunog obračunavanja i razračunavanja s mračnim metodama, koje se bijahu uvukle u talijansku politiku, sve je to uništavalo onaj moralni kapital, koji je Italiji godine 1859. donio toliko simkatija.

Skandali, koji su izišli na površinu prilikom rasprave o zakonu o duhanskom monopolu i neredi, koji su nastali u većoj ili manjoj mjeri po cijeloj Italiji zbog novog zakona o mlinarskom porezu, razmahaše Mazzinijevu propagandu. Kad je na početku god. 1869. izašlo na vidjelo, da je državni deficit narastao na 630 milijuna, zamisli Mazzini, da zbaci Viktora Emanuela II. i da proglasi Italiju republikom. Već je god. 1866, nepopravljivi prevratnik osnovao svjetski republikanski savez (Alliance républicaine universelle), koju će kasnije zamijeniti radnička internacionala. U programu tog udruženja bila je organizacija talijanske republike i jedne velike ilirske konfederacije. Menabrea je na vijest o tome brzo naredio brojna apšenja u Milanu, Bolonji, Firenzi i Genovi. Vidjevši da mu je položaj još uvijek nestalan, odluči da se opet približi skupštinskoj ljevici i da uzme iz nje kao ministre Ferrarija, Mordinija i Minghettija. Ali i to ga ne spase od konačnog pada. Koncem godine 1868. dade Menabrea ostavku, koja je prihvaćena. Iza njega dođe za ministra predsjednika Lanza (14. prosinca) koji uzme kao ministra finansija Quintina Sella, i povjeri vanjske poslove Visconti-Venosti, prosvjetu Scialoji.

Lanza je veoma energično uzeo u ruke problem unutrašnje sanacije, te se može slobodno reći, da se od njegova vremena počinju državne finansije približavati ravnotežju. Uzalud su bile sve molbe, uzalud sva nastojanja vojničkih krugova, koji su htjeli, da se velike, nerazmjerne svote posvete vojničkim potrebama, utvrđenjima i naoružanju, uzalud je Cialdini svim sredstvima uvjerljivosti prikazivao neumoljivom ministru predsjedniku sliku Italije, izložene svim neprijateljima njezine slobode. Likvidacija poluratne pripreme izvršena je sada dosljedno i bez otezanja. I Mazzinijev pokret doveden je do brze i potpune likvidacije. Neredi, koji su nastali u

Piacenzi, Bolonji i Paviji, ugušeni su velikom strogošću. Do nemira bijaše došlo u Toskani, u Kalabriji i u Siciliji uz izravno učestvovanje Garibaldijevih sinova i članova porodice Nathan. Sada je vlada odlučno prešla preko svake obzirnosti: Mazzini je uapšen u Palermu (12. kolovoza), a 27. kolovoza 1870. došlo je čak do krvavog prizora: do smaknuća Mazzinijevca Barsantija iz Luke.

4.

Svi su se ovi neredi odigrali u vrijeme, kad je vanjska situacija pokazivala znakove krajnje nategnutosti. Sve jače je izbijala na površinu opasnost francusko-pruskog rata. Da sebi nekako osigura uspjeh protiv neprijatelja, koji je svojom vojničkom spremom uživao već od 1866. g. velik ugled, bio je Napoleon III. pripravan da sklopi ugovor s Austrijom, koja je pod vladavinom baruna Beusta još uvijek težila za tim, da uspostavi svoj položaj u Njemačkoj. Francuska je imala u slučaju pobjede da dobije Saarland, dok je Austrija još uvijek težila za Šleskom. Pregovori su trajali vanredno dugo i bili su veoma tegotni, jer su Mađari, s kojima je Beust učinio sporazum, odlučno bili protivni Beustovim vanjsko-političkim kombinacijama. Novi vojnički zakoni, koje je austrijska i ugarska vlada dala prihvatiti u odnosnim parlamentima, pobudiše Bismarckovu pozornost, i tako se dogodi, da se s pruske i s francuske strane potražila pomoć Italije, ne toliko zbog toga, što su ljudi mnogo držali do njezine vojničke naoružanosti, nego zbog smetnje, koju bi Italija mogla da čini onim državama, protiv kojih bi se ona okrenula. Bismarck, koji se našao spočetka osamljen, potražio je rusku suradnju, obećajući u zamjenu svoju pomoć u rješavanju istočnog pitanja, ali je taj savez zapriječen engleskom intervencijom. Sada je Bismarck pokušao, da Austro-Ugarsku i Italiju udalji od saveza s Francuskom. Da mu je to pošlo za rukom, imao je zahvaliti okolnosti, da ni Austrija ni Francuska nijesu htjele da obećaju Italiji ono, što je ova tražila. Od Austrije je Italija naime tražila Trento i Trst, a od Francuske ovlast, da može zaposjesti papinu državu, na što ni jedna ni druga država nijesu nikako htjele pristati. Pri tome je prošlo dragocjeno vrijeme, koje je Bismarck savjesno ispunio usavršavanjem svoje vojničke spreme, tako, da je u polovini god. 1870. već imao dosta jaku prednost pred francuskom vojskom, koja nije bila organizovana, kako je to trebalo, jer je zaslužni maršal Niel, najbolji vojnički tehničar što ga je Francuska imala, preminuo, a da nije dovršio preduzetu zadaću. U ožujku 1870. došlo je doduše do sporazuma između Austro-ugarske i Francuske, do znamenite vojne konvencije, udešene za slučaj, da Austro-Ugarska uđe u rat protiv Pruske šest nedjelja poslije početka neprijateljstva. Tu je konvenciju imala da supotpiše Italija, ali je prije htjela, da joj se svakako ostavi sloboda u rimskom pitanju. Francuska je vlada skoro bila sporazumna da popusti i u tom pogledu u svibnju 1870., kad se još nije znalo, da je rat na domaku; ali ministar finansije Quintino Sella podigne energičan prosvjed protiv same zamisli, da bi Italija ušla u skupocjen i opasan rat, koji bi potpuno upropastio njezine finansije. Tako se dogodi, da je Francuska ostala osamljena. Do koje je mjere išla upornost francuske vlade u rimskom pitanju, vidi

se iz pojedinih odgovora. Carica je Eugenija rekla talijanskom pregovaraču: »Radije ću vidjeti Pruse pred Parizom, nego li Talijane u Rimu«. A Gramont je opet, odmah pošto je rat započeo, rekao: »Car ne može da brani svoju čast na Rajni, a da zaboravi na nju u pogledu Rima«. Francuski porazi, koji su slijedili jedan za drugim u mjesecu kolovozu 1870., odlučili su konačno o neutralnosti i Austro-Ugarske i Italije. Princu Napoleonu, koji je došao da zamoli svoga tasta Viktora Emanuela II., neka priskoči u pomoć, ako ne iz drugih razloga, a ono iz osjećaja zahvalnosti naprama Francuskoj, pokaže talijanski kralj, da je veseo, što je svojim postupanjem izbjegao grdnoj neprilici.

5.

Svaka pruska pobjeda značila je dalji korak prema rješenju rimskoga pitanja. Francuska je vlada bila izjavila već 5. kolovoza 1870., da će povući svoju vojsku iz Rima, i izrazila je tom prilikom očekivanje, da će se talijanska vlada striktno držati obaveza prihvaćenih 15. rujna 1864. No već je 20. kolovoza Quintino Sella ustao u jednom sastanku ljevičara i izjavio je, da će doskora doći do okupacije vječnoga grada. Tu je izjavu ponovila 28. kolovoza sama talijanska vlada pojedinim evropskim kabinetima. U parlamentu je vlada međutim uporno šutjela, a samo je od generala Cadorne povjerljivo zatraženo, 2. rujna, da prouči kako bi se mogao izvesti pohod na Rim. Prije nego što bi došlo do upotrebe oružja, otpremi Viktor Emanuel II. konta Ponza di San Martino papi s vlastoručnim pismom, u kojem je zamolio Svetog Oca, da ne bi pravio poteškoća izvršenju nečega što je politički neizbježivo. Odgovor Pija IX. bio je niječan: on je samo napomenuo kralju posljedice, kojima bi se izvrgao tim činom s obzirom na spas njegove duše. Istoga danga, 11. rujna, uđoše kraljevske čete pod zapovjedeištvom generala Cadorne u pontifikalnu državu. Mazzini je međutim čamio u zatvoru, dok je Garibaldi uvijek pridržan u zatočništvu na otoku Caprere.

Pontifikalnom vojskom je zapovijedao general Kanzler, ali je otpor protiv kraljevskih četa bio veoma odmjeren. Ipak je trebalo vršiti blokadu grada Rima s morske strane. U jutro 20. rujna 1870. otvoriše talijanski topovi paljbu na rimske zidine između Porta Pia i Porta Salaria. U 10 sati ujutro porušen je zid u širinu u nekoliko metara, te su talijanske čete, svladavši kratki otpor papine vojske, ušle u Rim. Na strani kraljevske vojske bilo je 50 mrtvih i 149 ranjenih. 20 mrtvih i 40 ranjenih bijaše sveukupni gubitak vojske kojom je povijedao general Kanzler. U Villa Albani potpisan je protokol predaje Rima talijanskoj vojsci, a sam je kardinal Antonelli zatražio, da u Citta Leonina, koja je imala ostati izvan domaka talijanske vojske, bude uspostavljen red, jer su se tamošnji stanovnici bili pobunili protiv pontifikalnih oružnika. Papa Pio IX. nije međutim nikako htio da prizna opravdanost ili da naknadno prizna gotovu činjenicu okupacije Rima i rimske provincije, nego je jednostavno izrekao svoje prokletstvo protiv svih onih koji su izravno ili neizravno učestvovali u ovom pothvatu, a osobito protiv samoga kralja Viktora Emanuela II. i protiv njegovih nasljednika, u koliko ne bi odustali od posjeda Rima i provincije, uzurpiranih od Stolice sv. Petra.

U Rimu je, po sicilskom i napuljskom uzoru ustanovljena takozvana »Giunta«, koja je dala provesti, 11. listopada 1870., narodno glasanje. Sa 133.681 glasa protiv 1.507 izjavili su Rimljani svoju pripravnost, da pripadnu talijanskoj državi. 5. prosinca 1870. sakupio se talijanski parlamenat u palači Montecitorio, te je kralj proglasio načela po kojima je postupao: »Ušli smo u Rim u ime one prešutne obaveze, koja sve Talijane hoće da složi u jednu jedinicu; a ostat ćemo vjerni tome načelu, izvršujući ona obaćanja, koja smo izrekli mi sami: da Crkva ima biti potpuno nezavisna, da Sveta Stolica mora biti samostalna u vršenju svojeg vjerskog poziva i u svojim odnosima prema katolicima cijelog svijeta.« U prosincu 1870. predana je parlamentu zakonska osnova o jamstvima koja su imala osigurati papinu samostalnost, o prerogativama Sv. Stolice i o odnosima između Crkve i države. Trebalo je dugih prepiraka između takozvanih »liberista«, pristaša potpune papine samostalnosti, i »regalista«, pristaša pretežnosti državne vlasti nad crkvenom, dok nije napokon, u svibnju 1871., izglasan zakon o jamstvima, (Leggi delle guarantigie). Papi su tim zakonom zajamčene sve počasti i sve prednosti slobodna suverena, obećana mu je godišnja renta od 3,225.000 lira, potpuna svojina Laterana, Vatikana i predgrađa Castel Gandolfo, te mu je priznato pravo da prima i da podržava poslanstva s inozemskim državama. Biskupi nijesu imali obavezu, da polažu zakletvu državi, dok je imala da vlada potpuna sloboda u pitanju oglašenja i izvršenja papinih naredaba. Samo u pogledu podjeljivanja većih beneficija i u pogledu dodjeljivanja crkvenih dobara trebalo je da državna vlast dade svoje odobrenje (*placet* i *exequatur*). Takav je bio zakon, kojim su imali da budu uređeni odnosi između katoličke Crkve kao duhovne i svjetovne vlasti s jedne, a talijanske države s druge strane. Taj je zakon doduše ostao mrtvo slovo. Papa je naime odmah poslije glasanja parlamenta 15. svibnja 1871. izrekao svoje prije spomenuto prokletstvo. No to ne mijenja ništa na činjenici, da su načela izrečena tom prilikom služila kasnije kao podloga za novi konkordat između svete Stolice i kraljevine Italije, potpisan u veljači 1929. g.

Time što je Rim pridružen Italiji, može se reći da je talijansko ujedinjenje došlo do svoje završne faze. To je mišljenje izrečeno barem od samoga kralja talijanskoga u govoru izrečenu 5. prosinca 1870. u Rimu. Manje količine talijanskog življa bijahu doduše ostale izvan talijanskih granica oko Trenta i Trsta, ali je njihov broj — 750.000 podijeljenih u dvije, u geografskom pogledu potpuno odijeljene teritorijalne jedinice — značio u suštini tek mali postotak prema oslobođenoj narodnoj masi. Zato se novi zamah Italije iza rata god. 1915—1918. ne može smatrati kao sastavni dio Risorgimenta. Njegov prikaz ne pripada stoga u naš predmet.

Ne samo zbog vremenskog razmaka od preko četrdeset godina između događaja od 20. rujna 1870. i objave rata od 23. svibnja 1915., nego i zbog toga, što talijansko učestvovanje u svjetskom ratu pripada u drugu

političku fazu talijanske historije i u drugu koncepciju. Talijanski Risorgimento sa svojim plemenitim težnjama i svojim slaboćama čedo je romantizma. Svi njegovi glavni predstavnici od Cavoura do Garibaldija i Mazzinija bijahu iščezli do 1882. g. Ujedinjena Italija je pripadala novom pokoljenju.

VINKO JABLAN:

VEČERNJI POSJET NJIVAMA

Njive su odisale večernjom svježinom.
Ja sam išao puteljkom opojen mirisom sijena
i slušao pjesmu zrikavaca, molitvu žita i trave.
Na me su padale sjene. Pod sutonjom težinom
ja sam išao njivama
i grlio večernje sjene
malene, sitne i plave.

Njive su molile molitvu, večernju molitvu svoju,
tiho, i ništa se nije čulo do pjesme zrikavaca.
Mir se širio poljem. Sjene su padale plave.
Ja sam išao lako da ne bih dirnuo ni travku koju,
da ne bih pomutio mir
što ga uveče imaju
žita, kukuruzi, trave.

Tada sam i ja kleknuo. Zazvonilo je večernje pozdravljenje.
Skrušio se dol. Zajecale su njive, zaplakale trave.
Ja sam molio zajedno s njima u veliki večernji suton
i oćutio sam u duši sutonji mir i večernje ozdravljenje
što ga daju mirisne njive
i maglene večernje sjene
u veliki prednoćni uton.

STJEPAN HRASTOVAC:

TUGA ZEMLJE

Odložila je zemlja plod,
magle nam svitanja mute;
jesen je u šume žute
skrenula svoj kasni hod.

Zastaše putovi za selom,
oranice žude da počinu,
studen nam trese tijelom
ko ispovijest o zločinu.

Vjetrovi brste šumom,
a zemlja od tuge šuti:
S nje su posljednji voz
danas odvezli drumom.

P R E G L E D

LIČNOSTI

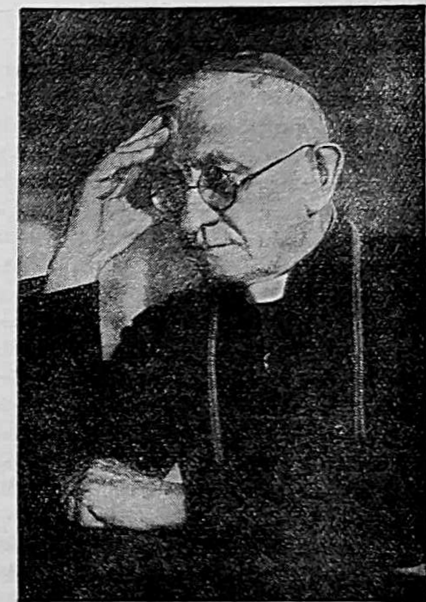
MGR. DR. ANTE BAUER

zagrebački nadbiskup i hrvatski metropolit

Kada je pred gotovo dvije godine zagrebački nadbiskup i hrvatski metropolit Mgr. Dr. Ante Bauer proslavio svoju osamdesetu godišnjicu života, njegovo se zdravstveno stanje iza toga znatno pogoršalo i dovodilo sijedoga bolesnika do teških i nerijetkih kriza. Tako se već u Zagrebu gotovo uobičajilo da bi, na znak samrtničkog zvona s katedrale, čitav Zagreb odmah istrčao da pita, da li nije umro stari nadbiskup. Ali njegova žilava priroda i živahni temperamenat odolijevali su upravo nadčovječnom snagom i on je odlazio na odmor, putovao, vozio se ulicama kao da ništa nije ni bilo. Štaviše, poznata je upravo paradoksna činjenica da mu je putovanje koje druge premara i ubija, zdravstveno upravo godilo.

Stoga, kad je opet zabrujalo zvono u predvečerje 7. prosinca, malo je tko i pomislio na katastrofu, koja kao da je već bila i isključena. Sutradan iza triumfalnog prolaska novoga kardinala Mgra. Pellegrinettija kroz Zagreb, uoči blagdana Bezgrešnog Začeća, činilo se da zvono naviješta slavlje ili obredne časove. No kako je smrt u duhu Crkve uistinu rođenje na novi, pravi, vječni život, bilo je to zaista slavlje natpastira koji je preko četvrt stoljeća vjerno čuvao stado koje mu je bilo povjereno, pa konačno, izdržavši borbu do posljednje mogućnosti, napokon zaklopio svoje trudne oči, da ugleda beskrajne vidike Vječnosti. Dvadesetipet sudbonosnih godina koje su, unatoč svemu, značile konačno i definitivno čupanje Crkve u Hrvatskoj iz nemilog zagrljaja jozefinizma i njegovih kobnih posljedica, znače razdoblje teških borba i osnovnih promjena.

Nije im, dakako, uvijek bio uzročnikom sam pokojnik, ali je njegova dužnost bila, da stojeći usred uzburkanog mora teških kriza, predstavlja i ovdje neoborivu Petrovu stijenu, kojoj »ni vrata paklena ne će nauditi«. Pri tom se često misli tek na godine iza rata i na stanje stvoreno prevratom i izgrađivanjem nove države; ali treba pomisliti da su ne manje važne unutarnje promjene života u Hrvatskoj koje je donio osvit dvadesetog stoljeća: politički obračun s dugogodišnjom tiranijom Khuenovom, nova orijentacija politike, »realizam« naprednjaštva i razmah Mahnićeva hrvatskog katoličkog pokreta, uspon socijalističkog organizovanja — sve to pada neposredno pred nastup pok. Mgra. Bauera na biskupsku stolicu, kaošto je i on sam sudjelovao u poli-

tičkom životu kao član hrvatsko-srpske koalicije. Ali postavši tek 1914. upravo nadbiskupom iza smrti svoga pretšasnika, pokojnik je neposredno zapao u mučne godine rata kada je trebalo, unatoč »mrzosti opustošenja«, upinjati sve sile da duhovi ostanu bodri, a vjera živa. Crkve su opustjele ne samo zato što su naši »dečki«, kako lijepo kaže Domjanić u svojoj »Prošeciji«, bili daleko na bojištu, nego i zato što su godine smutnja i sumnja duboko preorale mnoge duhove i latentno pripravile veliki otpad koji je, odmah iza prevrata, stvorio t. zv. »narodnu crkvu« i tim baš zagrebačkoj nadbiskupiji (a pored nje i đakovačkoj) nanio teške rane. Ali već otprije stvoreni ugled zagrebačkog nadbiskupa, suptilnog teologa i čvrstog filozofa, naučenjaka, intelektualca, me-

cenata i svijesnog crkvenog dostojanstvenika, učinio je da se taj teški poraz nije pretvorio u sramotu. Učinilo je to u nemaloj mjeri i njegovo dobro, očinsko srce i njegova neiscrpna pastirska strpljivost. Pomjerivanje materijalnih i moralnih vrednota, težnja za lagodnim životom i premorenost ratnog stradanja izazvali su reakciju nazadovanjem svećeničkih zvanja — gotovo opća pojava prvih poslijeratnih godina — pa se stoga jedna od najsuvremenijih i najpronicavijih težnja nadbiskupa Bauera očitovala u njegovoj neprestanoj i prvenstvenoj brizi oko stvaranja svećeničkog podmlatka. Izgradnja centralnog dječačkog sjemeništa — u zajednici s drugim zainteresiranim biskupima — postala je monumentalan i vidljiv znak te brige, a kako su agrarna reforma i zamršeno pitanje zaklada i s druge strane neodgodivo tražili rješenje pitanja materijalnog osiguranja Crkve, pokojnik je s pravom već za života bio prozvan »nadbiskupom-graditeljem«, jer je na taj način uspješno predusreo raspršavanje crkvenog imutka. I tako je razdoblje njegova biskupovanja sve više dobivalo karakter ne više kriza i prevrata, nego gradnje i učvršćivanja, što se najjače i najsjajnije očitovalo u pokojnikovu neustrašivom i muževnom stavu kad se radilo o obrani prava Crkve, o njezinu ugledu i časti, a s tim u vezi i o časti i opstanku njoj vjernog hrvatskog naroda. Ako je, u prošlosti, Hrvatska zadužila Crkvu stekavši slavni naslov »predziđa kršćanstva«, to se baš ovdje Crkve obilno odužila po svom odličnom prvaku koji je međutim i svoje staračke godine, pune napora i uzrujavanja, neustrašivo i požrtvovno bacio na tezulju, kada je trebalo da se svom svojom ličnošću založi za životna pitanja Crkve i povjerenog mu stada. Borbenim gestima »Velikih Neimara« u prkos čvrsto stoji ovaj graditelj budućnosti na nepokolebljivoj Petrovoj stijeni. Ta je antiteza otvorila novo razdoblje u vjekovnoj historijskoj situaciji Hrvata. Povijest će, na svakoj svojoj stranici iza godine 1918., naći ime ovoga neustrašivog borca Crkve, i imat će mnogo toga da utvrdi i ispita, ako ushtjedne da mu iskaže onoliku počast kolika ga pripada.

»Hrvatska Prosvjeta« gubi u njemu svoga dobrotvora koji ju je kroz duge godine susretao s razumijevanjem i ljubežljivošću zaštitnika i prijatelja. Za dobrih godina, Mgr. Bauer bio je njezino sigurno zaleđe; u vrijeme dok se tiskala u Nadbiskupskoj tiskari, on je spremno preuzimao na se dio deficita. Poslije, u težim prilikama, sjetio se lista u naročitim zgodama svojom izdašnom darežljivošću. Ekspanzivan, živ i uvijek pokretljiv duhom, pratio je s velikim zanimanjem čitav intelektualni život, a u saobraćaju prijazna se ljubaznost udruživala sa srdačnim humorom. Kada je, odmah iza rata, kardinal Dubois na prolasku kroz Zagreb pribivao svečanom ručku u Nadbiskupskom dvoru, nakon različitih službeno »režiranih« govora, ustao je pok. nadbiskup Bauer i polusatnim latinskim govorom koji nije poznavao ni premišljanja ni zapinjanja, zapanjio nazočne goste. Nije to bio samo dokumenat klasično elegantne latinštine kakav uopće više ne poznaju, u ovakvu improviziranu obliku, na obalama Seine, nego je i živi izdanak profinjene i produbene civilizacije kakvu su stvarale generacije odrasle »pod starim krovovima«. A sjajni govornički talenat pokojnikov postajao je uvijek najbujniji, kad je trebalo cijelom svijetu pokazati preimućtvo vjekovima stečene i obranjene hrvatske duhovne kulture.

Ljubomir Maraković

ZOLA

13. siječnja 1938. navršuje se četrdeset godina otkako je objavljena Zolina optužba *»J'accuse«* koja ga je velikim masama publike učinila poznatijim od čitave biblioteke njegovih romana. U studenom 1896. pohodio je Zolu Bernard Lazare, da ga predobije za Dreyfusovu stvar, ali nije mogao da ga sasma uvjeri. Tek Louis Leblois s kojim je stupio u veze posredstvom Marcela Prévosta, uspio je da ga predobije za stvar. 1. i 5. prosinca 1897. štampao je Zola u *»Figaru«* svoje prve članke o aferi, ali kako su se čitaoci lista uzbunili, morao se povući te se odlučio na izdavanje posebne brošire koja je imala jednostavni naslov »List g. Felixu Faureu, predsjedniku republike«. Zolina kćerka, Denise Leblond-Zola, zabilježila je da je Zola na tom spisu radio neprekidno jedan dan i dvije noći. Međutim uskoro se uvjerio da samo objavljivanje brošire ne će ni izdaleka toliko biti zapaženo, pa se stoga odlučio da svoju optužbu štampe ujedno u *»L'Aurore«*, koju je nedavno bio osnovao nekadanji communard Vaugham, uz suradnju Clemenceaua, Luciana Descavesa, Mirbeaua, Lazarea, Geffroya i dr. Ovima je Zola sam čitao svoj sastavak koji je među njima izazvao neobično oduševljenje. Clemenceauu se učinio naslov premalo efektnim, te ga je stoga on sam izmijenio, poslužívši se riječima kojima Zola počinje zaključne stavke svoje brošire. Ti stavci glase:

»Optužujem potpukovnika du Paty du Clama da je bio đavolski začetnik pravne zablude, nesvijesno kako vjerujem, te da je zatim branio svoje zlokobno djelo kroz tri godine, najnesklapnijim i najpogrešnijim makinacijama.

Optužujem generala Merciera što je postao sukrivcem, bar po slabosti duha, jedne od najvećih nepravda vijeka.

Optužujem generala Billota da je imao u rukama sigurne dokaze Dreyfusove nedužnosti i da ih je zabašurio, te je postao krivcem povrede čovječanstva i povrede pravde, radi političke svrhe i radi spasavanja kompromitiranog generalnog stožera.

Optužujem generala de Boisdeffrea i generala Gonsea sa sukrivnje u tom zločinstvu, prvi bez sumnje iz klerikalne strasti, a drugi možda iz onog osjećaja staleške solidarnosti koji čini urede ministarstva rata netaknutim kovčegom zavjetnim.

Optužujem generala de Pelletieuxa i komandanta Rovaryja da su krivo proveli istragu, t. j. istragu punu najnemogućnije pristranosti o kojoj nam je izvještaj ovoga posljednjega neprolazan dokumenat naivne smionosti itd.«

Na interpelaciju Alberta de Muna, zastupnika Finistèrea, parlamenat je zaključio većinom glasova da se Zola stavi pod optužbu i parnica je provedena (od 7. do 23. veljače), te je završena osudom Zole po najvišoj stavci, na godinu dana zatvora, dok je odgovorni urednik »Aurore« dobio četiri mjeseca, a svaki uz to još po 3000 franaka globe.

Sve zajedno dalo je, dakako, neizmjeran publicitet i inkriminiranoj aferi, i piscu »Optužbe«. Upravo, tu se čovjek mora i pitati: da li je, kod današnje publike, četrdeset godina iza »afere«, Zolina slava osnovana na samim njegovim romanima, ili na publicitetu njegove »Optužbe«. Mnogima će se to pitanje činiti kao književno svetogrđe, ali ako se hladno promisli koliko pisci kao Balzac ili Proust sve više dobivaju historijskom distancijom, a koliko je Zola danas razmjerno malo čitan i proučavan, onda se treba u to ipak zamisliti. Dva filma, jedan njemački pred više godina, i jedan nedavni novi, američki, pozabavili su se »aferom«. Ovaj posljednji čak ima pretenciozni naslov »Života Zolina«, a da nije vanredne igre Munijeve, Zola bi tu bio manje Zola nego ikada. I život i djela Zolina služe samo kao iskrivljena i do apsurda nategnuta odskočnica za Zolinu ulogu u Dreyfusovu procesu. »Nana« je sentimentalna grešnica, a sve je drugo niz naslova. Ministar rata je cowboy u nekakvoj »historijskoj« francuskoj uniformi, a časnici svi od reda petljanci koji čak nemaju ni vojničkog izgleda. O idealiziranju Dreyfusa da i ne govorim. U njemačkom filmu koji se opravdano ograničio samo na aferu, vojnici su prikazani zaista vojnički jer bi inače motivacija parlamenta, da je Zola »pogrdio vojsku«, bila potpuno opravdana, ako ju je i on gledao na onakve američke naočale, ma kako ispala »afera«.

Ako »Optužbu« analiziramo samu po sebi, vidjet ćemo da ona ne bi bila dostojna reputacije jednoga zaista velikog pisca kaošto se hoće prikazati Zola sa strane onih koji još uvijek vjeruju u njegovu veličinu. Taj čovjek koji je u svom literarnom programu uvijek isticao stvarnost, razmeće se tu »jakim« izrazima, kao na pr. danas Léon Daudet u stupcima »Action Française«. Za volju tih efekata govori na pr. o »sigurnim dokazima o nedužnosti Dreyfusovoj«, premda je na obnovi procesa Dreyfus bio riješen samo na osnovu nestašice dokaza i na osnovu indirektnih dokazala samoubojstva Henryjeva i bijega Esterhazyjeva, dok direktnih, pozitivnih dokaza o njegovoj nedužnosti nije bilo. To dakako ne dokazuje da je bio kriv, o čemu ovdje nije ni govor. Radi se samo o hiperbolama i o »lieux communs« običnih političkih doskočica koje nisu dostojne piščeva glasa. Da je Zola postupao iz humanih pobuda, to nitko ne poriče. Ali je karakteristično da on za Balzacom ili Proustom koje smo spomenuli, za Dostojevskim ili Tolstojem, kao umjetnik zaostaje baš u čovječnosti, jer mu je čovjek stroj, život mehanizam a svemir »sila i materija« — dakle ondje gdje bi trebao biti vječan, ne uranja svoje pero u dubljine čovječje duše, a ondje gdje zaista hoće da dade dušu povrijeđenu nepravdom, piše novinarske fraze.

Treba uvažiti osim toga da je Scheurer-Kestner, senator i interpelant u parlamentu, bio slobodni zidar, a tako i Picquart, dok je sam Dreyfus bio Židov. Tim ne kažem da je Zola bio pristran u smislu jednih ili drugih, ili da je radio svijesno i proračunano u njihovu korist. Ali je sigurno da su obje ove sile crple neizmjerne prednosti iz revizije s povoljnim rezultatom. Snažno organizovane i obilno razgranane, one su dale Zolinoj »Optužbi« daleko jači relief i praktično iskoristile njegovu indignaciju. Prema tome je usamljeni Tolstoj koji se kao »glas vapijućega u pustinji« bori sam protiv Crkve, države i društva, grandiozna figura borca duha koja, uza sve svoje zablude, zadržava veličinu formata i karaktera. Zola se, pišući »Débâcle« i »J'accuse«, uvijek branio protiv prigovora da »sramoti vojsku« tim što je tvrdio da on samo hoće da ukloni zloupotrebe i nesposobne ili nevaljale ljude. Dosljedno bi, prema tome, bio zaštitnik vojske protiv onih koji je upropaštavaju, a ne njezin protivnik. Ipak njegova intervencija nije značila drugo nego pojačanje prestiža antimilitarizma koji se razmahao kao ustuk antisemitizmu protivne stranke. A ako se radi o antisemitizmu, onda treba kazati da Zola koji je žigosao toliko toga bez obzira i bez praštanja, nije nikada ni taknuo pitanje židovsko, koje je ipak u ono vrijeme buknulo tako neodoljivom silom, zaslugom neodoljivog pisca »La France Juive«, Edouarda Drumonta. Ne dirajući i opet u načelni stav antisemitizma kao takva, treba kazati da je, ako se radi o polemici i o pamfletu, Drumontovo pero i opet nadvisivalo Zolu, to više što se Drumont borio uvijek kao *cavalier seul*, nemajući nikoga iza sebe.

Napokon, Dreyfusova afera sama po sebi relativno je neznatna, jer samo izdajstvo nije imalo nikakva dosega, budući da inkriminirani dokumenti nisu ništa značli. Ali, kao kod nedavnih događaja u prijedorskom kraju, vjekovne strasti trebaju često samo neznatni povod, da plane grozota požara koji će daleko nadmašiti i značenje samog sukoba. U tom pogledu treba kazati da je francuska vojska, nakon dubokog poniženja od godine 1870., i usred svijesnog ili nesvijesnog očekivanja odmazde sa svih strana (nije li 1918. sam Clémenceau radosna srca nosio naslov Le Père la Victoire) morala i te kako strepiti, da je ne snađe nova sramota. Situacija vojnih krugova nije nipošto bila zavidna u času kada je planula ta nemila afera. A što se tiče antisemitizma, Židovi nisu u Francuskoj nikada bili ni tlačeni, ni progonjeni, a kamoli poklani. Tu mnogo jasnije možda govori slika negoli dugo tumačenje zamršenih stvari. Na groblju Père Lachaise stoji jednovan i nezapažen, već oronuo grob s križem na kojemu se još može čitati natpis: »*Edouard Drumont*«. Tik pokraj njega — ironija sudbine! — diže se nadgrobni spomenik, raskošan, od crnoga mramora sa zlatnim slovima: »*Alexandre Stavisky*«.

Ljubomir Maraković

POGLEDI PO SVIJETU

KRIZA BRITANSKOG IMPERIJA I SUKOBI NA DALEKOM I BLISKOM ISTOKU

Britski imperij je iza 1931. nakon dugog ustavnog razvoja došao do tog stepena, da je postao slobodna zajednica država i naroda. To razumije se vrijedi samo za dominione, ali se pokazuje očita tendencija da se i drugi dijelovi britskog imperija u tom smislu emancipiraju od engleske vlade u Londonu. Tek je ustavna konvencija svih tih naroda da Forreign Office koordinira njihovu vanjsku politiku i da britski admiralitet upravlja njihovom pomorskom vojnom politikom. Jedino zajednička kruna spaja sve dijelove britskog imperija. Samo odatle može se razumjeti kako je u strogo parlamentarnom engleskom režimu važan prestiž krune. Tako reći čitava imperijalna zgrada osniva se na ugledu Krune.

Reforma irskog ustava koja, budi uz put rečeno, svojim zazivanjem Presvetog Trojstva i isticanjem značenja Crkve u irskom javnom životu slijedi primjer nekih novijih ustava, znatno je oštetila ustavne konvencije zajednice britskih naroda. Po svome naime ustavu u unutarnjem životu Irske, Kruna više nema nikakva državnopravnog značenja, nego njene funkcije prelaze na državnog predsjednika (koji samo što se ne zove predsjednikom irske republike), kojega bira samostalno sama Irska. (Oficiozno se iznosi da bi takvim imao biti izabran nedavno u Dublinu naseljeni grof Taaffe, sin istoimenog austrijskog ministra predsjednika, koji je irskog podrijetla). Time je

prekinuta jedna značajna veza između dominiona. Druga je važna činjenica u tom pravcu, da se Irska odlučila da pošalje poslanika na Kvirinal i da je kod toga vlada donijela odluku, koju je odobrio parlamenat ekrasantnom većinom glasova, da se akreditivna pisma upravе kralju Italije i caru Etiopije. Međutim, novi ustav je ostavio na snazi zakon o zastupanju države Irske u njenim vanjskim odnosima, prema kojemu je u tom pogledu zastupaju njena vlada i Kruna. Uslijed toga je za ta akreditivna pisma potreban potpis kralja Jurja VI. Budući da se protivi ustavnim običajima da on takav potpis ne da, desilo se to da je nastala prilično jaka nesuglasnost između politike koju na taj način inaugurira Irska i one koju provodi engleska vlada i ostali dominioni. Na taj je način i koordinatorna funkcija Foreign Officea na području vanjske politike znatno oslabljena. Kako se pak protivi rutini engleske politike da izvede iz tih činjenica neposredne zaključke, vjerojatno će biti dalje posljedice tog precedensa (a u engleskom i imperijalnom ustavu većina se norma osniva na precedentima) koji je mirno usvojila engleska vlada, da će to pribaviti dominionima daleko veću inicijativu u vanjskoj politici.

Ovaj za budućnost imperija značajni događaj pada u doba puno kritičnih događaja za njegovu vojničku sigurnost. Poznato je da je za Englesku bitno da zadrži slobodu imperijalnog puta u Indiju. Smisao čitave njene egipatske pa i maloazijske i palestinske politike leži u tome. Ova je pak godina u tom pogledu donijela vrlo uzbunljive simptome. U prvom je redu tu Palestina. Pogrešno bi bilo misliti da arapsko-židovski sukob znači samo sukob lokalnog značenja. Naprotiv, tu se bore zapravo dvije koncepcije: ona engleske kontrole nad susjedstvom Suezkog kanala i ona potpune, dakako arapske, slobode tih krajeva, koja bi mogla da vrši težak pritisak na englesku politiku. Kompleks palestinskih pitanja zasluživao bi napose s katoličke strane i u nas posebnu političku studiju, ali ne ulazeći u suštinu pitanja, može se reći da je engleski nacrt diobe Palestine na arapsku i židovsku državu, da bi sv. Mjesta ostala pod trajnim mandatom, vješt potez da se bez obzira na arapske i židovske interese stvori za Englesku najpovoljnija strateška situacija. Razumije se da se obje stranke žestoko bore protiv tog plana, pa se čini da on ne će imati uspjeha. Jedno je sigurno da u Siriji i Palestini u budućnosti Engleska više ne će voditi arapske politike, jer je smisao te politike bio udarati na Tursku, koja je držala pod svojom vlašću te narode. Kako Engleska više nema razloga da se na tu stranu naročito bori, jasno je da su Arapi za nju samo toliko značajni, koliko bi mogli u doba buktanja panislamizma biti nezgodni za imperijalnu politiku, ako bi mogli nepovoljno utjecati na opće raspoloženje muslimanskog svijeta spram britskih interesa.

Druga je osjetljiva točka na bliskom Istoku Egipat. Nacionalistički su Arapi i Kopti (nesjedinjeni) zajedno surađivali u wafdističkoj neprijatelj engleske politike i on je u glavnom zaslužan za stvarno oslobođenje Egipta vladi. Wafdistički pokret je nekada bio glavni od engleskog gospodstva, iako uz neke vojničke servitute. Međutim wafdistička vlada došla je u sukob s Krunom u pitanju formule za prisegu u vojsci i u pitanju jedne fašističke organizacije, pa kada vlada nije htjela da popusti kruni, kralj je, upotrebom svoje kraljevske prerogative, otpustio vladu. Doveo je na vlast wafdističke disidente, s kojima nesjedinjeni Kopti više nemaju veza. Ističemo Kopte zato, što su oni dosta brojna manjina (900.000), koja je nacionalno amalgamirana s muslimanima, a vrlo važna zato, što je ona nosilac protutalijanske politike s obzirom na vjersku srodnost s Abesinijom. Baš radi koptskog utjecaja preko aleksandrijskog patrijarhata (koptskog) na Etiopiju provela je talijanska uprava neke vrsti shizmu, davši da na mjesto Abune (metropolita) Kirila sam abesinski kler izabere episkopa Abrama Abunom , dok je dosada Abuna dolazio iz Egipta. No u tradicijama Wafda je prije protuengleska nego li protutalijanska politika. Engleska je još uvijek i ekonomski, a donekle i vojnički gospodar Egipta, iako je danas Egipat politički posve nezavisna država. Italija doduše u budućnosti može vrlo lako iz Abesinije ugroziti egipatsku nezavisnost, ali protiv Engleske djeluje to, da pitanje Sudana još nije riješeno kako bi Egipat to želio, a da osim toga svaki osjetljivi nacionalizam mora reagirati nepovoljno na današnju ovisnost od Engleske. Tako se moglo desiti da se Kruna uhvatila u koštac s Wafdom računajući očito na onaj dio naroda, koji

slijedi stari dug Wafda više nego li njegovu stranačku armaturu. Dvojbeno je, da li će ta politika Krune uspjeti. Ali ona pokazuje da se mladi kralj Faruk sa svojim savjetnicima odlučio da pođe putovima nezavisne politike, koja se ne će bezuvjetno vezati uz nijednu grupu sila.

Te dvije činjenice u vezi s tim, što se za vrijeme abesinskog rata pokazalo, da bi Italija u današnjem stanju svog oružanja i kako danas stoje utvrđenja u Mediteranu, mogla prekinuti pomorsku vezu Engleske s Indijom preko Sueza, utjecale su toliko na engleski admiralitet, da se započelo s pokušajima preorijentiranja trgovačke plovidbe na mnogo duži put preko Kapa. Ako se zna da se put preko Gibraltara, Malte i Sueza smatrao vitalnim za egzistenciju britanskog imperija, onda je lako pogoditi koliko je nastalo poremećenje snaga u Mediteranu, u glavnom uslijed kratkovidne politike jednostranog razoružanja pod pritiskom laburista, kad je Engleska na putu da se odluči na napuštanje jedne od svojih osnovnih imperijalnih cesta.

Ipak se može reći da je upravo glavna akutna kriza britskog imperija na Dalekom Istoku. Kinesko-japanski rat, koji s obzirom na vojničku nemoć Kine ne može vojnički biti dvojbenog ishoda, te pri tom samo ogroman kineski prostor i udaljenost japanskih baza djeluju usporavajući na japanski uspjeh, postavio je u akutnom obliku na dnevni red problem Dalekog Istoka. Posvemašnju iluzornost pakta Društva Naroda (kojem je istočni grijeh bio u tom da su ga u stvari jednostrano stvorile pobjedničke države) i Kellogova proturatnog pakta, dokazao je taj sukob u punoj mjeri. On međutim postavlja još i niz drugih problema. S jedne je strane pitanje gospodarske pomoći bijelih velesila u Kini, što najosjetljivije, iako ne momentano, pogađa Englesku, Ameriku, ali i niz drugih evropskih država, a onda odmah dolazi pitanje Filipina i malajskog arhipelaga. Japan je naime uzeo toliki vojnički zamah kakav je moguć samo u narodu u kojemu tako reći nema doljne granice životnog standarda pojedinca. Filipini pak idu u susret svojoj potpunoj slobodi, a već sada japanska politika ide za tim da ih što jače poveže uza se svim mogućim vezama. Tu čak ni afiširane simpatije katolicizma nisu na odmet, iako je Japan inače daleko manje pristupačan u masama katoličkoj misiji nego li Kina i premda je kineski nacionalni život već danas jače prožet kršćanskim principima nego li je to kod Japanaca. Sva se dakle sredstva upotrebljavaju da se stvori baza za japanski prodor prema Filipinima. Da li će Unija htjeti da tu poziciju brani ili će pretpostaviti da se povuče na svoju snažnu obrambenu poziciju na Havajskom otočju, to je tajna washingtonske politike. No ta politika ovisi u tolikoj mjeri o javnom mišljenju koje je vanjsko-politički prilično neobrazovano, te su mu reakcije prilično neizvjesne, a pored toga je podvrgnuta kontroli jakih financijskih grupa i onih štamparskih poduzeća, koja raspolažu osjećajima publike. Druga su osjetljiva točka holandijske kolonije u malajskom arhipelagu. I tu već danas postoje pokušaji tihog japanskog prodiranja u ekonomskom obliku, a ne smije se zaboraviti da je to kolonija države koja je vojnički slaba, a pored toga posve prirodno nesposobna da stvori kolonijalni elemenat, koji bi preuzeo obranu arhipelaga. Holandijska je imigracija u ta područja minimalna. Budući da nema druge, nastoji holandijska vlada da probudi zanimanje domaćeg elementa za vlastitu političku budućnost i razvija njegovu autonomiju, ali je sigurno, da vojnički ta kolonija nije nikako branjena.

Filipini i holandijske kolonije u istočnoj Aziji ona su brana koja engleskoj pomorskoj bazi u Singapuru daje njeno pravo značenje. Kada bi one pale, englesko bi vojničko gospodstvo nad istočno-azijskim morima također palo. U tom i jest razlika između Unije i Engleske. Engleska riskira vojnički i ekonomski svoj položaj na Dalekom Istoku t. j. najjaču svoju poziciju, a Unija svoj ekonomski položaj samo djelomice i za dalju budućnost.

Skoro će vrijeme biti prema tome vrlo važno za dalji unutarnji život britskog imperija i za njegovo značenje.

PROMJENA POLITIČKOG PRAVCA U RUMUNJSKOJ I PODUNAVLJE

Prema rumunjskom ustavu, na Kralju je da izmjenjivanjem vlada postigne ravnotežu među strankama, da se sve ne bi na vlasti usidrile kroz odviše dugo vrijeme. To je stara rumunjska konvencija i ona je dosada stalno prakticirana. U prošle je izbore išla liberalna vlada Tatarescuova s pouzdanjem da će, kao svaka dosadanja rumunjska vlada, dobiti potrebnu 40% većinu, ali kako je nije dobila, došla je u komori u manjinu, pa je predala ostavku i ne čekajući sastanak parlamenta. Na to je vladar povjerio vladu Gogi, šefu kršćansko nacionalne stranke, i prof. Cuzi, poznatom antisemitskom ideologu.

Te činjenice utoliko su iznenadile inozemstvo, što je ta stranka dobila razmjerno malen broj glasova, napose prema liberalnoj i narodno-seljačkoj stranci. Međutim, čini se da je kraljevska namjera bila ta, da se isprazni radikalno-desničarska stranka Željezne garde, koja je dobila znatno veći broj mandata i glasova te pokazuje sve više tendenciju da postane opasan totalitarni pokret. Kako je pak u njenu programu i ograničenje političkog utjecaja vladara, jasno je da Kruna mora nastojati da to skretanje na desno kanalizira. To je unutarnjo-politički razlog, zašto je Kruna morala udariti na desno (jer se u izborničkom tijelu pokazala ta tendencija, a s druge strane, zašto se to učinilo na taj način. Druga međutim, značajnija komponenta za shvaćanje rumunjske politike, jesu vanjsko-politička pitanja. Osnovni je i glavni problem rumunjske vanjske politike pitanje Transsilvanije i Besarabije. Rumunjska iz unutarnjih razloga ne može provoditi politiku uskog prijateljstva sa Sovjetima, dok mađarski revizionizam i slaba koncilijantnost rumunjskih državnika u manjinskim pitanjima priječe da dođe do izravnog sporazuma s Mađarskom. No postoji mogućnost da se taj sporazum iznudi putem današnje politike ideoloških blokova. Mađarska mora da ostane u grupi država okupljenih rimskim sporazumom, a ako Rumunjska promijenom svoje unutrašnje politike ostvari mogućnosti za bolje razumijevanje s fašističkim velikim silama, nema dvojbe da bi i rumunjsko-mađarski položaj bio promijenjen.

U stvari, i unatoč protokolarnim izjavama o nepromijenjenoj rumunjskoj vanjskoj politici, vidi se da se ova preorijentira, a u tom je pogledu značajno to, da će prigodom akreditiranja novog poslanika kod Kvirinala, njegovo akreditivno pismo biti upravljeno kralju Italije i caru Etiopije. Možda je u tom pogledu još važnije to, da Gogina vlada namjerava provesti reviziju židovskih državljanstva i da ne tolerira useljenike, koji su ušli u državu iza ratifikacije mirovnih ugovora. Međutim zapadne velike vlasti pokazuju pod pritiskom svog javnog mišljenja prilično razumijevanje za nacionalni problem s kojim se tu uhvatila u koštac nova rumunjska vlada te tako dirajući rumunjski suverenitet, stvaraju nove šanse drugoj grupi država. (Mi ne ulazimo u ocjenu moralnosti projektiranih mjera, jer pridržavamo sebi pravo da jednom u H. P. podvrgnemo posebno analizi političku stranu židovskog problema, pa ćemo tu imati prilike da istaknemo naše lično mišljenje i o tome).

Promjena u rumunjskoj vanjskoj politici može mnogo pridonijeti za opći sporazum među podunavskim državama.

Ona nema nikakvih uzbunljivih značajki u vanjskopolitičkom pogledu, ali u unutarnje-političkom otvara put neobično važnom razvoju kojega se konac ne može predvidjeti te može biti odlučan s obzirom na određivanje prerogativa Krune.

CYS

KNJIŽEVNI OBZOR

DOBRI BOŠNJANI

Nakon šest godina razmaka Nametak izdaje drugu zbirku novela »Dobri Bošnjani«.[1]) Napisao sam namjerno novela, premda je pisac u podnaslovu zbirke stavio: *crtice, pripovijesti, novele,* a kod prijašnje zbirke »Bajram žrtava« stavio je samo *novele.* Teško je pogoditi prema kojem je kriteriju tako radio, jer u prvoj zbirci ima osam novela na osamdeset stranica, a u sadašnjoj četrnaest crtica, pripovijesti i novela na devedeset i dvije stranice. Očito opseg nije mnogo odlučivao kod imenovanja, premda je u prvoj zbirci dao stvari duljega daha. Opseg uopće nije toliko važan za razgraničavanje pojedinih vrsta, koliko je odlučna sama koncepcija, kompoziciona zamisao i početna intonacija pri izrađivanju umjetničkog djela. Zapravo ovi momenti uvjetuju širinu i opseg radnje, koji se može postići i na druge, premda manje umjetničke metode. Ovo spominjem samo zato, što se u novije vrijeme granica među pripovjedačkim vrstama prilično zamrsila. Imena su sigurno stvar običaja i ne mogu biti bitni uvjeti za valja-

[1]) Alija *Nametak,* Dobri Bošnjani. Redovno izdanje Matice Hrvatske 1937.

nost književnog produkta, ali ona barem prema običaju imaju neko dublje značenje i opravdanje i ne bi bilo loše, kad bi se književnici toga držali. Ovo je općenita pojava kod današnjih pripovjedača i trebalo je na nju upozoriti. Glavno je dakako uspjeh, odnosno umjetnička obrada, a imena su sporedna stvar, jer se u prvom redu pita, da li je nešto uspjelo, a stvar može ostati bez etikete — bezimena. Pisac je već davno zacrtao granice svoje tematike, koje su prilično široke i daju mogućnost mnogim novinama i iznenađenjima, jer ima u tom omeđenom prostoru još nedirnutih mjesta. Bosna i Hercegovina s muslimanskim stanovništvom i brojnim problemima prošlosti i sadašnjosti zaista je široko polje rada za umjetnika. U prvoj zbirci prevladao je jedan naročito žalostan momenat u povijesti muslimanskog stanovništva, to jest propadanje življa radi izgubljenog zemljišta, nesnalaženje u novijim društvenim pokretima i rezignirano čekanje smrti. To su sve žrtve, i to krvave žrtve još krvavijeg i nepravednijeg vremena. To je najglavniji problem uopće muslimanske Bosne, koji može poprimiti u umjetničkoj obradi neobično brojne nijanse. »Dobri Bošnjani« donose također dio gornje problematike, ali unatoč imenu, većina je tema ograničena na Hercegovinu. U ovoj zbirci pisac je šarolikiji i svestraniji u zahvatanju hrcegovačkih pitanja, koja su podjednako važna za čitavo stanovništvo kraja. Opet je nabačen problem zemlje i propadanja, zatim pitanje hercegovačkog duhana i neki specijalni običaji kraja. Pripovijetka *»Dobri Bošnjanin«* i *»Susret«* diraju tragikom uspomene na negdašnje bogatstvo, čast i sadašnje životarenje od nevrijednih obligacija, koje su primili za oduzetu zemlju, dok obijesni kmetovi okolo pjevaju: »Prometle se šljive u rogače, a Behrami-age u kopače«. Veli-beg još čuva ferman-darovnicu zemalja, a Duranići već prodaju stare listine, sultanske fermane i vezirske bujruldije, a počele su prodavati i osobno poštenje. *»Pola konjske sile«* i *»Ljudi iz krša«* pružaju kao na dlanu odlomke hercegovačkog života u duhanu. Duhanska vága, toliko popularna, nije ni ovdje u svojoj biti zahvaćena, ali daje dobar odsjev njene važnosti u duši Mehe Volodera. Lik je čovječanski iskren, neosvetljiv u nesrećama i suzdržljiv u osuđivanju drugoga. Iskrena ispovijest o mukama o duhanu uzbuđuje neposrednošću izražaja: duhan njeguje čovjek devet mjeseci kao majka dijete u utrobi i seljak poput majke sa strahom i veseljem očekuje vágu — porođaj. K ovome još motiv u *»Ljudi iz krša«*, gdje hercegovački »šverceri« pronose duhan u druge krajeve uz opasnost života, djeluje kao najuvjerljivija socijalna kritika, koja elementarnom snagom sili na razmišljanje. Jednako je uvjerljiva *»Preporuka«* kao i *»Božja ptičica«*, koja razotkriva svu bijedu i beznačajnost administrativnog tijela poslije rata, kad činovnik biva izbačen iz službe pa i iz života jednostavno za to, što ima svoje mišljenje, a to je mišljenje protivno mišljenju njegova starješine. Lijepo je zahvaćen običaj momaka u nadmetanju bacanja kamena s ramena. Uostalom svaki detalj u Nametkovim pripovijetkama nesumnjiv je dokumenat onoga kraja, iz kojega je uzet. Snimljen je život u svoj golotinji i ljepoti, a psihologija čovjeka upravo je tipična oznaka tamošnjih seljaka — naročito muslimana. Psihološka reakcija uhvaćena je u vjernoj primitivnosti, gdje lica stvaraju odluke pod pritiskom nagona. Derviš-agina odluka o ženidbi ne pada nakon ozbiljnog razmišljanja o važnom životnom koraku, nego u navali strasti pri gledanju kmetice *(San čovjeka Božjega)*. Jednako u *»Začaranom ogledalu«* Sekana se pred hodžom odriče Vlaha, ali čim ugleda njegovu sliku, strast se ponovno raspiruje. Kad je zaigralo kolo muslimanskih momaka odjednom se odlučuje na udaju s jednim od njih. Tu ne odlučuje razum nego časovito nagonsko naviranje. Ovaj je motiv u osnovi sličan s onim u nekim licima Ive Andrića (Đerzelez Alija), samo je manje brutalan. Uza sve nastranosti, ipak su svi dobri Bošnjani, jer plemenito srce nigdje ne zataji. Pače i suludi Hajrudin *(Dobri Bošnjanin)* ima srce puno suosjećanja za ljudstvo i njegovu bijedu. Napokon čovjek-životinja Mujo *(Ispod planinskih vrhova)*, koji je u naletu strasti izgrizao i usmrtio Merku, nije moralno odgovoran, jer zapravo nema razumskog rasuđivanja. Ova je priča veoma karakteristična s umjetničkog stajališta za piščevo uspjelo rješavanje teškoga motiva. U svim drugim novelama vidimo ljude, a ovdje je zašao pod kožu i u krv abnormalnog tipa iz najzabitnijega kraja. Mujo je čovjek-životinja, kako to misli okolina, koja mu ne zna za podrijetlo. Jezovita i nevjerojatna priča kakva

se susreće u *»romans terrifiants«* ipak je istinita. Vanjski romantički plašt krije najprisniju zbilju. Okolina ne može protumačiti Mujino divljaštvo nego s pomoću priče o njegovu medvjeđem podrijetlu. Sudac istražitelj nakon ispripovijedane bajke kaže: »Kakva je to legenda i kako svijet može u nju vjerovati? Gdje bi to moglo biti? Medvjed i žena. Njihovo dijete. Pa to je kraj gdje niče bajka«. Isti sudac našao je odgovor strašnoj zagonetci u riječima koje mu autor malo kasnije stavlja u usta: »... sad je kraj kolovoza, a mi *ovdje* ukraj vatre, dok bi *dolje* rastvarali prozore i teško bi zaspali u toplim krevetima«. Drugim riječima: u ovom divljem kraju sve je moguće i prirodno, kao što je prirodno, da je ovdje hladno, a dolje toplo. Pisac i nije dalje govorio o Muji; jedino je sudac iz Mujina izgrizanja i kidanja lanca mogao zaključiti, da se doista radi o čovjeku-životinji.

U vezi sa spomenutim nazivima: crtica, pripovijest, novela, treba spomenuti Nametkovo okolišanje i nabacivanje teme, koja bi se mogla razviti u romansku širinu. Nekolicina lica vezano je s pričama iz prijašnje zbirke novela, a dvije-tri crtice današnje zbirke imaju ista lica. Umjetniku su se zasjekla u pamet neka naročita lica, vidio je njihove mnoge strane, tako da bi se mogla razviti dulja novela (na pr. obitelj Duranića, Hans i Hasnija), ali autor očito zazire od jače povezane cjeline i razbija udes nekih lica u više pripovijesti i slika. Bez sumnje bi vezivanje više slika zahtijevalo jače philologijsko produbljivanje i vještiju tehničku rutinu, ali se čini, da je to moguće talentu, kakav je A. Nametak. Ovakvo vraćanje istih lica, u više crtica, daje izgled ponavljanja, premda su pojedinačni momenti iz života lica umjetnički reljefniji. Tu je možda razlog autorovu kolebanju u nazivima, jer su sve priče kratka daha, ali u duhu povezane istim licima daju privid podulje novele, a potencijalno je zamislio i roman. Teško je reći, što bi se imalo preporučiti piscu: ili ostajanje na ovakvim odijeljenim slikama ili skupljanje svih slika o jednom licu u povezanu cjelinu. Sigurno je jedino to, da bismo u drugom slučaju imali trajniji dojam, jedan bi nam primjerak dao sudbinu mnogih lica i duljeg vremenskog razdoblja. Uostalom nije isključeno, da se u gornjim nepovezanim slikama o istom licu ne krije autorova čežnja za širom novelističkom ili romanskom koncepcijom, a dosadašnji su radovi samo pokušaji, ogledanje snage i jednostavna predradnja.

Kako god bilo u budućnosti, ono što imamo pred sobom predstavlja vjeran, živ i dokumentaran isječak iz hercegovačkog muslimanskog života. Opsegom sujeta ova je zbirka bogatija a izražajno sredstvo primjereno licima i okolnostima. U nekim novelama osjećamo organski spoj okolnosti i lica s umjetničkim kreativnim sposobnostima. Pisac se izgubio tako reći, i gledamo radnju i lica u svom prirodnom toku, onako kako ih život daje a ne pisac reproducira *(Pola konjske sile, Umetaljka)*. To i jest vrhunac umjetničkih nastojanja oko formiranja života, inače ako bi navlačio život na svoj jednostran i monoton način doživljaja, upropastio bi i doživljaj i umjetninu. Lično zahvatanje zbilje, ili prepuštanje njoj daje osnovni ključ k uspjelom stvaralačkom djelu. U prvom slučaju često umjetnik zapada u neuvjerljivost, umjetnina se intelektualizira kao kod Nametka u crtici *»S puta«*, a u drugom slučaju život ne dođe dovoljno u područje umjetničkog doživljaja te ostaje doduše realna, ali mrtva kopija života. U spoju obaju elemenata nastaje istinska, živa i uvjerljiva umjetnina. A. Nametak u većini slučajeva i gotovo uvijek našao je pravi put. Onaj, koji pozna hercegovački kraj, prepoznat će u njegovim radovima dio života i nesretnim sticajem prilika okamenjenu sudbinu tamošnjih ljudi.

A. R. Buerov

DALEKOZOR DUHA

Pod ovim neskromnim naslovom sabrao je S. Šimić negdašnje radove bez ikakva predgovora, premda bi taj bio potreban, jer je nekim člancima mijenjao naslov, a negdje i tekstualno preinačivao (Nacionalizam u fašističkom duhu i kultura = Izrod i kultura). knjiga je u neku ruku bilanca desetgodišnjeg rada, ali pisac nije smatrao potrebnim uvrstiti bilo što od svoga umjetničkog rada, jer se dao na kritiku, a ona je — po njegovu mišljenju — više nego stvaralačka umjetnost u užem smislu riječi. Pisao je o najupadnijim pojavama književnosti, a to je karakteristično za za Šimićevo pisanje uopće. Čim ispliva na površinu kakva bučna parola, smatra se po-

nukanim zauzeti stav, da se čuje i njegov glas u zaglušnoj vici književnog tržišta. Danas kao odgovorni urednik »Savremenika« ima još opravdaniji razlog za to.

— Dosad se isticao kao obretnik i ideolog aktivizma i aktivističkih pisaca kod nas, ali nije rekao po čemu bi A. B. Šimić, Ujević, Matoš bili viši aktivisti od mnogih drugih, koji su svakako imali »uvjerenje u moć razuma i odlučnost s tim uvjerenjem ozbiljno nastupiti«. Je li zamisliv javni radnik pa i umjetnik stvaralac, koji ne bi vjerovao u moć svoga razuma i želio drugoga uvjeriti o tome, osim da je komedijaš, kojemu je malo stalo do vlastitog uvjerenja? Ne znači li Šimićev aktivizam, da djelo treba imati uz umjetničku ljepotu života, životnosti, problematike, jednom riječju kulturno-historijsku vrijednost, da se razlikuje od puke izestetizirane ishitrenosti. To se doista razabire iz njegove navedene definicije, ali je on dosad uobičajenoj riječi *tendencija* pretpostavio izraz *aktivizam* kao nešto specifično i različno od drugoga. Neispravno je ograničavanje aktivizma na nekoliko književnika, a i sama misao aktivizma u smislu tendencije starija je od Šimićeva »pronalaska« (Karl Ender: Tendenzdichtung — Zeitbedürfnis protiv l'art pour l'art. Zeitschrift für Bücherfreunde 1919.). Šimiću je bilo više do novine izraza nego značenja riječi, a da je mislio na tendenciju, razabire se jasno iz njegova razračunavanja sa socijalnim piscima.

— Ako je itko bio aktivist u književnosti, onda na prvo mjesto dolaze naši socijalni pisci, koji su često neznalački pretjerujući upropastili mnoge vlastite radove. Fanatizam ideje ukočio je umjetnički izraz ili ga napinjao do paroksizma, te je u oba slučaja umjetničko djelo promašeno. Šimić je dobro zapazio opreku socijalne književnosti prema larpurlartizmu. Prema tome bi socijalni pisci premašili u aktivizmu sve njegove omiljele aktiviste, ali im on ne daje toga imena. Tome ne daje obrazloženja. Štaviše, socijalni pisci postali su ideološki i izražajno lažni. Pali su u drugu skrajnost: za volju misli žrtvovali su umjetničku stranu, pa im se rad pretvorio u površnu novinsku reportažu. Ovom zgodom Šimić zalazi u problem, zašto je Krleža popularniji od Cesarca, premda su ideološki srodni. Razlog nalazi u umjetničkoj formi, zapravo u jeziku. U konkretnom slučaju Šimićevo tumačenje ne rješava pitanja do kraja, jer iako u popularnosti ne odlučuje ideja, ipak ima formalno blizih radova Krleže i Cesarca, a opet je prvi čitaniji. Nije li publicističko-propagandistički rad Krleže ponukao mnoge, da čitaju i njegove istinske umjetnine, dok je Cesarac u tom pravcu bio mnogo škrtiji i suzdržljiviji.

Protiv socijalnih pisaca Šimić zagovara književnost kao umjetnost izražaja, jer umjetnik doživljava zbilju u jeziku; jezik i stvarnost tvore organsko jedinstvo. I ovdje ostaje na površini problema ne pokazujući specifičnih značajka stvaralačke umjetnosti. Matematičke formule daju savršeno jedinstvo misli i riječi, a nitko ne naziva aritmetiku umjetničkim djelom. Manjka ono bitno, što daje duh i žar umjetničke privlačljivosti — tako reći zaraze. Riječ još ne daje čovječju dušu i srce. Tu nema osjećajno-fantazijskog elementa, iz kojega se rađa svaka prava umjetnost. Može se izgraditi savršena intelektualna tvorevina bez stvaralačke simpatije kao determinativnog i bitnog umjetničkog djela, ali to još nije književno djelo. Umjetnik ne radi mehanički kao kemičar pri spajanju elemenata, nego se daje dušom i srcem, iscrpljuje se, jer daje nešto od samoga sebe. Ovo spominjem zato što Šimić na više mjesta intelektualizira proces umjetničkog stvaranja. To ne znači, da djelo nastaje isključivo iz fantazije i inspiracije, gdje umjetnik ne bi ni prethodno ni u samom aktu kreacije razumom sudjelovao, ali ovi Šimićevi citati previše zbunjuju: pravo je mjesto umjetnosti u razumu (Novalis) ili: pjesnik ne sanja, on računa (Cocteau). Sigurno nije doslovno razumio ove citate, ali se iz više mjesta osjeća naginjanje prema intelektualnoj komponenti i malim pomakom naprijed uništio bi umjetnost uopće. Umjetnički doživljaj kao i ukus ne daje se svesti u nepogrešive razumske kalupe, niti će kada uspjeti do kraja analizirati dojam umjetničkog djela.

Svakako je najinteresantnije poglavlje o kritici gdje obračunava s g. Marakovićem upućujući ga na svoj programatski članak o značenju i biti kritike. Ne želeći ulaziti u njihove međusobne razmirice, potrebno je istaći ovom prilikom jedno načelno stanovište u polemici: biti lojalan u interpretaciji tuđega teksta. To ne znači samo doslovno razumijevati ne podmećući drugome svoje misli, nego i dobronamjerno uzeti riječi u najboljem smislu,

ako je to ikako moguće. Ako se ni tako ne mogu shvatiti, dopušteno je nečije stanovište osuđivati kao neispravno. Da je Šimić na taj način čitao članak Marakovića o kritici, ne bi našao — po njegovu mišljenju — toliko protivurječja i besmislica; recimo, da po Marakoviću bez kritike ne može uopće biti umjetničkog stvaranja, jer već druga rečenica ne dopušta doslovno razumijevanje, kad kaže da »nestašica kritike znači potpuno nerazumijevanje za umjetnika i za umjetničko stvaranje uopće«. Da je to i rekao, ne bi bio osamljen, jer je već Brunetière tvrdio, da je čitava francuska književnost izišla iz kritike, a ne obratno. Isto je tako s tvrdnjama Marakovića, da kritičar mora imati »izvjesne srodnosti s umjetničkim genijem«, te da »kritika treba i sama da bude umjetničko djelo«, a »ipak kritika nije stvaralačka umjetnost nego posrednik«.

S tim u vezi značajno je, što veli sam Šimić o kritici, kod preuzetno i patetički poziva Marakovića, da se nauči na njegovom mladićkom članku, što je kritika. Za kritiku je — veli — potrebna intuicija i nastavlja: pojam je umjetnosti pojam kritika, umjetnosti uopće pravo bi bilo ime kritika, *umjetnost je spoznaja*, kritiku se narivava predmet kao *logički problem*, umjetnost je u relaciji prema kritici kao život prema umjetnosti, kritik je lirik, kritik je stil, kritika je poezija, kritici je knjiga simboličan materijal na kom se dokazuje ideja umjetnosti, kritika je autonomna kao i svaka druga umjetnost, najveća estetička i etička svijest jest, kad umjetnik kritizira svoje vlastito djelo i t. d. Jasno je iz toga da Šimiću kritika znači sve i ništa. Ističem samo misao, da se kritiku narivava predmet kao logički problem i da je kritika spoznaja. Prema tome bi postojali općevaljani logički zakoni u književnosti kao u spoznajnom području, ali takvih nema, jer sam razum ne ocjenjuje književno djelo nego i neko određeno stanje osjećanja — ukus (Thibaudet: Physiologie de la critique 157), koji je različan od zakona spoznaje. Istina, umjetnički život nije prepušten anarhiji samovolje, ali je nepobitna činjenica, da ima više vrsta ukusa prema vremenima, narodima, rasama i t. d. Ako bi umjetničko djelo posmatrali kao logički problem, dale bi se izgraditi neke umne formule, prema kojima bismo sudili svako umjetničko djelo. Takvih zakona nema, jer je svako djelo — premda nije otrgnuto od drugih i spoznajnih zakona — ipak eminentno lično i pojedinačno. Razumski udio dade se analizirati prema općevaljanim spoznajnim zakonima, a za sve drugo treba primijeniti druga mjerila. Klasična poetika stvorila je doduše pravila za pojedine književne vrste, ali su ona više konvencionalna radi lakše orijentacije. Šimić kaže, da je kritika autonomna kao i svaka druga umjetnost i, zabacivši sve druge vrste kritike, jedino mu je valjana stvaralačka kritika (prema Croceu), a ova se sastoji u rekonstrukciji umjetničkog djela (107). Tim je indirektno priznao, da je i ta kritika ovisna o umjetničkom djelu i nastaje prilikom takva djela. Stvaralac daje iz ničega nešto, a ovdje daje nešto na temelju drugoga djela. Ne zalazeći dublje u bit stvaralačke kritike, nije dao ni primjera, u kom smislu uopće može biti stvaralačka kritika i na kakav način. Izraz *stvaralački u kemijskom smislu* tj. nastajanje nekog počela spajanjem dvaju elemenata i *stvaralački u literalnom* smislu nije ista stvar, niti sudjeluju iste duševne moći. To su važne stvari, koje je Šimić morao barem natuknuti, kad već upućuje druge, da se od njega nauče. Ima još pitanja o kojima bi se dalo raspravljati, ali je suvišno, jer Šimić suvereno prelazi preko svih mogućih načina kritike bez ikakva obrazloženja. Tako bi prema njemu sveukupna kritika do stvaralačke bila uzaludan posao i čovjek bi morao požaliti, da su toliki pisci rasipali snage u nestvaralačkoj kritici. I drugi su lomili štap nad dosadašnjim kritikom i kritičarima ali s nekim manje više opravdanim razlozima, a Šimiću je dosta riječ da su nesposobni. Neka sam strogo prosudi, koliko su njegove stvari stvaralačka kritika, kad »izbija mućke iz glave književnosti«. Zabacio je kritiku u kojoj se težište stavlja na sud, međutim ga čovjek formira i nehotice. I najdosljedniji relativist s isključivom željom za znanjem a ne suđenjem prisiljen je da sudi pri biranju knjige, jer ne će uzimati nevrijedne knjige nego vrijedne, ako hoće nešto doznati. Što je najtragičnije za Šimića, a što sam ne vidi, njegova je knjiga puna osuda neobrazloženih i to na dosad neobičajen način.

Trebalo bi govoriti još o mnogo čemu, ali je suvišno. Na drugom sam mjestu[2]) govorio o članku *Veliki psovač i Antijob*. Stil i način izražavanja zasebno je pitanje (vidi str. 181 na dnu). Jedno se mora reći. Dosad se govorilo o korisnom utjecaju stranih književnika na našu literaturu, a u Šimićevu slučaju vidi se jasno štetan upliv. Uzeo je nekoliko stranih imena (Kraus, Mann), te ih već godinama nateže kao dijete gumilastiku, i što se god kod nas ne može mjeriti njihovim aršinom, Šimiću ne vrijedi. Književnosti vlastitoga naroda treba pristupati sa srcem, ljubavlju, povjerenjem i poznavanjem te književnosti. Na taj bi način u našoj književnosti našao više vrijednih pisaca i djela osim one trojice novijih književnika, među kojima je i njegov pokojni brat, a on bi bio četvrti kao jedini kritičar. Previše je smjelosti, nemotivirano i paušalno napraviti tako krupnu operaciju. Prošlo je vrijeme, kad se o našoj književnoj prošlosti govorilo, kao o »literarnoj grobnici« (Krleža). Primijenivši najstroža mjerila naći ćemo toliko dobrih pisaca i djela, da ne zaostajemo ni za kojim brojčano jednakim narodom. S time možemo biti zadovoljni.

A. R. Buerov

NAUČNI PREGLED

SELJAČKA POLITIKA

U izdanjima Društva sv. Jeronima za god. 1936. izašla je prva knjiga Ivšićevih razmatranja o selu pod natpisom »Diljem sela« (o kojoj smo donijeli prikaz u Hrv. Prosvjeti, 1936., br. 1.—2.). Ta je knjiga imala *uvodni značaj* za razmatranja o društvenom životu na selu, koja su izašla kasnije, god. 1937. i 1938., pod imenom »*Seljačka politika*«. U njima se izlažu *konkretna pitanja seljačkoga života* i traže pogodna rješenja tih pitanja. Iako pisac, pišući te knjige u želji da budu prilazne i shvatljive najširem krugu seljačkih čitalaca, nije imao namjere, kako to sam ističe, da izradi strogo znanstveno djelo, ipak je cijelu građu iznio lijepo sistematski poredanu i obradio je na podlozi naučne koncepcije, služeći se samo pučkim jezikom i stilom.

Pošto je pisac u uvodnoj knjizi »Diljem sela« dao točnu sliku seljaka, njegova života i rada, izlaže u ovoj knjizi »Seljačka politika«[1]) probleme, koji se pojavljuju na različitim područjima *seljačkoga skupnoga života*, počevši od prve društvene zajednice: seljačkoga doma, pa preko imovnih općina i zajednica te zadruge do općih kulturnih društvenih organizacija, staleških predstavništava, i konačno političkih zajednica.

U poglavlju o »*Seljačkom domu*« prikazuje pisac nedostatke sadašnjega pravnoga sistema vlasništva i baštinjenja za seljake te iznosi prijedloge za reformu toga sistema, koja bi se imala provesti putem posebnoga »*Seljačkoga zakonika*«.

Vrlo je poučan historijski prikaz o postanku skupnih seljačkih imanja u *zemljišnim zajednicama* i krajiškim imovnim općinama i o njihovu uređenju. Taj će prikaz pružiti mnogo korisnih razjašnjenja seljacima o stanju njihovih prava u tim zajednicama i o mogućnostima da svoje stanje poboljšaju.

S velikim je shvaćanjem za potrebe sela i seljačkoga gospodarstva pisano poglavlje »*Seljačko zadrugarstvo*«. Tu se iskreno i otvoreno izneseni razlozi zastoja i dosadašnjih neuspjeha zadružne organizacije, od kojih pisac u prvom redu ističe *nedostatak zadružne svijesti u narodu* te nemar pretežnoga dijela inteligencije za sudbinu svojega naroda. »A kako će napredovati one gospodarske zadruge, — pita pisac — koje su osnovane već u početku svoga života i rada — ne nipošto na zadružnoj svijesti, nego na krutoj sebičnosti svojih članova?« »Kako će biti nosioci velikoga zadružnoga pokreta, koji su svojom sebičnošću uništili onaj stari zadružni seljački dom, u kojem je, hvala Bogu, dok je bilo sloge, bilo u svemu i svega blagoslova Božjega?« No tu su iznesene i pobude i upute za razvijanje uvjeta novoga zadružnoga rada, od kojega dobrim dijelom zavisi društveni i gospodarski napredak sela.

Pisac je nadalje opširno prikazao značenje i vrijednost *kulturnih društava* na selu za obrazovanje, odgoj te za socijalno, gospodarsko i političko ojačanje seljaka.

Veliku važnost pridaje pisac profesionalnom predstavništvu seljaka u obliku »*Seljačkih komora*«. Iznosi i načela po kojima da se ustroji ta institucija. Prema izloženim se načelima vidi, kako naš novi zakon o »Poljoprivrednim komorama« nije dao valjane podloge za razvoj pravoga profesionalnoga predstavništva seljaka s punom samoupravom, nego »jednu doista činovničku ustanovu više«.

Konačno je pisac prikazao položaj seljaka u *političkim zajednicama*, u prvom redu u općini, zatim u županiji odnosno današnjoj banovini i konačno u državi, i iznio potrebu *samouprave i samostalnosti* manjih političkih zajednica tako, da seljak može sâm u krugu svoje djelatnosti odlučivati o uređenju poslova, koji se tiču njega i njegova gospodarstva.

Glavna je *karakteristika* ovoga važnoga djela prof. dr. Milana Ivšića, da je pisano *s velikim shvaćanjem i ljubavlju za seljaka*, te žarkom željom, da otvori oči svima onima, koji su *pozvani na rad u narodu*, za seljačke potrebe te da ih potakne na nesebičan, ustrajan i požrtvovan rad oko izgradnje čvrstih temelja seljačkoga doma, snažne socijalne, gospodarske i političke seljačke organizacije te duhovnoga oplemenjenja i usavršenja seljačke duše i seljačkoga života. Iz ovoga se djela vidi, kako su u uskoj vezi moralni, vjerski, prosvjetni, gospodarski i politički uvjeti egzistencije i napretka seljaštva, koje je osnovica cijeloga naroda. Bez jake vjersko-moralne izgradnje narodnoga bića nema preduvjeta ni za njegov socijalni i gospodarski napredak, ni za njegovu nacionalnu egzistenciju! Pisac nam je prikazao golemo područje rada za naš hrvatski seljački narod. Žetva je velika, ali je poslenika, onih pravih, potpuno spremnih i nesebično požrtvovnih, — malo! Ova će vrijedna knjiga dra Ivšića zacijelo potaknuti mnoge seljake, da svoj život i rad usmjere u pravcu, koji pisac pokazuje kao pravi put, a probudit će, nadamo se, i savjest mnogoga inteligenta, da ga privede u rad požrtvovnih poslenika na narodnoj njivi!

Dr. J. Šćetinec

JUBILARNI PUŠKINSKI ZBORNIK

U Beogradu je konačno, s priličnim zakašnjenjem, izišao iz štampe najavljeni »Beogradski Puškinski Zbornik«, koji ima da reprezentira nastojanje onih ruskih književnih i naučnih sila, što se nalaze na teritoriju Jugoslavije, da se pridonese obol na spomen stote godišnjice smrti ruskog genijalnog poete.

Treba priznati, da je, općenito uzevši, poduzeće *uspjelo više čak nego što se očekivalo*. Imamo knjigu od 414 stranica in octavo,[1]) s veoma obilnim i u svakom pogledu pažnje vrijednim sadržajem. No u dva je pravca prvotna osnova malo poremećena. Prvo, zato što suradnja autohtonih elemenata (Srba, Hrvata, Slovenaca) nije provedena, izuzevši kraću »popratnu riječ« beogradskog akademika A. Belića, pisanu, kao i ostali članci, ruski. Drugo, zato, što se nije ograničilo na suradnju onih ruskih emigrantskih književnih i naučnih sila, koje su nastanjene u Jugoslaviji, nego je primljena i suradnja izvanjskih pisaca, iz Pariza, iz Praga i t. d.

Osnova je zbornika ova: prvi dio je posvećen Puškinu u odnosu prema Južnim Slavenima uopće, pa utjecaju Puškinovu na književnost Srba, Hrvata i Slovenaca.

Drugi dio obuhvata članke i rasprave o Puškinu u svim mogućim pravcima.

Hladnokrvno prosuđujući, onaj drugi dio je više uspio, jer ima karakter ozbiljne zbirke solidnih radova iz domene »puškinoznanstva«, dok se prvi nužno ograničio na nekoliko, katkada interesantnih, rasprava ali takvih, koje hrvatskom ili srpskom čitaocu ne daju baš preveć novog materijala. Osim tog neko zakašnjenje zbornika u vezi s dobom pisanja pojedinih o njemu štampanih radova, osobito onih, koje se tiču južnoslavenskih stvari, — ima za posljedicu to, da su puštene s vida neke nove pojave, koje bi imale biti zabilježene, neki novi prijevodi Puškinovih djela na hrvatski, knjiga dra Badalića, niz novinskih članaka i revijskih rasprava u hrvatskoj i

---

[2]) Hrvatska Smotra 1937. br. 5 i 6. Podvrgao sam kritici slavljenje instinkta na štetu razuma kao i neke neukusne primjene na hrvatsku prošlost. Motto sam stavio iz jednog drugog Šimićeva članka, gdje je dao primat razumu i duhu i tim ga stavio u kontradikciju s ovim člankom. Šimić je to tobože previdio i nije zašao u meritum pitanja, nego se kočoperi svojom »naoružanošću« (Savremenik broj 9. 1937), a to je znak siromaštine, jer napadnuti, ako ima oružje, upotrebljava ga i ne plaši protivnika hvalisanjem.

[1]) Dr. Milan *Ivšić*, Seljačka politika, Redovna izdanja Društva Sv. Jeronima za god. 1937. i 1938.

[1]) Belgradskij Puškinskij Sbornik. S predisloviem Akademika A. I. *Beliča*, pod redakciej E. V. *Aničkova*. Beograd 1937.

srpskoj periodičkoj štampi, — kraće, sve, što je ugledalo svijet od siječnja do rujna 1937.

Ali ovo je rezultat nekih tehničkih poteškoća, te se ne može zamjeriti knjizi, koja ipak daje mnogo. Ne smijemo se ni čuditi, što je, prema mjestu izlaženja, srpskim odjecima Puškina posvećeno više stranica, nego hrvatskim i slovenačkim.

U tom prvom dijelu štampane su ove rasprave: P. *Mitropana:* »Raniji glasovi o Puškinu u srpskoj štampi«. Upozoravamo čitaoce, da je ista tema za hrvatsku štampu dosta obrađena već u članku Šrepelovu u »Izabranim djelima« Puškinovim od g. 1899.[2]) dakle hrvatskoj publici ne bi bila ni toliko nova ni potrebna. U Mitropanovu članku vidimo, kako se ondašnja srpska štampa služila glavno njemačkim izvorima, a prikazivala je sve u ondašnjem službeno-propisnom obliku.

Članak Vladisl. *Hodasevića* (pjesnika-puškinista, iz Pariza) o Aurori Schernwal ima biografski sadržaj. Ova markantna ličnost ondašnjeg Petrogradskog »monde«-a, finskog podrijetla, sjajne ljepote, bila je jedna od žena za koje je bio zagrijan Puškin, a još više Lermontov i Tjutčev. Udata za kneza Demidova, umrla je u 94. godini života, 1902. godine u Helsingforsu. Ova je kneginja Aurora Schernwal-Demidov — prabaka po majci kneza Pavla Karađorđevića, sadašnjeg kneza-namjesnika. Tema je sama po sebi, biografijski i sa stajališta karakteristike epohe, interesantna, ali, ako nešto znači za neku vezu Rusije, odnosno Finske, s Jugoslavijom i njezinom dinastijom — s Puškinom nema gotovo ništa. — Članak kn. N. *Trubeckoga* o stihu »pjesama Zapadnih Slavena« Puškinovih zastupa tezu, da slobodni stih kojim je Puškin pjevao svoje prijevode iz Meriméa i Karadžića, nije ništa, nego neka imitacija deseterca južno-slavenskih narodnih pjesama, koje za rusko uho i jesu karakteristične tim, što nemaju pravilnog redanja naglašenih i nenaglašenih slogova. Kako god je to paradoksno, nama se čini da je baš tako. A. *Solovjev* piše o južnoslavenskim temama u djelima Puškinovim, navodeći i novootkrivene ulomke (o Crnom Đorđu i dr.)

Drugi je odsjek uži: Puškin u *literaturama Srba* (pišu *V. Prokofjev* i *D. Atrjaskin*), *Hrvata* (piše pisac ovih redaka) i *Slovenaca* (piše N. *Preobraženski,* koristeći se, kako sam naglašava, radovima pok. prof. I. Prijatelja).

Da se ne upuštamo u detalje, iz tih rasprava očituje se da su kod Srba najveći Puškinovci bili Vojislav i Dragutin Ilić, prvi kao sljedbenik, a drugi kao prevodilac.

Kod Hrvata pak najveći Puškinovac bio je Iv. vitez Trnski, dok ih je kod Slovenaca bilo nekoliko, ali nijedan u većem opsegu. No prijevod »Onjegina« Slovenci imaju skoro idealan, dok ni Hrvati ni Srbi pravog (metrički točnog) prijevoda nemaju. Pisac ovih redaka nije zadovoljan sa svojim člankom prije svega zato, što — bez njegove krivnje — u njega nije ušlo ono najnovije, što se pojavilo 1937. godine, a također zato što je u brzini rada nije malo preciznije obradio, zamišljajući sebi taj zbornik u nešto manjem opsegu). Bibliografija je navedena samo za *slovenske* prijevode. Svakako, ova tri članka, ne *pružajući* Hrvatima, Srbima i Slovencima ništa nova, ruskim čitateljima, osobito izvan Jugoslavije, daju prilično jasan pregled stvari. Tim je iscrpen »lokalni« dio knjige.

Odio drugi, opći, sadržaje veće stvari i poznatija imena. Tako, filozof *S. Frank* piše »O zadaćama poznavanja Puškina«. Opći smisao je taj, da se treba više zanimati za duhovni lik pjesnikov, nego za vanjske okolnosti, kojim se ponajviše bavi škola puškinista. Što se Puškinova »Weltanschauunga« tiče, on nije ni u najmanjoj mjeri »sistematski mislilac« ili »teoretičar« (što je tvrdio i pisac ovih redaka u »H. P.«, u članku o pjesniku) — ali su ipak njegove »fiksacije intuicija« značajne i neobično važne. Istu temu nastavlja I. *Lapšin*, u članku »Tragično u djelima Puškinovim«, gdje ne samo uzima Puškinova dramska djela nego i obuhvata opću temu o stavu pjesnika prema biti tragedije (»tragika nedužnih«, »tragika krivaca« i »čar zla«) Puškin se priklanja više tipu *imanentne* tragedije, slično Šekspiru, ali s malo drukčijim pristupanjem temi i s većim etičkim kriterijama. — *G. Aničkov* raspravlja o »Mozartu i Salieriju« i o odnosu Puškina prema kazalištu; *P. Bicilli,* piše o »Putu u Arzrum«, za koji tvrdi, da osim vanjskog smisla — kao putopis — ima i sakriveni simbolički smisao. — *Peter Struve* u podužem članku »Duh i Riječ Puškinova« istražuje smjernice misli i osjećaja pjesnikovih na podlozi pomnog istraživanja pojedinih, pjesniku naročito milih, izraza: »jasni« (bistri), »tišina«, »tihi«, »neizjašnjivi«, pokušavajući stvoriti naročito produbenu sliku pjesnikove duševne fizionomije i dovodeći u vezu čitavi njegov svjetovni nazor s njegovom isključivom *harmoničnošću i sveobuhvatnošću* (u duhovnom smislu). Uz neku paradoksalnost, ovaj Struveov članak možda je najznačajniji u zborniku, jer duboko zaviruje u probleme bitno-religijskog sadržaja. Članak *Gljeba Struve-a* o materijalu iz Britanskog muzeja ima bibliografski značaj, dok esej *Ilije Goleniščeva-Kutuzova* o »Ruži u pjesništvu Puškinovu« sav je prožet nekim duhom misterija, te obrađuje temu o tom, kako se »ruža« javlja kod pjesnika *češće u mističkom* (gotovo Danteovu) smislu, nego u običnom. *Kiril Taranovski* nastoji da osvijetli odnose između Puškina i Mickiewicza, naglašavajući, da su u njihovu sukobu obojica bila u pravu, jer je svaki volio svoju domovinu; dok *V. Topor-Rahčinski* piše o »etičkoj svijesti Puškina«. Glavna je teza ta, da je Puškin dobro znao *definirati zlo,* a inače je naglo išao u svom duhovnom razvoju prema kršćanskoj svijesti.

Takav je taj »Zbornik«, obol, prinesen na teritoriju Jugoslavije uspomeni sjene velikog pjesnika.

K. Rinarić-Volinski

---

[2]) Izd. »Matice Hrvatske«.

IDEJE I PROBLEMI

SUVREMENA ZADAĆA KATOLIKA

I

Prilike, u kojima živimo, vrlo su ozbiljne. Između pojedinih naroda, skupina država, čak i kontinenata tolika je društvena i politička napetost, da se trebamo bojati sveopće ljudske katastrofe. Otpadanje od vjere, smišljeni i svijesni ateizam, bjesomučna mržnja na Boga i uništavanje svega, što je stvorilo kršćanstvo kroz dvije tisuće godina, razviše se u tolikoj mjeri, te nam se gotovo čini, da je Krist uzalud umro na križu. Ovakva malodušnost kod samih katolika posljedica je pomanjkanja žive vjere u Boga i u providnost, kojom upravlja svijetom. Već na prvim stranicama Sv. pisma čitamo, da je dobro sve, što je Bog stvorio. I sam Isus Krist dao nam je obećanje, da je s nama do svršetka svijeta. Ako nam nisu dosta ove Spasiteljeve riječi, možemo se kritički osvrnuti na dosadašnju političku i kulturnu povijest, pa ćemo uvidjeti, da se čovječanstvo stalno razvija i napreduje u materijalnom i duhovnom pogledu. Propadali su narodi, države, carstva, ali su ostajale njihove kulturne tekovine. Na rasulu rimskoga carstva podiglo se i raširilo kršćanstvo, upotrijebivši sve pozitivne vrednote antikne kulture za duhovni preporod i procvat evropskih naroda. Danas je kršćanstvo tako ojačalo i rasprostranilo se, da ga ne može uništiti nijedna sila ni organizacija. Može biti djelomično istrijebljeno iz jedne zemlje, ali će time još više nabujati i procvasti u drugim krajevima i narodima.

Ako pažljivo promatramo suvremeni razvitak čovječanstva, vidimo, da sadašnja materijalna kultura stvara nove mogućnosti života i brojčane ekspanzije naroda, dok današnja duhovna kultura dovodi čovjeka k dubljem poznavanju samoga sebe i svoga odnosa prema svijetu i životu. Unatoč otpadanju od vjere i Crkve, to je u razvitku čovječanstva velik napredak. Danas se za dušu čovjeka bore uglavnom dvije sile: fašizam kao avantgarda kapitalizma i dosadašnjega društvenog poretka uopće, zatim komunizam kao stvaralac novoga društvenog uređenja s pomoću diktature proletarijata. Moderne izume, strojeve, aparate, uopće sve tekovine suvremene materijalne kulture, koje su trebale da olakšaju život i podignu kulturnu razinu najširih društvenih slojeva, iskoristio je kapitalizam u svoju korist. On je žive ljude ukopčao u svoj mašinski sistem i milijune ljudskih bića, stvorenih na sliku i priliku Božju, učinio pukim sredstvom za blagostanje nekoliko desetaka hiljada. Nikada ljudski materijal nije bio tako sistematski i bezdušno iskorišćivan kao danas! Stoga nije čudo, što se s druge strane javila žestoka reakcija, što se čak predaleko zašlo. Kapitalizam je u svojoj srži imperijalistički, propovijeda i širi gospodstvo velikih i jakih naroda nad slabim i malobrojnim. Komunizam propagira ujedinjenje, bratstvo proletera čitavoga svijeta i praktično provodi opću društvenu revoluciju. Ovo razdvajanje naroda u dva internacionalna tabora, u dva bloka država, fašističkih i pučkofrontaških, također je napredak u izvjesnom smislu: ono je možda jedna od posljednjih etapa u razvitku k općoj čovječanskoj zajednici. To grupiranje država i naroda održaje nužnu ravnotežu u svijetu i životu uopće, jer ne bi bilo dobro, da posvema

pobijede bilo jedni, bilo drugi. Tek kada u međusobnoj borbi otupe oštrice i pretjeranosti i jednih i drugih, kad preostane ono, što je zbilja pozitivno i za život sposobno, moći će se govoriti o novom društvenom uređenju.

II

Osnovna je pogreška protagonista i jednoga i drugog smjera, što hoće stvoriti politički i društveni poredak bez Boga, čak i protiv Boga. Ni jedni ni drugi ne idu za rušenjem i negacijom svakoga reda i poretka, koji je bez sumnje vidljiva manifestacija božanstva u svijetu i u nama, već je njihova bitna oznaka u nepriznavanju Božjega suvereniteta; u tome, što programe i sisteme, koji bi trebali da služe kao sredstvo i put do blagostanja i duhovnog usavršavanja, stavljaju kao ciljeve, a ljude — vođe i čitave klase — uzvisuju na pijedestal božanstva; napokon u tome, što u načinu borbe ne poštuju osnovna moralna načela, što ih je Bog svakome čovjeku usadio u srce. To je svakako najžalosnija činjenica i uzrok suvremene duhovne krize. Kolikogod se pojedinci bune protiv Boga, to ne može promijeniti činjenicu, da nas je Bog stvorio na svoju sliku i priliku, da se čovječanstvo razvija prema cilju, koji mu je on dao — i mi volens nolens vršimo u tom razvitku onu ulogu, koju nam je Božja providnost odredila. Možda ne u pravoj liniji, možda uz stanovita uzmicanja i okolišanja, ali ipak neprekidno i stalno, čovječanstvo napreduje i usavršava se. Na nama je dakle, da svoju volju dobrovoljno i bez ustručavanja podvrgnemo volji Božjoj, da čitavo svoje djelovanje razvijemo u onom smjeru, u kojem ćemo prema svome najdubljem uvjerenju najviše pridonijeti širenjem poretka Božjega. Treba da iskreno i bez izmotavanja priznamo Božji suverenitet, svijesni, da nismo mi oni, koji stvaramo i preporađamo, nego Bog u nama. U tome i jest smisao i punina kršćanskog života. Ne znači to odreći se posvema svoje ličnosti, svojih težnja i nastojanja. Treba samo svoju volju, svoje djelovanje, uopće čitav svoj život učiniti konformnim s voljom Božjom. Praktički to znači primati jednako dragovoljno i nevolje, i patnje, i radost, i užitak, uopće čitav život kao najveći dar iz ruke dobroga Oca. Ali ovaj pasivni pristanak samo je polovično kršćanstvo. Treba nastojati, da postanemo svijesni Božji suradnici, sudionici u stvaranju Božjega poretka na zemlji. Zato nas je Bog i stvorio razumnim bićima, obdario nas slobodnom voljom, da sami od sebe, iz vlastite inicijative, prihvatimo i nastojimo ostvariti onaj cilj, koji nam je namijenio, a to je pojedinačno i cjelokupno usavršavanje čovječanstva s Bogom i u Bogu.

Nedostatak ovakva dubljeg shvaćanja kršćanstva upravo i jest uzrok svih zala, koja nas taru. Zadovoljavamo se sudjelovanjem kod vjerskih svečanosti, primanjem sv. sakramenata, formalnom molitvom, u najdubljem uvjerenju, da smo već time izvršili svoju kršćansku dužnost. Ono, što bi trebalo da nam posluži kao sredstvo duhovnog preporoda, postavljamo za cilj. Radi toga se naš život vrlo malo razlikuje od života nevjernika i pogana. Nije dakle čudo, što oni gledajući naš život nikako ne dolaze do uvjerenja, da su u zabludi. Pomanjkanje dubljega kršćanskog shvaćanja uzrok je također onoj malodušnosti i pesimizmu, koji danas poplavljuje katolički svijet. Kao da od ljudi, i to baš od nas zavisi, hoće li u svijetu pobijediti dobro ili zlo. Pobjeda dobra u rukama je Božjim. Radi se samo o tome, da se mi sami svim srcem i bez rezerve opredijelimo za dobro. Zbog toga posve je deplasirano mišljenje, da treba makar silom, valjda kakvim novim križarskim ratom ili pristajući uz jedan od već spomenutih tabora, izvojštiti pobjedu Bogu i njegovoj pravdi. Bog ne treba topova, tankova, aeroplana ni podmornica. Za njegovo kraljevstvo treba se boriti čisto duhovnim sredstvima, ljubavlju, istinom i pravičnošću. Osim toga, rat je jedna od najtužnijih stranica ljudske povjesnice, a moralno je opravdan samo kao nužno sredstvo samoobrane. Ako nas već protiv naše volje uvuku u nj, treba to smatrati najvećim iskušenjem.

III

Koja je dakle glavna i najpreča zadaća suvremenog katolicizma? Da kako treba odgovorimo na to pitanje, moramo biti svijesni položaja, u kome se nalazimo. Danas je katolicizam, ne bez svoje krivnje, odgurnut na stranu. Najsudbonosniji događaji u svijetu odigravaju se bez njega, čak i protiv njega. Treba se s time smiriti i ne trošiti uludo energiju i vrijeme u stvaranju neizvedivih programa ili sanjajući o skoroj pobjedi kršćanskog društvenog poretka. Ali zato ne treba gubiti glavu. Čovječanstvo će se rekristijanizirati prije ili kasnije. Na nama je samo, da savjesno i zdušno izvršimo zadaću, koju imademo kao pravi duhovni vojnici Kristovi. Prije svega treba da reformiramo sebe same, da prema izloženim načelima uredimo svoj lični privatni život. U tom pogledu, priznajmo, potrebna je temeljita reforma, in capite et in membris. Organizacija katoličke akcije i nema druge svrhe. Ovako shvaćen i provođen život imat će dalekosežnih posljedica u našem javnom djelovanju i društvenom saobraćaju. Ponajprije, razlikovat ćemo zlo, koliko je posljedica ljudske nesavršenosti i svijeta oko nas, od onoga zla, koje se sastoji u hotimičnom kršenju Božjih zapovijedi. Tako ćemo doći do spoznaje, da milost Božja djeluje i u mlakima, otpadnicima i nevjernicima. Radi toga ne ćemo se smatrati boljima i savršenijima od ostalih ljudi, svijesni, da smo podvrgnuti istim slabostima, manama i strastima, pa ćemo sudjelovati u svim pozitivnim akcijama i pokretima, potjecali oni od koga mu drago. Kako je duboka ona kršćanska istina: »Mrzi grijeh, a ljubi grešnika!« Djelotvorna ljubav prema bližnjem nužna je posljedica dubljega kršćanskog života. Njezin učinak pokazat će se naročito na socijalnom polju. Hoćemo li moći skrštenih ruku gledati, kako radi nezaslužene bijede milijuni sirotinje stradaju, otpadaju od vjere i poživinčuju se? Hoćemo li imati smionosti, da gradimo Bogu veličanstvene hramove, dok za olakšanje ljudske bijede nismo u stanju dati ni prebijene pare?

Štampa, propaganda, organizacija — to su moderne krilatice i suvremena sredstva duhovne borbe. Daleko sam od toga, da ovdje iznosim kakav program. Htio bih samo, da ovim svojim člankom upozorim na knjigu, koja zaslužuje daleko veću pažnju, nego što joj je posvetila katolička štampa.[1]) U njoj su iznesena ne samo osnovna načela, nego i svi nedostaci suvremenog katolicizma, a također je predložen i program, prema kojemu bi trebalo u buduće raditi. Taj prijedlog mogao bi se uzeti u diskusiju, a također i provoditi u život.

---

[1]) Ivan *Kalan:* Svijet za Krista, Senj 1937, izdanje naklade Fides.

BRATKO KREFT ČUDO OD DRAMATIKA

»*Novosti*«, božićni broj str. XV., donose članak g. M. F. Rakovčevića (Ljubljana): »Ustanak hrvatskih seljaka u očima suvremenog slovenačkog dramatičara (Bratko Kreft: Velika Puntarija). Značajan je posljednji odsjek članka, te ga donosimo u cjelini:

»Šta je htio Kreft da pokaže s ovom svojom najnovijom dramom? Možda svoju dramatsku snagu? Ne! Možda svoje poznavanje historije? I da, i ne. Po našem mišljenju htio je i pokazao je dvije, možda i tri stvari. Najprije to, da naša prošlost krije u sebi isto tako zahvalnog materijala za umjetnika kao i prošlost drugih naroda, te da nam nije potrebno iskati motive drugdje, kad ih imamo kod svoje kuće. — Drugo da dokaže da su savremene težnje za ekonomsku ravnopravnost i slobodu samo izrazitija i vjernija slika ranijih težnji i stremljenja, i da one nijesu ništa novo i uzdušasto, već da su i ranije, kroz čitavu historiju bile aktuelne i da će biti aktuelne, možda samo u drugim oblicima, sve dotle dok se ne ostvare. I najzad da dokaže da historijska drama može da bude kudikamo realnija i uspjelija od drugih, pa čak i od same istorije. Tu mu je bilo lijepo data mogućnost da pokaže da je u tim ustancima kudikamo »veće i veličanstvenije herojstvo nego u cijelom onom bezdušnom srednjevjekom viteštvu, što ga je bilo u našim krajevima. U tim teškim vremenima, kad su morili grof i Turčin, naš je seljak pokazao svoju vrijednost, krvareći po rodnoj grudi, ali ne iskrvavivši sasvim ...«. I uspio je u svakom pogledu. Jer, »Puntarija«, iako je ne smijemo nazvati remek-djelom Kreftovog stvaranja, znači veliki i značajni prilog našoj oskudnoj, domaćoj dramatici. Njenu vrijednost svakako neće umanjiti ni to što su je »upravnici slovenačke kulture«, već dva puta stavljali na repertoar, a nijednom je nijesu prikazali, kao ni to što se zagrebačko kazalište još nije odlučilo. No, iako ta dva kazališta, koja su najpozvanija bila da ovu dramu prva prikažu, nijesu našla za shodno da to učine, našla su se druga, kod kojih je kazališni kriterij drugačiji. Provincija će i ovog puta pokazati da često puta ima više smisla za dobre stvari nego renomirani centri, koji u kulturnim pitanjima vedre i oblače. A to neka joj služi na čast.«

Iz ovoga slijedi da je Kreftova »historijska drama« »kudikamo realnija i uspjelija od drugih, pa čak i od same istorije« (u jednom dahu i *historijski i istorija!*). Prema tome, povijest može biti *neuspjela*, a o realnosti da i ne govorim. Šta znači ta *uspjelost* povijesti, vidjet ćemo nešto niže. Drugo, g. Rakovčević, pišući da »Puntariju« »ne smijemo nazvati remek-djelom Kreftovog (!) stvaranja« priznaje, prema tome, da g. Kreft ima više uspjeha kao stvaralac historije negoli kao stvaralac drame. Nas u Zagrebu uvjerili su njegovi »Celjski grofovi« o tom da ni kao jedno ni kao drugo nije imao osobite sreće. Kreftova dramatika pokazala se kao povampireni ekspresionizam koji očito u Sloveniju nije mogao stići još za svoga života, a što se tiče »stvaranja povijesti«, ona se sastoji iz frazerskog patosa »revizije svih vrednota« u smislu marksizma. S ovim posljednjim je kod nas tako da, ako se s protivne strane nekomu rekne da je marksist, nastaje eksplozija indignacije radi navodnog denuncijantstva, netolerancije itd. Stoga ću navesti karakteristične riječi »simpatizera« koje govore i suviše jasno: »Als Redakteur gab er (sc. Br. Kreft) 1932 bis 1936 die Monatsrevue »Književnost« heraus. Dies ist besonders wichtig, wenn man bedenkt, dass er diese Arbeit zu einer Zeit leistete, als in Jugoslavien keine Pressefreiheit bestand und die in der genannten Zeitschrift zum Ausdruck kommensten marxistischen Gedankengänge von der Zensur auf des Schärfste verfolgt wurden.« (Europäische Stimmen, Zweites Novemberheft 1937, str. 687.).

Iz ovoga slijedi da g. Br., dopisnik »Europ. Stimmen« iz Ljubljane, tvrdi da u Jugoslaviji »nije postojala sloboda štampe«, a da danas postoji (možda u Ljubljani!); a drugo da su »Gedankengänge« g. Krefta »marxistisch«, pa je svakako značajno da se »Novosti« zalažu za izvođenje njegovih drama u našim državnim kazalištima. Jer ako, po vlastitom priznanju, drama nije »remek-djelo«, onda se ne može raditi o dramsko-književnom interesu koji bi imperativno nalagao izvođenje njegovo; a tko to ima toliko interesa na tom to se povijest kod nas postavi na »marksističke kolotečine mišljenja«?

A što se tiče Br.-ove tvrdnje: »Dr. Kreft hat mit seinen Dramen die junge slovenische Literatur über die Grenzen seines engen Landes hinausgetragen« — ona ima isto tako relativnu vrijednost kao i »remek-djelo« g. Krefta. Kako se vidi i iz razlaganja g. Rakovčevića, ni on ne propagira Kreftovu dramu radi njezine vrsnoće kao dramskog djela, nego radi njezinih ideja, a tako čine i drugi. To bismo htjeli istaknuti i povodom slučaja g. dra Gavelle koji je kao upravnik drame iznio u Zagrebu Kreftove »Celjske grofove« koji su, inače, kao dramatika upravo ubitačno papirnati. Međutim, kako evropska javnost vrlo malo zna o svim tim stvarima, lako se u listovima kao »Europäische Stimmen« razmetati ovako kategoričkim tvrdnjama kaošto je na pr. i ona g. Vl. Habuneka u istom listu: »Mit Krleža — so hoffen wir — wird die kroatische Literatur endlich ihren Einzug in die Weltliteratur vollziehen« (zweites Maiheft 1937). Ne poričem i nikada nisam poricao g. Krleži talenta, ali o svjetskoj književnosti odlučuje — svjetska književnost. Za nas to nije g. Habunek. U Parizu, u »Europäische Stimmen« (ili »Voix Européennes«) možda vjeruju u to, kaošto možda i vjeruju u to da je nakon pada P. Živkovića i B. Jeftića u Jugoslaviji nastupila sloboda štampe. G. Br., iz Ljubljane, tvrdi tako, u Parizu. Mi u Zagrebu o tom ništa ne znamo.

Lj. M.

Izdaje »Kolo Hrvatskih Književnika« u Zagrebu. — Uređuje i izdaje za »Kolo Hrvatskih Književnika«: Dr. Ljubomir Maraković, Zagreb, Gajeva ul. 36. — Upravu vodi: Prof. Bogdan Babić, Zagreb, Gregorijančeva 36/I. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu. — Za tiskaru odgovara: Vladimir Kirin, Deželićeva ulica 2.

U više se navrata tražilo da članci budu što kraći i aktuelni; kratkoća je, međutim, relativan pojam i krupna pitanja ne mogu se obraditi u dvije riječi, to više što se oduvijek u »Hrvatskoj Prosvjeti« tražilo da ona zauzme i obrazloži u svakom pitanju svoje vlastito stajalište. Stoga upozoravam ovdje izričito gg. suradnike, da u razmjeru prema dvobrojevima članci mogu biti i duži, naročito kada se radi o pripovjedačkom radu. Što se tiče aktuelnosti, kod lista kaošto je ovaj, ona ne stoji u tom da se na brzu ruku i što prije reagira na svako suvremeno pitanje, nego u tom da se o onome o čemu se piše, govori na vrijeme i kako treba. Stoga, iako će list izlaziti rjeđe, aktuelnost se može potpuno postići, ako materijal izlazi neposredno; i baš stoga, da list može izlaziti točno bez zapinjanja, nužno je zasad da izlazi u dvobrojevima, ali da izlazi točno.

Kako je naredno godište »Hrvatske Prosvjete« dvadesetipeto, to se pouzdano nadam da će svi njegovi suradnici, i davniji i najnoviji, prionuti oko toga da mu sadržaj bude što reprezentativniji. Tom prilikom slobodan sam pozvati se na svoj osamnaestgodišnji rad kao urednik; za toliko vremena, svi suradnici lista imali su prilike da stupe sa mnom u tako uske veze, te smijem računati da ovaj moj prijateljski i drugarski poziv ne će ostati uzaludan. Ovo godište treba zaista da pokaže da je »Hrvatska Prosvjeta« kroz četvrt stoljeća svoga izlaženja postala list dostojan svoga imena: žarište hrvatske prosvjete i poprište rada za sve koji su spremni, voljni i požrtvovni da tome velikom i svijetlom cilju posvete sve svoje sile.

Ljubomir Maraković

BIBLIOGRAFIJA

Izdanja Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti u Zagrebu:

Dr. Ivo *Krbek*, Diskreciona ocjena. — Dr. Božidar *Širola*, Sviraljke s udarnim jezičkom. — Rad knj. 253. Razreda histor.-filologičkoga i filos.-juridičkoga 113: Dr. Grga *Novak*, Borba Dubrovnika za slobodu 1623—1699.; Dr. A. *Music*, Slovenski efektivni prezent; Dr. Tomislav *Maretić*, Metrika muslimanske narodne epike. — knj. 255.-114.: Dr. Tomislav *Maretić*, svršetak prednje radnje; Milan *Rešetar*, Jezik pjesama Ranjinina Zbornika; Ljudmil *Hauptmann*, Hema i Svetopuk. — Knj. 257.-115.: Tomo *Matić*, Osječka humanistička gimnazija od osnutka do god. 1848.; Vladoje *Dukat*, Rječnik Mažuranića i Užarevića; Antun *S. Dabinović*, Kotor u drugom Skadarskom ratu (1419.—1423.). — Knj. 259.-116.: Dr. August *Musić*, Pronomen indefinitum u srpskohrvatskom, latinskom i grčkom jeziku; Jaroslav *Šidak*, Problem »bosanske crkve« u našoj historiografiji od Petranovića do Glušca; Dr. Dragoljub *Pavlović*, Vlaho Skvadrović (Squadri). — Ljetopis Akademije sv. 48. 1934.-35., sv. 49. 1935.-36. — Rad knj. 252 Umjetničkoga razreda 1—: Dr. Artur *Schneider*, Strossmayer i religiozno slikarstvo njemačkih nazarenaca; Vladimir *Nazor*, O hrvatskom jedanaestercu. — Knj. 258.-2.: Arh. Ćiril M. *Iveković*, Krstionica kod stolne crkve sv. Stošije u Zadru i vrijeme građenja njezina i crkve sv. Donata; Dr. Doroteja *Westphal*, Malo poznata slikarska djela XV do XVIII stoljeća u Dalmaciji.

D. *Anđelinović*, Nad gorama... nad vodama..., Zagreb 1937., knj. 6. Lovačka knjižnica Hrv. društvo za gojenje lova i ribarstva u Zagrebu. — Rudolf *Baumbach*, Zlatorog, prev. Dr. Nikola *Vučetić*, Beograd 1937., Francusko-srpska knjižara A. M. Popović. — Josip *Butorac*, Povijest Zbora Duhovne Mladeži Zagrebačke 1836.—1936., Zagreb 1936., Izd. Zb. D. M. Zagrebačke. — France *Bevk*, Človek proti človeku, Ljubljana 1937., Jugosl. knjigarna. — D. M. *Gatterer* D. I.,

(Svršetak na zadnjoj strani omota)

HRVATSKA PROSVJETA

IZLAZI MJESEČNO OSIM U SRPNJU I KOLOVOZU. — LIST IZDAJE „KOLO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA“. — GODIŠNJA PRETPLATA DIN 100·—; ZA ĐAKE DIN 60·—. — ZA INOZEMSTVO DIN 120·—. ĐAČKA DRUŠTVA IMAJU ĐAČKU CIJENU KAD NARUČE PET PRIMJERAKA. — BROJ ČEKOVNOG RAČUNA 33720

Jesam li izvršio svoju dužnost i poslao pretplatu?

(Svršetak sa 3-će strane omota)

U svijetlu vjere, kršćanske misli o spolnom životu, Senj 1937., Izd. naklade »Fides«. — Petar *Grgec*, Sveta Hrvatska, Povijesna kronika, Slav. Požega 1938., Izd. Dobra Štampa. — Teodor *Jakovlić*, Vrtlog života, Zagreb 1936., Izd. naklade »Slovo«. — Ante *Jakšić*, Zov proljeća i mladosti, Travnik 1938., Fr. Lipski. — Ivan *Kalan*, Svijet za Krista, Senj 1937., Naklada »Fides«. — Sida *Košutić*, S naših njiva (Plodovi zemlje), Roman iz seljačkog života, knj. II., Zagreb 1937., Suvremena knjižnica »Matice Hrvatske«, Kolo II., knj. 11. — Mijo *Lamot*, Kamenolomi, Gluma u 4 čina, Zagreb 1937., Nadb. tiskara. — Marijan *Mikac*, Doživljaji Morica Švarca u Hitlerovoj Njemačkoj, satiričan roman, Zagreb 1937., Izd. naklade »Slovo«. — Ante *Neimarević*, 1914., Zagreb 1937., Suvrem. knjižn. »Matice Hrvatske«, Kolo II., knj. 11. — Ive *Prčić*, Bunjevački narodni običaji, Subotica 1938. — Almanah »Runolist«, Omladinski godišnjak pouci i razonodi, 3. godište, Zagreb I.-147., 1938. — Dr. Juraj *Šćetinec*, Nacionalni socijalizam, Idejni osnovi i socijalno-ekonomska izgradnja, Zagreb 1937. — Anton *Smerdèl*, Aristotelova katarza (disertacija), Skoplje 1937. — Stopama otaca, Almanah Hercegovačke franjevačke omladine, Mostar 1936.-37., uređuje i izdaje zbor franj. bogoslovne mladeži »Bakula«.

Uredništvo ovoga broja zaključeno je 25. siječnja 1938.

NARUDŽBE, NOVCI I REKLAMACIJE ŠALJU SE UPRAVI „HRVATSKE PROSVJETE“ (PROF. BOGDAN BABIĆ), ZAGREB, GREGORIJANČEVA 36. I. — RUKOPISI I SVI LISTOVI ZA UREDNIŠTVO ŠALJU SE NA ADRESU: DR. LJUBOMIR MARAKOVIĆ (UREDNIŠTVO „HRVATSKE PROSVJETE“) ZAGREB, GAJEVA ULICA 36.

HRVATSKA PROSVJETA

IZDAJE:
KOLO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA

UREDIO:
DR. LJUBOMIR MARAKOVIĆ

GODINA XXIV

ZAGREB 1937

TISAK ZAKLADE TISKARE NARODNIH NOVINA U ZAGREBU

SADRŽAJ:

U vezanom slogu

U nevezanom slogu

Članci

Pisci kojih su djela prikazana u ovom godištu

FILIJALA POŠTANSKE ŠTEDIONICE U ZAGREBU.

PRIZNANICA

Popunjava uplatilac.

na iznos od ______________ Din. _____ p.

slovima Dinara

uplaćen danas
na ček. račun br. **33.720**
Ime vlasnika ček. računa:

Hrvatska Prosvjeta Zagreb.

Uplatni br. po dnevniku ____________

Naplaćena taksa Din. _____ p. _______

Potpis službenika

Obr. Š. br. 106 „Uplatnica".

FILIJALA POŠTANSKE ŠTEDIONICE U ZAGREBU.

IZVJEŠTAJ

vlasniku čekovnog računa

Popunjava uplatilac.

Iznos od ____________ Din. _____ p.

uplatio je

Ime uplatioca

u korist ček. računa br.

33.720

Hrvatska Prosvjeta Zagreb.

Dana ____________________

FIL. POŠTANSKE ŠTEDIONICE U ZAGREBU.

TEMELJNICA

za knjiženje

Popunjava uplatilac.

Iznos od ________ Din. _____ p.

uplatio je ________________

na ček. račun br.

33.720

Dana ________________

Uplatni br. po dnevniku ________

Ovaj dio ostaje kod Štedionice i na njemu se ne vrše saopćenja vlasniku čekovnog računa

Prostor za saopćenja vlasniku računa.

Ovom čekovnom uplatnicom može izvršiti uplatu na blagajnicama Poštanske štedionice ili njenih filijala ili na svima poštama u Kraljevini Jugoslaviji svako lice do neograničene svote i bez dokaza istovjetnosti.

Popunjavanje uplatnice vrši sam uplatilac i to ili rukom (samo mastilom), ili štampanjem ili pisaćom mašinom. Priznanicu potvrđuje blagajnica Poštanske štedionice ili pošta i vraća je uplatiocu. Datum na uplatnici mora odgovarati danu uplate.

Priznanica je potpun dokaz izvršene uplate za račun vlasnika čekovnog računa, kad je snabdjevena uplatnim brojem, potpisom ovlaštenog službenika pošte ili Poštanske štedionice i otiskom žiga.

Nejasno popunjene, poderane, uprljane, ispravljene ili brisane čekovne uplatnice pošte ne smiju primati.

P.n.

Hrvatska Prosvjeta ulazi u svoje d v a d e s e t p e t o g o d i š t e. Svatko znade šta to znači, da je jedan kulturno književni list, pogotovo sa izrazito hrvatskim katoličkim ideološkim programom, u našim sitnim prilikama mogao bez prekida izdržati kroz četvrt vijeka. Napose je to ogroman uspjeh, ako uzmemo u obzir, da Hrvatska Prosvjeta nema iza sebe ni organizirano društvo sa kapitalom, niti dobrotvora darežljive ruke, a niti mu pretplata dotiče za nagradjivanje rada urednika i suradnika. I suradnici i sam urednik besplatni su trudbenici iz ideoloških poziva i potreba. Šta više morali su i literaturu potrebnu za rad plaćati iz svoga džepa. A to znači mnogo u današnje doba teške materijalne krize, osobito intelektualnih radnika. Nesumljivo je, da nastojanje radnika oko Hrvatske Prosvjete nije uzaludno, ali je sigurno, da će se taj rad objektivno moći ocjeniti tek iza još jednog ovolikog perioda vremena. No uspjesi se već i danas opažaju.

Ima ih mnogo koji prigovaraju: Jedni bi želili nešto drugo od lista. Nekima nije pisanje dosta nacionalno, jer traže bistrenje i razmatranje čisto političkih savremenih pitanja. Drugima je stil i pisanje previsoko, jer su naučni (a možda i više cijene) olako, površno i novinarsko obradjivanje, lako pristupno svima. Treći zamjeravaju upravi i ekspediciji, jer smatraju list, običnim trgovačkim poduzećem, gdje uslužan pomoćnik iza tezge mora biti nametljiv više nego predusretljiv.

Prvi bi trebali da nauče čitati i ono što nije pisano, ono što se govoreći o prošlosti i o drugima može kod nas razumjeti i primijeniti, a pitamo ih imali smisla pisati i praviti troškove, a da ipak pretplatnici ne dobiju lista? Drugi moraju imati na umu da Hrvatska Prosvjeta ne želi biti aktuelna samo u ovo doba prevviranja, nego davati materijal trajne vrijednosti i na doličnoj visini. Treći treba da misle kako uprava Hrvatske Prosvjete nema na raspolaganju svojih prostorija, gdje bi mogla uvijek stajati na raspoloženju željama pretplatnika.

A svima zajedno može uprava reći: "Možete li više tražiti prema onome što dajete i kako se sami zanimate za list i njegovo širenje?

Zar ne bi mogli za svoj časopis naći nove pretplatnike, zar ne bi mogli sami dati ili skupiti koji dar.

Naprotiv mnogi primaju list, a pretplatu šalju kasno ili nikako. Drugi opet jadajući se na krizu i loše svoje financijsko stanje traže sniženje pretplate, a treći drže list i vrate osmi broj sa napomenom ne prima. Čini se da mnogi i mnogi ne shvaćaju važnosti i potrebe hrvatske katoličke kulturno-književne revije.

Mi katolici češće prelazimo preko nekih činjenica važnih za pokrete u povijesti čovječanstva, a još manje vučemo potrebne pouke iz njih. Sjetimo se samo kako je ustrajnim radom francuskih enciklopedista potkopano staro stanje i kako je krvavi plamsaj francuske revolucije došao spontano kao posljedica njihova rada.

No ne treba nam tudje povijesti. Pokret naše napredne omladine započeo je 1895, književnim i socijalnim revijama i listovima, a onda prodro u sva područja javnoga života, osvojio cijelu inteligenciju i unio u hrvatski narodni organizam protukršćansko mišljenje, potisnuvši tisućgodišnje katoličke tradicije u pozadinu. Time je odijelio inteligenciju od naroda i nanio ogromne štete narodnom kulturnom napretku i položaju Hrvata.

A zar danas crveni komunizam sa svojim časopisima, književnim i socijalno-gospodarskim izdanjima, često i pod krinkom hrvatskog narodnog pokreta (Izdanja: Zbornik hrv.seljaka, Kalendar hrv.seljaka, pa nklade "Nova knjiga", "Likovi" knjižare Orbis, Književnik i.t.d). ne nastoji razoriti tisućgodišnju organsku vezu hrvatstva i katolicizma?

A šta mi katolici?

Čini se da mi najmanje važnosti pridajemo književnosti. Kao da ljudi intelektualci nikako više nemaju potrebe za nekim višim intelektualnim mjerilom vrijednosti javnoga kulturnoga života. Radi toga i "Hrvatska Prosvjeta" taj izrazito hrvatski katolički kulturno-književni list tek životari.

Mnogi se ispričavaju slabim materijalnim prilikama. No zato može čovjek često i lako vidjeti, te iste katolike "po riječi i dužnosti" kako prema novinskim izvještajima, daju svoj hrvatski i katolički novac u svrhe od kojih ni hrvatstvo ni katolicizam neće imati nikakove koristi.

Još je i gore, kad se ovakav "svijesni hrvatski katolički intelektualac" ispričava da list ne može držati radi slabog materijalnog stanja i krize. Pitam najozbilnije: Ima li ijednog ovakovog intelektualca koji tjedno ne izbaci budzašto barem dva dinara? A to su godišnje 104 dinara. Toliko čovjek neosjetljivo i bez računa baca, ali nikako ne može dati za list, koji zastupa njegovo katoličko uvjerenje, koji ga upozoruje na kulturne i književne pojave i prosudjuje ih sa stanovišta "njegova" katoličkog svjetovnog nazora, list koji pomaže izgradjivanje i istupanje mladjih katoličkih književnih snaga, koji već svojim opstankom daje mladjima vjeru u katoličku stvar i katoličku književnu budućnost.

Znadem, a svaki je od nas iskusio, da se od nas katolika traže mnoge moralne i materijalne žrtve. No zar radi toga smijemo pustiti, da ostanemo bez katoličkih književnika i drugih pisaca, kad znamo, da je književnost izražaj duhovnog života i kulturne visine svoga doba. Smije li naša generacija dozvoliti, da Hrvatska prosvjeta, sada prestane i da nas osude buduća pokoljenja što smo propustili svoju dužnost?

Hoćemo li se oglušiti na zadni vapaj "Hrvatske Prosvjete"?

Pitam Vas dakle gospodo hrvatski katolički inteligenti:

Možete li tjedno žrtvovati po dva dinara-četiri dobre cigarete, dvije čaše vina i slične nepotrebne stvari, da omogućite odgoj budućih hrvatskih katoličkih književnih generacija ili ćete se oglušiti i dozvoliti da crvena književnost, protukršćanske ideje, liberalizam, paganizam, seksualizam i svi drugi otrovi, koji se danas u izobilju književnošću i umjetnošću unose u narodni organizam i dalje razaraju i učine svoje...?

Pitam Vas, a Vi pitajte svoju savjest, smijete li to učiniti?

Dva dinara tjedno! I ništa više očekuje od Vas uprava „Hrvatske Prosvjete!"

Gospodo i prijatelji!

Ovome je broju priložen ček. Molim da ga ne bacite. On nas stoji novaca. Ako niste poslali pretplatu šaljite je, a sabirite i darove.

„Od Vas se očekuje, a Vi tražite.

Prof Bogdan Babić